

**UPACARA NYADRAN PETILASAN KI GONOTIRTO
ING DESA HARGOTIRTO, KOKAP, KULON PROGO**

**Dipunajengaken Dhateng Fakultas Bahasa Dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Kangge Njangkepi Syarat
Anggayuh Gelar Sarjana**

Dening:

Rani Ambarwati

NIM. 10205241034

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2014**

**UPACARA NYADRAN PETILASAN KI GONOTIRTO
ING DESA HARGOTIRTO, KOKAP, KULON PROGO**

**Dipunajengaken Dhateng Fakultas Bahasa Dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Kangge Njangkepi Syarat
Anggayuh Gelar Sarjana**

Dening:

Rani Ambarwati

NIM. 10205241034

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2014**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto ing Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo* menika saged dipunujekaken awit sampun pikantuk palilah dening pembimbing

Pembimbing I

Yogyakarta, Februari 2014

Pembimbing II

Dr. Purwadi, M. Hum
NIP. 19710916 200501 1 001

Mulyana, M. Hum
19661003 199203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto ing Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo* menika sampun dipunandharaken wonten ing ujian pendadaran ing sangajengipun *Dewan Penguji* rikala tanggal 14 Maret 2014 saha dipunwedharaken lulus

DEWAN PENGUJI			
Nama	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M. Hum.	Ketua Penguji		18-03-14
Drs. Mulyana, M.Hum.	Sekretaris Penguji		18-03-14
Dr. Suwardi, M.Hum.	Penguji I		18-03-14
Dr. Purwadi, M. Hum	Penguji II		18-03-14

Yogyakarta, 18 Maret 2014

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.

NIP. 19550505 198011 1 001

Wedharan

Ingkang napak asmani wonten ing ngandhap menika, kula :

Nama : Rani Ambarwati

NIM : 10205241034

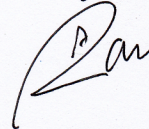
Prog. Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni

Ngandharaken bilih skripsi menika damelan kula piyambak. Sapangertosan kula, wosing skripsi menika beda kaliyan skripsi ingkang sinerat dening tiyang sanesipun, kajawi bab tartamtu ingkang kula pendhet kangge pamanggih dhasar kanthi njumbuhaken tatacara saha etika panyeratan. Menawi wedharan menika kabukti boten leres, dados tanggel jawab kula piyambak.

Yogyakarta, Februari 2014

Panyerat

Rani Ambarwati

SESANTI

*Jangan selalu katakan "masih ada waktu" atau "nanti saja". Lakukan segera,
gunakan waktumu dengan bijak*

*Sadarilah, mengeluh tidak menyelesaikan apapun. Mengeluh hanya akan
menambah beban dihati. Berhentilah mengeluh, segera bertindak!*

Kawula mung saderma, mobah-mosik kersaning Hyang sukmo

PISUNGSUN

Linambaran kanthi pamuji syukur Alhamdulillahirobbil'aamiin dhateng ngarsaning Allah SWT. Skripsi kanthi irah-irahan "*Upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto ing Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo*" menika kapisungsunaken dhateng tiyang sepuh kekalih ingkang sampun nggulawenthah kanthi kantoging tenaga, pandonga, beya saha sih katresnan.

PRA WACANA

Puji syukur konjuk wonten ing ngarsaning Allah SWT awit sampun paring kasarasan, kanikmatan, kabegjan, saha kabagyan satemah skripsi kanthi irah-irahan “*Upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto ing Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo*” sampun kapungkasan anggenipun nyerat. Skripsi menika minangka salah satunggaling sarat pikantuk gelar Sarjana Pendidikan.

Skripsi menika saged dipun pungkasi anggenipun nyerat awit sampun dipun sengkuyung saking pinten-pinten pihak. Awit saking menika, panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng :

1. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M. Pd, minangka Dekan FBS ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi.
2. Bapak Dr. Suwardi, M. Hum, minangka Ketua Jurusan PBD ingkang sampun paring bimbingan saha pandom salebeting kula sinau wonten ing jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
3. Bapak Dr. Purwadi, M. Hum, minangka pembimbing I saha bapak Mulyana, M. Hum, minangka pembimbing II, ingkang sampun kersa paring bimbingan saha ngelmu satemah skripsi menika saged dipun pungkasi kanthi sae.
4. Bapak saha Ibu dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh maneka warni ingkang murakabi tumrap panyerat.
5. Ibu Sri Harti Widyastuti, M. Hum, minangka Penasehat Akademik ingkang sampun paring kawruh.
6. Dewan Penguji sadangunipun Ujian TAS ingkang sampun paring pitedah satemah anggen kula damel skripsi saha ujian saged katampi.
7. Tiyang sepuh kekalih Bapak Sarimin, S. Pd. Saha Ibu Minarti, A. Ma. ingkang tansah paring panjurung saha donga pangestu.
8. Kangmas Akhir Widodo, Okta, Kuni, Arista, Dita, Ima, Listi, Inga, Alfi ingkang tansah paring panjurung, pambiyantu saha pandonga.

9. Kanca-kanca PBD ingkang tansah paring panjurung mliginipun kelas A 2010.
10. Masarakat dhusun Tirto ingkang sampun paring idin ngawontenaken panaliten saha sampun mbiyantu lampahing panaliten.

Skripsi menika tasih dereng kawastanan sae, jangkep, menapa malih sampurna. Pramila saking menika, panyerat nyuwun pamrayogi saha panyaruwe ingkang tumuju murih langkung sae, jangkep saha sampurnaning asiling panaliten menika. Wasana, mugi skripsi menika sageda murakabi.

Yogyakarta, Februari 2014

Panyerat

Rani Ambarwati

DHAPTAR ISI

KACA IRAH-IRAHAN	i
KACA PASARUJUKAN	ii
KACA PANGESAHAN	iii
KACA WEDHARAN	iv
KACA SESANTI	v
KACA PISUNGSUN	vi
PRAWACANA	vii
DHAPTAR ISI	ix
DHAPTAR TABEL	xii
DHAPTAR GAMBAR	xiii
DHAPTAR LAMPIRAN	xv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA	
A. Dhasaring panaliten	1
B. Undherning Perkawis	6
C. Watesaning Perkawis	7
D. Wosing Perkawis	7
E. Ancasing Panaliten	7
F. Paedahing Panaliten	8
BAB II GEGARAN TEORI	
A. Kabudayan	10
B. Folklore	12
C. Upacara Tradhisional	15
D. Akulturasi	18
E. Budaya Kejawen, Animisme-Dinamisme, Hindu, saha Islam	20
F. Tradhisi Nyadran	32
G. Panaliten Ingkang Jumbuh	33

BAB III CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten	35
B. Setting Panaliten	35
C. Sumber Panaliten	36
D. Nemtokaken Juru Pitedah Panaliten	36
E. Caranipun Ngempalaken Garapan	37
F. Pirantosing Panaliten	39
G. Cara Nganalisis Garapan	40
H. Caranipun Ngesahaken Garapan	40

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Pratelaning Setting Panaliten	41
1. Andharan Papan Upacara Nyadran	41
2. Paraga Upacara Nyadran	44
B. Sejarah Upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto	48
C. Asiling panaliten	51
1. Lampahing Upacara	51
2. Akulturasi Budaya Wonten ing Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto	55
D. Pirembagan	57
1. Lampahing Upacara Nyadran	57
a. Cecawis	57
a) Rapat Panitia	57
b) Cecawis Papan saha Piranti Upacara Nyadran	59
c) Atur Kula Nuwun Pakuncen	64
d) Nyuceni saha Mbeleh Menda	68
e) Kelet saha Ngolah Menda	72
f) Mendhem Rah, Sirah saha Tracak	75
g) Damel Sajen Slametan	78
h) Madhahi Daging	82
i) Atur Panuwun Pakuncen	84
b. Lampah-Lampahipun Upacara	85

a) Miwiti Upacara Tradhisi Nyadran	85
b) Tanggap Wacana	87
c) Ujub Slametan Kalajengaken Donga	89
d) Andum Ingkung	93
e) Panutup	94
f) Andum Sajen Slametan saha Andum Takir	94
g) Reresik Papan	96
2. Akulturasi Budaya	96
a. Akulturasi Donga	97
b. Akulturasi Sesaji	101
c. Akulturasi Kapitadosan	105
d. Akulturasi Artefak	107
e. Akulturasi Busana	109
BAB V PANUTUP	
a. Dudutan	111
b. Cak-Cakan	114
c. Implikasi	114
KAPUSTAKAN	116
LAMPIRAN	
Cathetan Lapangan Observasi 01	118
Cathetan Lapangan Observasi 02	124
Cathetan Lapangan Observasi 03	127
Cathetan Lapangan Observasi 04	131
Cathetan Lapangan Wawancara 01	140
Cathetan Lapangan Wawancara 02	148
Cathetan Lapangan Wawancara 03	159
Cathetan Lapangan Wawancara 04	164
Cathetan Lapangan Wawancara 05	170
Serat Idin Panaliten	

DHAPTAR TABEL

Tabel 1. Data Pendhudhuk Desa Hargotirto

Tabel 2. Data Jinis Padamelan Warga Desa Hargotirto

Tabel 3. Dhaptar Pasarta Nyadran saha Gegayuhanipun

Tabel 4. Data Pendhudhuk Desa Hargotirto

Tabel 5. Data Jinis Padamelan Warga Desa Hargotirto

DHAPTAR GAMBAR

- Gambar 1. Peta Desa Hargotirto
- Gambar 2. Peta Pedhukuhan Tirto
- Gambar 3. Dhenah Papan Upacara
- Gambar 4. Artefak Petilasan Ki Gonotirto
- Gambar 5. Cecawis Papan saha Piranti Upacara Nyadran
- Gambar 6. Damel Rak
- Gambar 7. Damel Ancak
- Gambar 8. Takir Wadhah Daging
- Gambar 9. Luweng
- Gambar 10. Lobang kangge Mendhem Sirah saha Rah
- Gambar 11. Atur Kula Nuwun dening Pakuncen
- Gambar 12. Menda Kendhit
- Gambar 13. Mbeleh Menda
- Gambar 14. Kelet Menda
- Gambar 15. Ngiris Daging Menda
- Gambar 16. Ngracik Bumbu
- Gambar 17. Masak Daging Menda
- Gambar 18. Mendhem Rah saha Sirah
- Gambar 19. Mendhem Tracak
- Gambar 20. Sajen Slametan
- Gambar 21. Sajen Tenong
- Gambar 22. Sajen Slametan Pendherek Nyadran
- Gambar 23. Madhahi Daging
- Gambar 24. Andum kalakan saha Takir wonten ing Tenong
- Gambar 25. Atur Panuwun dening Pakuncen
- Gambar 26. Pranata Adicara Miwiti Upacara Tradhisi Nyadran
- Gambar 27. Tanggap Wacana Kepala Dhusun Tirto dening Ibu Surti
- Gambar 28. Tanggap Wacana Kepala Dhusun Crangah dening Bapak Suparjio

Gambar 29. Seseputh Dhusun Maosaken Hajatipun Warga saha Maosaken Ujub
Slametan

Gambar 30. Kaum Rois Maosaken Donga

Gambar 31. Andum Ingkung wonten ing Takir

Gambar 32. Andum Takir

Gambar 33. Sesaji Tenong

Gambar 34. Sesaji Slametan

Gambar 35. Mendhem Rah, Sirah saha Tracak

Gambar 36. Artefak

Gambar 37. Busana Keislaman

Gambar 38. Busana Kejawen

Gambar 39. Peta Desa Hargotirto

Gambar 40. Peta Dhusun Tirto

Gambar 41. Dhenah Papan Petilasan Ki Gonotirto

Gambar 42. Artefak Petilasan Ki Gonotirto

Gambar 43. Cecawis Papan saha Piranti Upacara Nyadran Gambar

Gambar 44. Damel Rak

Gambar 45. Damel Ancak

Gambar 46. Takir Wadhah Daging

Gambar 47. Luweng

Gambar 48. Lobang kangge Mendhem Sirah saha Rah

DHAPTAR LAMPIRAN

1. CATHETAN LAPANGAN OBSERVASI 01 (CLO 01)
2. CATHETAN LAPANGAN OBSERVASI 02 (CLO 02)
3. CATHETAN LAPANGAN OBSERVASI 03 (CLO 03)
4. CATHETAN LAPANGAN OBSERVASI 04 (CLO 04)
5. CATHETAN LAPANGAN WAWANCARA 01 (CLW 01)
6. CATHETAN LAPANGAN WAWANCARA 02 (CLW 02)
7. CATHETAN LAPANGAN WAWANCARA 03 (CLW 03)
8. CATHETAN LAPANGAN WAWANCARA 04 (CLW 04)
9. CATHETAN LAPANGAN WAWANCARA 05 (CLW 05)
10. SERAT IDIN PANALITEN

UPACARA NYADRAN PETILASAN KI GONOTIRTO ING DESA HARGOTIRTO, KOKAP, KULON PROGO

DENING RANI AMBARWATI

NIM 10205241034

SARINING PANALITEN

Panaliten menika dipunadani wonten ing Hargotirto, Kokap, Kulon Progo. Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken lampahing upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto. Sasanesipun menika ugi ngandharaken wujud akulturasi budaya wonten ing upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto.

Panaliten menika migunakaken panaliten kualitatif. Caranipun ngempalaken data ing salebeting panaliten menika migunakaken pengamatan berperan serta saha wawancara. Piranting panaliten inggih menika panaliti piyambak ingkang kabiyanu mawi piranti perekam, kamera foto saha piranti kangge nyerat. Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken inggih menika teknik analisis induktif. Caranipun ngesahaken data lumantar triangulasi sumber lan metode.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih (1) lampahing upacara kaperang dados 2 tahap : (a) cecawis upacara ingkang awujud rapat panitia, cecawis papan, miwiti tatacara adat matur dhateng Ki Gonotirto, nyuceni saha mbeleh menda, kelet, mendhem sirah, rah, tracak, damel ubarampe sajen slametan, nyamaptaaken daging wonten ing takir, andum kalakan, pakuncen atur panuwun; (b) lampahing upacara ingkang awujus miwiti upacara tradhisi nyadran, tanggap wacana, waosan jejering wilujengan kalajengaken donga, andum ingkung, panutup, andum sajen slametan saha andum takir, ingkang pungkasan resesik lokasi. (2) akulturasi budaya ingkang kaperang dados 5 warni : akulturasi donga, akulturasi sesaji, akulturasi kapitadosan, akulturasi artefak, akulturasi busana.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring panaliten

Ewah gingsiring jaman utawi ingkang sinebat globalisasi mujudaken pangrembakaning jaman ingkang andadosaken pagesanganipun manungsa sarwi transparan. Transparan wonten ing ngriki ateges nampi menapa kemawon ingkang gayut kaliyan kemajengan seserepaning manungsa menapa dene kemajengan ing babagan teknologi. Ewah gingsiring jaman menika estunipun gadhah piguna ingkang sae tumrap pagesanganipun manungsa, awit menika wau saged paring panjurung supados sami menggalih kanthi praktis saha rasional. Sinaosa makaten ananging wonten ing peranan-perangan tartamtu, pangaribawa ewah gingsiring jaman menika gadhah dhampak ingkang kirang sae, kepara malah saged nggantos *eksistensi* jati dhirining bangsa.

Awit saking ewah gingsiring jaman menika mangaribawani tumrap ewahipun *identitas* ingkang minangka titikan utawi *corak khas* satunggaling suku bangsa ing wewengkon Indonesia. Kabudayan minangka gegambaraning corak tuwin ragam khas ing salebeting peranan pagesanganipun manungsa saged kita mangertosi bilih ragam kabudayan menika kathah sanget, ingkang antawisipun awujud upacara adat, kapitadosan masarakat, adat istiadat, kesenian lan sapanunggalanipun. (Koentjaraningrat, 1990: 203-204)

Salah satunggaling wujud kabudayan ingkang taksih lumampah wonten ing masarakat inggih menika upacara tradhisi mliginipun ing tanah Jawi.

Pagesanganipun tiyang jawi menika boten saged uwal saking kapitadosan ingkang sambet kaliyan ngelmu kejawen. Tiyang Jawi taksih ngukuhi dhateng kapitadosan marang pepundhen utawi leluhuripun. Anggenipun mundhi dhateng para leluhur menika dipun wujud mawi lampah-lampah upacara tradhisi, pramila wonten ing masarakat Jawi kathah sanget kita prangguli maneka warnining tradhisi adat ingkang taksih lumampah, kados ta : upacara adat ingkang gayut kaliyan lampah pagesanganipun manungsa kados adat saderengipun manungsa lair, adat sasampunipun manungsa lair, lan adat sasampunipun manungsa tilar donya; upacara adat ingkang gayut kaliyan anggenipun nyekapi kabetahaning ngagesang kados adat mbangun bale wisma enggal, adat damel griya, adat wiwit panen pantun lan sapanunggalanipun; upacara adat ingkang gayut kaliyan prastawa tartamtu kados merti dhusun, saparan, ruwahan, nyadran, lan sapanunggalanipun.

Upacara tradhisi ingkang dipun adani dening masarakat menika sampun kapanggihaken nalika kapitadosanipun masarakat taksih kapitadosan animisme dinamisme. Wonten ing masarakat Jawi asring sinebat Kejawen. Kapitadosan animisme dinamisme menika pitados bilih satunggaling papan utawi *benda benda* menika gadhah kekiatan kangge nyilakani utawi nulung tiyang ingkang betahaken. Supados panguwaos papan utawi benda menika boten ganggu kedah dipun caosi bebingah. Wonten ingkang awujud tumbal endhas sapi, ayam, utawi sesajen ingkang arupi dhaharan sae ingkang awujud ingkung, apem lan sapanunggalanipun.

Adat tradhisi kejawen menika sansaya dangu campuh kaliyan adat tradhisi Hindu ingkang lumebet wonten ing Indonesia. Miturut sejarah adat budaya ing

Pulo Jawa kenging pengaruh budaya India ingkang rawuh sepisanan kanthi agama Hindhu Siwa saha Budha ingkang saged manunggal kalihan tradhisi adat saha budaya Jawa. Adat tradhisi Hindhu ingkang dipun panggihi ing Pulo Jawa kathah sanget wernipun. Agama Hindhu menika kangge sarana sesambetan antawis manungsa dhateng Gustinipun utawi makhluk sanesipun supados langkung raket, satemah saged dadosaken gesangipun ayom, ayem, tentrem. Kadhang kala wonten ing masarakat anggenipun nyambut damel boten sedayanipun gangsar, ananging kadhang kala wonten pepalangipun. Sajatosipun, sedaya pepalang menika boten dipunkajengaken.

Gayut kaliyan watesipun akal, *kemampuan*, saha penggalihan, piyambakipun ngupiya supados boten wonten pepalang mawi upacara utawi ritual ingkang asipat *religious* ingkang dipun pitados saged ngrawuhaken kekiatan gaib kados ta roh nenek moyang ingkang ngedegaken desa saha roh leluhur ingkang dipun anggep taksih paring pangayoman dhateng putra turunipun. Awit saking menika kapitadosan masarakat jaman rumiyin boten namung kangge ngormati leluhur ingkang mbaureksa ananging minangka papan kangge nyenyuwun menapa ingkang dipun kajengajen (Endraswara, 2013:46). Kangge sarana nyenyuwun mring Gustinipun masarakat ginakaken tradhisi slametan.

Masarakat pitados bilih upacara slametan ingkang katindakaken sesarengan menika saged dadosaken berkah saha kaslametan tumrap desanipun, warga masarakat, menapa dene dhateng piyambakipun. Wontenipun ewah gingsiring jaman kathah kabudayan Indonesia ingkang kenging *akulturasi* nalika Islam mlebet wonten ing Indonesia. Islam mlebet ing Indonesia lumantar jalur

perdagangan, pendidikan lan sanes-sanesipun. Islam mlebet ing Indonesia sasampunipun jaman kerajaan Hindu Budha kapungkasan. Agama Islam dipun bekta dening para walisanga. Sasampunipun agama Islam mlebet ing Indonesia kathah kabudayan Kejawen saha Hindu ingkang dipun dandosi dening agama Islam amargi budaya Hindu kados ta sesaji boten wonten tuntunanipun ing agama Islam.

Mlebetipun Islam ing Indonesia boten ateges ngicalaken kabudayan Kejawen Hindu Budha, ananging kanthi cara *akulturasi* (*suatu proses sosial yang timbul manakala suatu kelompok manusia dengan kebudayaan tertentu dihadapkan dengan unsur dari suatu kebudayaan asing*) ingkang miyosaken kabudayan enggal inggih kabudayan Islam Indonesia (Wikipedia, 2013). Ateges unsur kabudayan menika dipun ewahi miturut syariat Islam. Bentuk budaya minangka asil saking proses *akulturasi* kasebut boten namung asipat *kebendaan/material* ananging ugi gayut kaliyan tindak tanduk masarakat.

Pengaruh agama kalihan kabudayan ing masarakat namung minangka sarana *pelengkap* amargi *akulturasi* kasebut minangka asil saking proses *pengolahan* kabudayan asing ingkang dipun trepaken kalihan kabudayan Indonesia. Asil *akulturasi* kasebut saged katingal saking maneka warna aspek *kehidupan, sosial, ekonomi, system* pamarentahan, *pendidikan, kapitadosan, seni saha budaya, teknologi, system kalender saha filsafat*.

Salah satunggaling upacara ingkang gayut kaliyan prastawa tartamtu inggih menika nyadran. Upacara nyadran menika minangka satunggaling pola ritual ingkang dipun campur kaliyan budaya local saha nilai-nilai Islam, satemah

ketingal sanget wontenipun *lokalitas* ingkang tasih kenthel kaliyan Islam. Budayaning masarakat ingkang sampun rumaket dadosaken masarakat Jawi nguri-uri *nilai luhur* kabudayan. Kanthi makaten, boten gumun menawi anggenipun ngleksanakaken nyadran menika taksih kathah ngewrat budaya Hindhu-Budha saha Kejawen ingkang dipun *akulturasi* kaliyan nilai-nilai Islam dening Wali Songo.

Satunggaling papan ingkang kapanggihaken *unsur akulturasi* inggih wonten ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kecamatan Kokap, Kabupaten Kulon Progo. Wonten ing Dhusun Tirto menika masarakatipun sampun *mayoritas* ngrasuk agami Islam. Ananging taksih kathah ingkang taksih nguri-uri kabudayan agama Hindu saha Kejawen kados dene wonten ing tradhisi Nyadran. Nyadran menika adatipun dipun adani wonten ing petilasan Ki Gonotirto saben wulan Besar. Saben kalih taun sepisan wonten ing dinten Jumat Kliwon.

Nyadran ingkang dipun adani dening warga dhusun Tirto menika gadhah tradhisi ingkang aeng. Anggenipun nyadran menika wonten ing petilasan dede makam saha wonten tradhisi mbeleh menda. Ingkang mbeleh menda menika inggih warga masarakat ingkang katarimah panyuwunanipun inggih kangge wujud raos syukur dhumateng Gusti Ingkang Maha Agung. Salah satunggaling menda ingkang dipun beleh kala wau sirahipun dipun pendhem wonten ing papan nyadran wonten ing kompleks petilasan Ki Gonotirto menika. Ing samangke daging menda ingkang sampun dipun sembeleh dipun masak wonten papan menika lajeng menawi sampun mateng dipun dumaken dhateng warga masarakat ingkang tumut hangestreni acara menika.

B. Underaning Perkawis

Saking dhasaring panaliten wonten ing nginggil saged dipun pundhut mapinten-pinten perkawis, ing antawisipun:

1. Ewah gingsiring jaman mujudaken pangrembakaning jaman saha mangaribawani ewahipun identitas bangsa ingkang minangka titikan utawi corak khas satunggaling suku bangsa
2. Kabudayan minangka gegambaraning corak tuwin ragam khas ing salebeting perangan pagesanganipun manungsa
3. Upacara tradhisi minangka wujuding kabudayan ingkang dipun bekta dening umat Hindu ingkang dumugi samenika taksih lumampah
4. Ewah gingsiring jaman kathah kabudayan Hindhu saha Kejawen ingkang kenging *akulturasi* Islam
5. Mlebetipun Islam boten ateges ngewahi kabudayan ingkang wonten ananging kanthi cara *akulturasi*
6. Salah satunggaling upacara tradhisi ingkang gayut kaliyan prastawa tartamtu saha sampun kenging *akulturasi* inggih menika upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo
7. Nyadran wonten ing Dhusun Tirto, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo menika wonten maneka warni wujud akuturasi budaya

C. Watesaning Panaliten

Perkawis ingkang sampun katingal lajeng dipun watesi supados perkawis wonten ing panaliten menika langkung fokus. Perkawis ingkang dipun kaji inggih menika :

1. Upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo
2. Wujud-wujud *akulturasi* budaya wonten ing tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo

D. Wosing Perkawis

Saking undheraning perkawis saha watesaning panaliten ing nginggil saged dipun pundhut wosing perkawis ing ngandhap menika :

1. Kados pundi lampahipun upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo?
2. Menapa kemawon wujud-wujud *akulturasi* budaya wonten ing tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo?

E. Ancasing Panaliten

Saking panaliten menika ancasingipun ngandharaken kados pundi Upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto, saha kados pundi wujud-wujud

akulturasi budaya wonten ing tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.

F. Paedahing Panaliten

1. Paedah Teoritis

Panaliten menika kanthi teoritis kalebet metode saha perangan-perangan sanes wonten ing panaliten menika dipun kajengaken saged dados acuan panaliten-panaliten *akulturasi* sejenis. Asiling panaliten upacara tradisi Nyadran ngemot piwulang-piwulang luhur ingkang saged dipun ginakaken kangge nyengkuyung usaha *pembinaan* sosial budaya masarakat Indonesia ingkang asipat majemuk saged saged dipun manfaataken minangka *pengembangan* kabudayan nasional ingkang unsur-unsuripun saking kabudayan dhaerah.

2. Paedah Praktis

Kanthi praktis, panaliten menika dipun kajengaken supados saged nambah seserepan bab upacara tradhisi Nyadran, *akulturasi* budaya mliginipun bab tradisi Nyadran. Kados pundi wujud-wujud *akulturasi* budaya ingkang wonten ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kecamatan Kokap, Kabupaten Kulon Progo. Saking informasi Nyadran menika saged nambah dhaptar objek wisata dhateng para pamaos panaliten menika.

Kangge masarakat dhusun Tirto, panaliten menika dipun kajengaken supados saged maringi satunggaling *pemahaman* supados tansah njagi

Petilasan Ki Gonotirto saha nglestantunaken hayatinipun lumantar upacara ritual. Upacara ritual menika minangka pandonga supados dhusun Tirto tansah pinaringan kawilujengan.

Inventarisasi saha dokumentasi upacara tradhisional Nyadran Dhusun Tirto dereng wonten ingkang damel saengga asiling panaliten menika saged dipun dadosaken sumbangan data kangge nambah referensi bab upacara adat ingkang wonten ing Kabupaten Kulon Progo. Sasanesipun menika, asiling panaliten menika saged dipundadosaken bahan *pertimbangan* Pemerintah Daerah Kulon Progo kangge *pengembangan potensi* pariwisata saegga nambah *Pendapatan Asli Daerah* (PAD).

BAB II

GEGERAN TEORI

A. Kabudayan

Kabudayan inggih punika wujud saking akal saha budi manungsa ingkang wonten ing masyarakat. Kabudayan boten saged pejah, amargi kabudayan punika dipun warisaken kanthi turun-temurun saking tiyang sepuh dhumateng putranipun. Kabudayan punika saking basa Sansekerta *buddhayah*, bentuk jamak saking budhi ingkang ngewrat teges budi utawi akal (Koentjaraningrat, 2009:146). Awit saking punika, pramila tembung kabudayan saged dipun tegesi menapa kemawon ingkang wonten sambung rapetipun kaliyan akal utawi budining manungsa.

Tashadi (1992:1) ngandharaken bilih kabudayan mujudaken asiling budi lan dayaning manungsa ingkang saged ngangkat drajating manungsa kasebat minangka kawulaning Gusti ingkang langkung inggil katimbang makhluk-makhluk sanesipun, kados dene kewan lan tetuwuhan. Salah satunggal ingkang mbedakaken ing antawisipun manungsa kaliyan makhluk sanesipun inggih punika awit paringipun akal lan pikiran saking Ngersaning Gusti.

Akal lan pikiran kasebat ingkang ndadosaken manungsa saged mbedakaken pundi ingkang sae lan pundi ingkang awon tumrap pribadhinipun, ugi saged nuwuhaken ide utawi gagasanipun ingkang migunani tumrap awakipun piyambak menapa dene tiyang sanes. Kejawi saking punika ugi saged ngangkat drajating manungsa kanthi tumindak ingkang jumbuh kaliyan norma-norma utawi paugeran-paugeran ingkang lumampah.

Budaya inggih punika pikiran utawi akal budi, adat istiadat ingkang sampun dados pakulinan lan sampun awrat dipun ewahi. Wondene kabudayan tegesipun sedaya pangertosanipun manungsa minangka makhluk sosial ingkang dipun ginakaken kangge mahami lingkungan sakiwa tengenipun sarta tindak tandukipun ing lampah pagesangan. Tuladhanipun inggih punika asiling kagiyatan lan *penciptaan* batin (akal utawi budi) manungsa kados dene kapitadosan, kesenian lan adat istiadat (KBBI, 2008 :214-215).

Koentjaraningrat (1990: 203-204), ngandharaken bilih kabudayan gadhah pitung unsur ingkang sampun nyakup sedaya kabudayaning manungsa. Unsur kabudayan kasebat inggih punika :

1. *Bahasa*
2. *Sistem pengetahuan*
3. *Organisasi sosial*
4. *Sistem peralatan hidup dan teknologi*
5. *Sistem mata pencaharian hidup*
6. *Sistem religi*
7. *kesenian*

Koentjaraningrat (1990:186) ugi ngandharaken bilih kabudayan punika paling sakedhik gadhah tigang wujud. Wujud kabudayan kasebat kadados ing ngandhap punika :

1. *Wujud kebudayaan sebagai suatu kompleks dari ide-ide, gagasan, nilai-nilai, norma-norma, peraturan dan sebagainya.*
2. *Wujud kebudayaan sebagai suatu kompleks aktivitas serta tindakan berpola dari manusia dalam masyarakat*
3. *Wujud kebudayaan sebagai benda-benda hasil karya manusia*

Lumantar pangertosan-pangertosan ingkang sampun kaandharaken ing nginggil, mila saged dipun pendhet dudutanipun bilih kabudayan mujudaken asil budi lan dayaning manungsa ingkang maujud ing salebeting system, gagasan,

tindakan lan asil rumpakaning manungsa ing salebeting pagesangan masarakat ingkang awujud asil kagiyatan lan penciptaan batin manungsa minangka kawulaning Gusti ingkang langkung sampurna.

Wujuding kabudayan punika dipun perang dados werni tiga, inggih punika wujud ideal saking kabudayan arupi adat istiadat ingkang sipatipun *abstrak*, wujud budaya ingkang arupi system sosial ingkang awujud tindakan berpola dening manungsa ingkang asipat konkret sarta awujud kabudayan fisik ingkang arupi samukawis bab ingkang kasat mata, saged dipun cepeng, dipun foto lan dipun pirsani, saengga kabudayan fisik punika asipat langkung konkret.

B. Folklor

Miturut Danandjaja (1994:1), tembung *folklore* punika kapethik saking basa Inggris *folklore* ingkang kadhapuk saking tembung *folk* kaliyan *lore*. Tembung *folk* tegesipun kolektif utawi *kebersamaan*, *folk* saged ugi dipun tegesi minangka satunggaling kelompok tiyang ingkang gadhah *pengenal* fisik, sosial, lan kabudayan. Satemah saged mbedaken ing antawisipun kelompok sanes. Titikan pengenal kasebat saged awujud werni kulit ingkang sami, jinising pakaryan ingkang sami, basa ingkang sami, tataran pendhidhikan ingkang sami, menapa dene agami ingkang sami. Namung ingkang langkung wigati bilih sampun gadhah satunggaling tradhisi turun temurun ingkang dipunakeni minangka gadhahanipun masarakat.

Wondene tembung *lore* inggih punika tradhisi *folk* ingkang ateges perangan kabudayan ingkang dipun warisaken turun temurun lumantar lisan menapa dene

lumantar satunggaling tuladha ingkang mawi gerak isyarat menapa dene piranti bantu pangendet-enget (mnemonic device). Dados tembung *folklore* saged dipun tegesi minangka peranan kabudayan satunggaling kolektif ingkang sumebar lan dipun warisaken turun temurun ing antawisipun kanthi cara tradhisional ing salebeting versi ingkang beda, sae awujud lesan menapa dene tuladha mawi gerak isyarat utawi piranti bantu pangendet-enget.

Folklore gadhah titikan-titikan ingkang saged mbedakaken antawis *foklor* kaliyan jinising kabudayan sanesipun. Titikan-titikan kasebat miturut Danandjaja (1994:3-4), inggih punika :

1. *Penyebaran dan pewarisannya biasanya dilakukan secara lisan, yakni disebarkan melalui tutur kata dari mulut ke mulut (atau dengan suatu contoh yang disertai dengan gerak isyarat dan alat pembantu pengingat) dari suatu generasi ke generasi berikutnya,*
2. *Folklor bersifat tradhisional, yakni disebarkan dalam bentuk relatif tetap atau dalam bentuk standar. Disebarkan diantara kolektif tertentu dalam waktu yang cukup lama (paling sedikit dua generasi),*
3. *Folklore ada (exist) dalam versi-versi bahkan varian-varian yang berbeda*
4. *Folklore berifat anonym, yaitu nama penciptanya sudah tidak diketahui orang lagi,*
5. *Folklore pada hakekatnya berumur dan berpola*
6. *Folklore mempunyai kegunaan (function) dalam kehidupan bersama suatu kolektif,*
7. *Folklore bersifat prologis, yaitu mempunyai logika sendiri yang tidak sesuai dengan logika umum,*
8. *Folklor menjadi milik bersama (collective) dari kolektif tertentu. Hal ini sudah tentu diakibatkan karena penciptaannya yang pertama sudah tidak diketahui lagi, sehingga setiap anggota kolektif yang bersangkutan merasa memilikinya,*
9. *Folklore pada umumnya bersifat polos dan lugu, sehingga seringkali kelihatannya kasar, terlalu spontan.*

Miturut Brunvand (lumantar Danandjaja 1994:21-22), folklore dipun perang ing salebetipun tigang kelompok ageng adhedhasar tipenipun 1) folklore lisan

(verbal folklore), 2) folklore sebagian lisan (partly verbal folklore), 3) folklore bukan lisan (nonverbal folklore). Folklore lisan inggih punika folklore ingkang wujudipun murni lisan. Wujudipun folklore ingkang kalebet ing golongan folklore lisan inggih punika a) basanipun rakyat (folk speech) kados dene logat, julukan, pangkat tradhisional lan titel kebangsawanan; b) ungkapan tradhisional, kados dene paribasan, bebasan lan saloka; c) pranyatan tradhisional, kados dene uthak-uthik tembung utawi teka teki silang; d) puisi rakyat, kados dene geguritan, wangsalan, cangkriman lan e) tembang rakyat.

Folklore ingkang saperangan lesan inggih punika folklore ingkang mujudaken campuran unsur lisan kaliyan unsur boten lesan. Tuladhanipun folklore golongan punika kados dene dolanan rakyat, teater rakyat, beksan rakyat, adat istiadat, upacara, pesta rakyat, lan sapanunggalanipun. Wondene folklore ingkang sanes lesan inggih punika folklore ingkang wujudipun sanes lesan, Sinaosa anggenipun damel dipun aturaken kanthi lesan. Folklore punika dipun perang dados werni kalih kelompok, inggih punika material lan sanes material.

Wujuding folklore ingkang kalebet ing kelompok material kados dene arsitektur rakyat, kerajinan tangan rakyat, busana lan panganggening sarira rakyat, tetedhan lan unjukan rakyat sarta jampi-jampi tradhisional. Wondene ingkang kalebet ing kelompok sanes material inggih punika gerak isyarat tradhisional (gesture), unen-unen isyarat kangge sesambetan rakyat lan music rakyat.

Miturut William R Barcom (ing salebeting Danandjaja 1994:19) ngandharaken bilih paedahing folklor inggih punika :

“a) Sebagai system proyeksi (projective system), yakni sebagai alat pencermin angan-angan suatu kolektif, b) sebagai alat pengesahan pranata-pranata dan lembaga-lembaga kebudayaan, c) sebagai alat pendidikan anak (pedagogical device) dan d) sebagai alat pemaksa dan pengawas agar norma-norma masyarakat akan selalu dipatuhi anggota kolektifnya.”

Saking andharan ingkang sampun kababar wonten ing nginggil, pramila saged dipunmangertosi bilih folklore mujudaken perangan pagesanganipun masarakat lan gadhah paedah kangge nyengkuyung maneka warnining kegiatan wonten ing lingkungan masarakat. Salah satunggaling kegiatan ing pagesanganipun masarakat kasebat inggih punika upacara tradhisi. Mila saking punika kalenggahan utawi paedah folklore ingkang sampun dados perangan saking pagesanganipun masarakat kasebat saged dipun tingali ing salebetipun upacara tradhisi Nyadran.

C. Upacara Tradhisional

Miturut KBBI (2005:1250) ingkang dipun kajengaken saking tembung upacara inggih punika tindakan/perayaan ingkang dipun tindakaken/dipun adani lantaran prastawa ingkang wigati. Tradhisional ateges patrap utawi caranipun menggalih sarta tumindak kanthi pathokan norma-norma utawi paugeran–paugeran lan pakulinan adat ingkang sampun wonten kanthi cara turun temurun (KBBI, 2005:1208)

Upacara tradhisional minangka sarana kangge nyuwun kawilujengan saha pangayoman dhateng Gustinipun menapa dene kekiatan *supernatural* ingkang dipun pitados *kebenaranipun*, pramila wonten ing salebeting upacara tradhisional

wonten ritual utawi kagiyatan ingkang ancasipun kangge ngaturi rawuh *roh halus*. Herusatoto (2001:89) gadhah pamanggih bilih wonten mapinten-pinten sarana ingkang saged dipun lampahi kangge ngrawuhaken arwah nenek moyang, antawisipun :

1. Ngaturi tiyang sekti saha ahli wonten ing bidang punika ingkang kasebut perewangan kangge mimpin upacara,
2. Damel arca nenek moyang supados arwahipun mlebet wonten ing arca kasebut adhedhasar tuntunan saha usahanipun perewangan kasebut,
3. Damel sesaji saha ngobong kemenyan utawi bau-bau sanes ingkang dipunremeni nenek moyang.
4. Ngiringi upacara kasebut mawi unen-unen saha jejogedan supados arwah nenek moyang ingkang dipun timbali remen saha kersa paring rahmatipun.

Sasanesipun ngewrat usaha kangge ngrawuhaken roh halus utawi nenek moyang, wonten ing salebeting upacara trashisi ugi ngemot mapinten-pinten unsur ingkang dipun lampahi dening para *pelaku* upacara kasebut. Unsur-unsur kegiatan wonten ing upacara miturut Koentjaraningrat (1990:378) ing antawisipun :

“(a) bersaji, (b) berkorban, (c) berdoa, (d) makan bersama makanan yang telah disucikan dengan doa (e) menari tarian suci, (f) menyanyi nyanyian suci, (g) berprosesi atau berpawai, (h) memainkan seni drama suci (i) berpuasa (j) intoksikasi atau mengaburkan pikiran dengan makan obat bius untuk mencapai keadaan trance, mabuk (k) bertapa (l) bersemedi.”

Unsur-unsur kagiyatan kasebut minangka *pencerminan* saking tata cara masarakat anggenipun *komunikasi* kaliyan manungsa utawi kalihan makhluk-makhluk ghaib supados pikantuk karemenan anggenipun nglampahi gesang.

Piyambakipun ngupiya nylametaken saking maneka bebendu saking lingkungan kanthi cara piyambakan menapa dene sesarengan, kanthi ngawontenaken sesambetan antawis manungsa sanes saha kekiatan ghaib lumantar upacara.

Purwadi (2005:1) ngandharaken bilih upacara tradhisi mujudaken salah satunggaling wujud tilaran kabudayan. Kabudayan piyambak inggih punika tilaran sosial ingkang namung dipun gadhahi dening warga masarakat panyengkuyungipun kanthi cara nyinaoni. Ing salebetipun nyinaoni kabudayan masarakat gadhah mekanisme utawi cara-cara tartamtu ingkang wosipun ngemot norma-norma lan nilai-nilai pagesangan ingkang lumampah ing lingkungan masarakat kasebut. Kanthi nindakaken norma sarta njunjung nilai-nilai kasebat wigati sanget tumrapping lestantunipun pagesangan masarakat.

Sunjata (1997:2) ngandharaken bilih upacara tradhisi mujudaken peranan integral saking kabudayan masarakat panyengkuyungipun. Lumampahing upacara tradhisional punika wigati sanget kangge pembinaan sosial lan kabudayaning warga masarakat. Upacara tradhisional gadhah paedah ingkang salah satunggalipun minangka *penguat* norma-norma lan nilai-nilai budaya kanthi cara simbolik dipunwujudaken ing salebeting upacara ingkang dipuntindakaken dening masarakat panyengkuyung.

Upacara tradhisi mujudaken wujud kabudayan ingkang arupi tindakan utawi aktifitas turun temurun. Wontenipun ritus wilujengan utawi upacara kados makaten punika mujudaken satunggaling kupiya saking manungsa kangge pados kawilujengan katentreman lan ngiras pantes kaliyan njagi lestantunipun kosmos (Rostiyati, 1994:1). Ing salebetipun upacara tradhisi nyadran ingkang dipunadani

wonten ing dhusun Tirto punika gadhah paedah minangka upacara ritual ingkang taksih eksis dipuntindakaken ngantos dumugi sapunika. Miturut Rostiyati (1994:1) ing salebeting lampah upacara tradhisi kasebut umumipun gadhah ancas kangge ngormati, ngucap syukur, memundhi, nyenyuwun kawilujengan dhateng ngersaning Gusti lumantar roh-roh para leluhuripun.

Miturut pamanggih-pamanggih ingkang sampun kaandharaken wonten ing nginggil, mila saged dipunpendhet dudutan bilih upacara tradhisi punika mujudaken satunggaling upacara ritual ingkang dipuntindakaken dening masarakat adhedhasar norma-norma utawi paugeran-paugeran ingkang lumampah ing salebeting masarakat kasebat sarta gadhah ancas kangge nggayuh kawilujengan ing samudayanipun.

D. *Akulturas*

J. W. Powell inggih punika salah satunggaling tiyang ingkang sepisanan nepangaken saha ngginakaken tembung *akulturas*. Nalika taun 1880, Powell ngandharaken bilih *akulturas* dados satunggaling ewah-ewahan psikologi ingkang amargi wonten imitasi *perbedaan* budaya (Wikipedia, 2007).

Akulturas miturut pamanggihipun Koentjaraningrat (1990:248) inggih punika satunggaling proses sosial ingkang tuwuh menawi satunggaling kelompok manungsa kanthi satunggaling budaya tartamtu kepanggih kaliyan unsur-unsur saking satunggaling kabudayan asing ingkang maneka warna satemah unsur-unsur kabudayan punika sansaya dangu dipuntampi saha dipunolah dhateng kabudayan

piyambak nanging boten dadosaken icalipun kapribaden kabudayan punika piyambak.

Gillin & Gillin ngandharaken bilih *akulturasi* minangka satunggaling proses masarakat ingkang beda kabudayanipun nglampahi ewah-ewahan dening *kontak* ingkang sami saha langsung, nanging boten ngantos *percampuran total* saha *bulat* saking budaya kekalih.

(<http://abdulghofursparatise.blogspot.com/2012/10/akulturasi.html> dipunundhuh nalika tanggal 03 Oktober 2013)

Redfield, Linton, Herskovits lumantar Abdul Ghofur ngandharaken bilih *akulturasi* ngewrat prastawa-prastawa ingkang tuwuh minangka asil, menawi kelompok-kelompok manungsa ingkang gadha kabudayan ingkang beda-beda sami pinanggih saha ngawontenaken kontak ingkang *continue*, ing salajengipun badhe dadosaken ewah-ewahan salebeting pola kabudayan ingkang original saking satunggaling kelompok utawi kalih-kalihipun.

(<http://abdulghofursparatise.blogspot.com/2012/10/akulturasi.html> dipunundhuh nalika tanggal 03 Oktober 2013)

Pamanggih Garbarino wonten ing seratanipun bilih "*Acculturation (is) the process of culture change as a result of long term, face to face contact between two societies*". Ingkang tegesipun "*akulturasi* inggih proses ewah-ewahan budaya minangka *akibat jangka panjang, tatap muka kontak* antawis kalih masarakat".

(<http://abdulghofursparatise.blogspot.com/2012/10/akulturasi.html> dipunundhuh nalika tanggal 03 Oktober 2013)

Struktur masarakat Indonesia ingkang majemuk tansah damel *perpaduan* antawisipun kabudayan inti (asli) kalihan kabudayan sanes. Konsep *melting pot* (papan patemonipun maneka suku, agama saha papan panggenanipun bangsa) minangka salah satunggaling asil wujud akultursi budaya, nalika unsur-unsur kabudayan sami pinanggih saha lebur dados satunggal kabudayan. Proses ewahipun kabudayan kasebut kadados amargi wontenipun *kontak langsung terus menerus* kalihan kabudayan asing ingkang beda (wonten unsur kabudayan asing ingkang gampil dipuntampi, wonten ugi ingkang awrat kepara dipuntolak)

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih *akulturasi* sami kaliyan kontak budaya inggih pinanggihipun kalih budaya ingkang beda lebur dados satunggal ngasilaken kabudayan enggal ingkang boten ngicalaken kapribaden/sipat kabudayan asli. *Akulturasi* inggih proses campuhipun kabudayan local kaliyan kabudayan sanes ingkang ngasilaken kabudayan enggal.

E. Budaya Kejawen, Animisme-Dinamisme, Hindu, saha Islam

1. Kejawen

Mula bukanipun kejawen sajatosipun kawiwitan saking kalih paraga misteri inggih punika Sri saha Sadono. Sri sajatosipun *penjelmaan* Dewi Laksmi, garwanipun Wisnu saha Sadono inggih *penjelmaan* Wisnu punika piyambak (Hadiwijono lumantar Suwardi Endraswara, 2006:1).

Kejawen ngemot nilai-nilai tilaranipun leluhur, ingkang dipunugemi saha menawi dipuntilar wonten raos boten sekeca (Suwardi, 2012:19). Suwardi ngutip pamanggihipun Pranoto bilih Kejawen inggih minangka *pandangan hidup* saking

tiyang Jawi ingkang sampun kawiwitan jaman rumiyin. Miturut pamanggihipun para ahli saha para pakar ngandharaken bilih kejawen sampun wonten kawit ewonan taun kapengker wonten ing isyarat alam ingkang dipunwastani dening Guru Ingkang Murbeng Dumadi lumantar Panjenengan Dalem Kaki Semar.

Kaki Semar sampun nate ngendika lumantar wisik “*Kejawen iki ana wiwit biyen mula, nalikane wong nang tanah Jawa isih sethithik lan sadurunge wong manca teka wis ana Kepercayaan nalika Tanah Jawa isih gung liwang Liwung*” ingkang tegesipun kirang langkung inggih punika bilih Kejawen sampun wonten wiwit jaman rumiyin, nalika tiyang Jawi taksih sekedhik saha saderengipun tiyang-tiyang saking njawi rawuh, sampun wonten kapitadosan (dhumateng Tuhan Ingkang Maha Esa) nalika samanten tanah Jawi taksih kathah alas gung liwang Liwung (Endraswara, 2012:20).

Salajengipun miturut Mulder (lumantar Endraswara, 2012:20) nyebat *kebangkitan* kejawen kawiwitan saking rosanipun peradaban Mataram, ingkang salajengipun dados Surakarta saha Ngayogyakarta. Piyambakipun nglajengaken seratanipun bilih Kejawen dipundadosaken minangka *gaya hidup* keagamaan ingkang jumbuh kaliyan bab mistik. Wonten ing salebetipun wonten etika, adat istiadat, saha tradhisi sanes ngantos *mbentuk* paham *Javaisme* (kejawen).

Nalika samanten *pandangan hidup* kejawen taksih prasaja sanget inggih punika adhedhasar kapitadosan bilih salebeting gesang punika wonten ingkang paring gesang saha wonten ingkang ngatur panggesangan satemah wonten ing saben obahing badan wonten ingkang mirsani. Kejawen tansah *berpusat* saha *berorientasi* dhumateng ingkang paring gesang.

Awit saking punika, kanthi pemahaman Kejawen tradhisi saged dipundadosaken satunggaling sumber pendhidhikan *pembentukan moral* ingkang luhur wonten ing pola *pembinaan budi pekerti luhur bangsa*. Nilai-nilai kejawen saged minangka gegaraning mental saha penggalhipun manungsa Indonesia kanthi wetah. Hakekat saking pangertosan kejawen inggih satunggaling pengakuan ingkang wetah bilih Tuhan minangka sumber pembinaan diri pribadi wonten ing bentuk watak budi luhur. Ingkang dipunutameaken wonten ing nilai kejawen inggih punika njagi larasipun gesang lair menapa dene batos kanthi cara ngudi sejatining becik, kanthi sesanti hamemayu hayuning urip bebrayan saha hamemayu hayuning bawana.

Kejawen punika jumbuh kaliyan laku prihatin. Laku punika kados dene ikhtiyar wonten ing pamanggih awam (Endraswara, 2012:24). Salajengipun Endraswara ngandharaken bilih laku wonten ing agama Jawa punika dipunmaot kaliyan ngelmu. Tiyang Jawi mangertosi laku kanthi nilai-nilai kejawen, semedi, ngengurangi saha tirakat. Kejawen punika minangka ruh agama Jawa. Nilai Kejawen ingkang kathah lakunipun kados dene sesaji, slametan saha pangorbanan tansah rawuh wonten ing saben perilaku keagamaan. Tiyang Jawi punika tansah nyobi *berlindung* dhateng nabi saha pandhanyangan (mbaureksa) ingkang minangka wujud agama Jawa asli.

2. Animisme Dinamisme

Paham animisme inggih punika paham ingkang ingkang dipunpitadosi tiyang Jawi saderengipun tepang kaliyan Tuhan. Animisme Jawa sajatosipun

agama asli. Agama punika wonten wiwit tiyang Jawi tepang sinten Tuhan saha alam sakiwa tengenipun (Endraswara, 2012:43).

Durkheim (lumantar Endraswara, 2012:44) ngandharaken bilih *para penyembah Tuhan lewat perantara leluhur itu disebut agama elementer. Istilah elementer ini dianggap inferior, kurang bergengsi. Bahkan ada pula yang menganggap agama elementer jawa dinyatakan menyembah kayu watu.*

Paham animisme punika salajengipun nuwuhaken dinamisme. Saperangan tiyang mastani bilih tiyang ingkang nganut animisme dinamisme dede insan agama ananging dipunwastani system religious. Sanadyan kekalihipun sisihan saha wonten pengaruhipun ananging kekalihipun punika beda. Endraswara (2012: 45) ngandharen bilih dinamisme saha animisme inggih punika :

“Fenomena di alam apakah kekuatan-kekuatan kosmis, seperti angin, sungai, bintang, langit dan lain-lain atau segala jenis yang ada di permukaan bumi, seperti tanaman, binatang, batu dan sebagainya. Atas alasan ini, maka agama seperti ini diberi nama naturisme. Sedangkan yang satunya lagi ditujukan pada hal-hal spiritual, seperti roh, jiwa, setan, dewa dewi, tuhan-tuhan.”

Animisme inggih punika satunggaling kapitadosan ngengingi wontenipun roh utawi jiwa wonten ing benda-benda, tetuwuhan, kewan, saha manungsa punika piyambak (Endraswara, 2012:46). Kapitadosan Animisme punika pitados bilih benda-benda, tetuwuhan, kewan gadhah kekiatan ghaib.

3. Budaya Hindhu

Agama Hindu inggih agama ingkang dipunpitados paling sepuh wonten ing donya ingkang kawiwitan saking Wahyu Tuhan ingkang kaparingaken dhateng

Rsi ing India jaman rumiyin. Miturut umat Hindhu sumbering agama punika inggih Weda saha Dharmasastra. Weda inggih wahyu ingkang mandhap lumantar Maharesi-maharesi 4000 taun kapengker (Cudamani, 1990:1).

Cudamani ugi ngandharaken bilih wosipun Weda punika wonten 3 sifat, inggih punika :

- a. Mantra, ingkang wosipun wonten sekawan werni (samhita), inggih punika Reg Weda Samhita, Sama Weda Samhita, Yajur Weda Samhita, saha Atharwa Weda Samhita.
- b. Brahmana (karma kanda), inggih punika kempalan donga-donga saha tuntunan ingkang dipunginakaken kangge upacara yajna, cariyos-cariyos saha simbol-simbol ingkang saged dipunginakaken kangge netepaken *rasa hati percaya* dhateng Tuhan.
- c. Upanishad (Jnana kanda), inggih ngelmu ingkang ngemot *teori* ngengingi Tuhan saha reriptanipun.

Wonten ing agama Hindu wonten ingkang dipunwastani Bhakti Marga. Bhakti Marga miturut Cudamani (1990:18) inggih punika satunggaling ngelmu ingkang langsung saha riil madosi Tuhan, ngelmu ingkang alamiah, ingkang gampil dipuntampi saha dipunleksanakaken dening tiyang awam, ajaran ingkang saking wiwitan, tengah saha pungkasan obah osikipun wonten ing *getaran cinta kasih*. *Gejala-gejala* bhakti wonten ing gesang padintenan ing antawisipun :

- a. *Kerinduan untuk bertemu*

Wonten ing agama wonten pepinginan supados pinanggih ingkang dipunwujudaken kanthi sembahyang. Anggenipun sembahyang kanthi taat saha ngraosaken wuyung.

b. Keinginan untuk berkorban

Raos bhakti ingkang dadosaken ikhlasipun manungsa supados korban. Sinaosa boten kagungan arta, manungsa boten ewet menawi kedah nyuwun ngampil dhateng tangga tepalih supados saged njangkepi sesembahan sajen nalika upacara. Upacara wigati sanget kangge nyuceni dhiri menawi kebak raos ikhlas korban saha boten wonten raos pamrih kados ingkang dipunsebataken wonten ing Bhagavadgita XVIII 5-6 kados ing ngandhap punika :

*“Yajna dana rapah karma
Na tyajyam karyam eva tat
Yajno danam chai va
Pavanani manishinam”*

Bhag. XIII.5.

“mengadakan upacara, sedekah dan tapabrata jangan diabaikan melainkan harus dilakukan sebab upacara sedekah serta tapabrata adalah pesucian bagi orang arif bijaksana”

*“Etany api tu karmani
Sangam tyaktva phalani cha
Kartavyani ti me partha
Nischitam matam uttamam”*

Bhag. XIII. 6.

“tetapi kegiatan ini pun dilakukan dengan jalan melepaskan ikatan dan keinginan akan phalanya. Inilah wahai parta keakinanku yang tetap dan mulia”

c. Keinginan untuk mewujudkan Tuhan

Tuhan wonten ing agama Hindu kados ingkang dipunsebataken wonten ing Veda bilih Tuhan punika boten wonten wujudipun saha boten saged

kagambaraken. Nanging kasunyatanipun menawi wonten tiyang sembahyang boten wonten gegambaran bentuk ingkang dipunsembahyangaken punika *konsentrasinipun* boten sampurna. Sinaosa boten awujud reca tiyang sembahyang punika mujudaken Tuhan wonten ing manahipun. Raos kepengin mujudaken Tuhan wonten ing bentuk patung inggih minangka satunggaling raos *cinta bhakti*.

d. Persembahan

Nalika ningali umat Hindu bekta sajen wonten ing Pura kebak woh-wohan saha dhaharan ingkang sekeca, temtu tiyang menggalih menapa Tuhan umat Hindu kados manungsa, remen dhahar ingkang sekeca. Makaten ugi menawi Pura dipunhias saha dipunukir endah punika minangka sesembahan dhateng Gustinipun.

e. Bhakti melahirkan rasa seni

Pura ingkang dipunbangun tansah dipunukir kanthi endah., dene bangunan griya boten tamtu dipundamel endah. Jajanan kangge sajen maneka warni, nanging kangge dhaharan piyambak paling kathah sedasa jinis. Seni pahat saha seni ukir wonten ing Bali amargi agamanipun Hindhu pramila minangka bhakti marga. Raos tresna punika miyosaken simbol-simbol ingkang kagungan makna kias. Gayutipun seni kaliyan bhakti marga raket sanget awit *saling mengisi saha saling menguatkan sarta saling memperkaya* awit dhasaripun satunggal inggih punika raos.

4. Budaya Islam

Islam mlebet ing Indonesia sasampunipun kraton Hindhu Budha purna. Islam dugi ing Indonesia dening para pedagang Gujarat, Arab, saha Persia. Para pedagang punika umumipun ngrasuk agama Islam. Sinambi dagang, para pedagang nyiaraken ajaran Islam wonten ing papan-papan ingkang kangge *berlabuh*.

Santosa (2012:248) ngandharaken bilih Islam wiwit wonten kamajengan sasampunipun kraton Majapahit runtuh awit rekadayanipun Wali Sanga saha para ulama kanthi tumemen nyiaraken agama Islam wiwit saking pesisir ler Pulo Jawa. Salajengipun Santosa ugi ngandharaken bilih proses Islamisasi nalika abad XVI-XVII kalampahan kanthi lancar awit saking *strateginipun* para wali sanga ingkang *akomodatif, lentur* saha ngutamaaken krenteging gesang kanthi *damai*. Nalika nyiaraken agama Islam para wali ugi ngginakaken unsur-unsur kapitadosan Hindhu, Budha, animism, dinamisme, saha nglebetaken ajaran Islam.

Miturut Santosa (2012:249) *strategi* para wali anggenipun nanggapi kapitadosan saha kabudayan lawas wonten ing Jawa (Hindhu-Budha-Animisme-Dinamisme) antawisipun kanthi nglampahi

- 1) *Toleran terhadap adat tradhisi lama yang dinilai baik seperti selamatan bayi, mitoni, selamatan kematian, dan lain sebagainya.*
- 2) *Mengintepretasikan nilai agama dengan nilai-nilai Islam. Misalnya mengubah pertunjukan wayang kulit dari tontonan menjadi tuntunan.*
- 3) *Menambah (menyempurnakan) kebiasaan masyarakat lama dengan nilai-nilai Islam. Misalnya, akad nikah dengan menggunakan visi dan tata cara Islam, menambahkan doa versi Islam dalam upacara selamatan.*
- 4) *Menurunkan derajat sesuatu yang disakralkan, dan menggantinya sesuai nilai ajaran Islam. Misalnya, dewa diganti dengan Allah.*
- 5) *Mengganti sebagian unsur kepercayaan lama sesuai visi Islam. Misalnya, tujuan selamatan diarahkan untuk memperingati peristiwa*

besar dalam tradisi Islam, seperti selamatan Suran di bulan Muharam, dimunculkannya budaya maaf memaafkan dalam lebaran Idul Fitri, memotong hewan kurban pada Hari Raya Idul Adha.

- 6) *Mengganti secara keseluruhan nilai-nilai lama dengan nilai Islam. Seperti kuil, candi, diganti langgar dan masjid. Upacara pemujaan diganti sholat. Peniadaan kasta dalam masyarakat.*
- 7) *Menciptakan tradhisi baru yang bersumber pada nilai-nilai Islam, dan diharapkan memiliki daya tarik bagi masyarakat. Seperti menciptakan kesenian Islami, perayaan Sekaten, yaqowiyu (saperan)*
- 8) *Melakukan menghapuskan adat tradisi lama yang bertentangan dengan ajaran Islam. Misalnya, penghancuran patung agar tidak dijadikan sarana penyembahan masyarakat.*

Sumebaripun agama Islam ing Indonesia cepet sanget awit factor ingkang

nyengkuyung ugi maneka warna, ing antawisipun :

1. Piwulangipun prasaja, gampil dipunmangertos saha dipuntampi.
2. Syaratipun gampil, namung cekap maos kalimah syahadat ingkang wosipun *pengakuan* wontenipun *Tuhan Yang Maha Esa* saha *Muhammad utusan Tuhan*.
3. Islam boten tepang kaliyan kasta, saengga langkung gampil narik kawigaten rakyat biasa ingkang cacahipun langkung ageng.
4. Upacara-upacara keagamaan prasaja.
5. Islam dipunsebar mawi kesenian saha *akulturasi* kabudayan sakiwa tengen.
6. Sirnanipun Majapahit saha Sriwijaya dadosaken kerajaan Islam tuwuh saha *berkembang pesat*. (<http://jagoips.wordpress.com/2013/04/24/teori-teori-masuknya-islam-ke-indonesia/> dipunundhuh nalika tanggal 04 Oktober 2013)

Margi ingkang dipunginakaken kangge nyebar Islam ing Indonesia nalika abad kaping 13 dumugi abad 16 inggih punika :

1. *Perdagangan*, inggih nyebar ajaran Islam dhateng pedagang sanes
2. *Perkawinan*, tiyang ingkang nganut Islam dhaup kaliyan tiyang ingkang dereng nganut Islam saengga semahipun samangke tumut mlebet Islam
3. *Kesenian*, anggenipun nyebar Islam ngginakakekn media seni wayang, music rebana, syair lan sapanunggalanipun.
4. *Akulturasi* saha *asimilasi* kabudayan, bab punika dipunlampahi kanthi ngginakaken unsur-unsur kabudayan lawas kangge ngupiya penyebaran Islam. Tuladhanipun ginakaken donga-donga wonten ing upacara adat kados ta miyosipun bayi, selapanan, perkawinan, seni wayang kulit kangge dakwah lan sapanunggalanipun.
5. *Pondok pesantren*, inggih *perguruan khusus* ajaran agama Islam (<http://jagoips.wordpress.com/2013/04/24/teori-teori-masuknya-islam-ke-indonesia/> dipunundhuh nalika tanggal 04 Oktober 2013)

Ananging sajatosipun ing ajaran Islam miturut Abdillah (2009:76) upacara ingkang migunakaken sesaji kalebet satunggaling wujud *syirik* ingkang nyata, kepara malah ingkang paling awrat amargi kalebet *menyekutukan Allah* ngengingi bab *rububiyah* saha *uluhiyah*. Saperangan tiyang pitados bilih ingkang paring kawilujengan punika dede Allah nanging leluhuripun, kamangka sajatosipun ingkang tansah paring kawilujengan namung Allah SWT kados wonten ing QS. Yunus : 31 ing ngandhap punika :

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَمَنْ
يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ
فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾

31. Katakanlah: "Siapakah yang memberi rezki kepadamu dari langit dan bumi, atau siapakah yang kuasa (menciptakan) pendengaran dan penglihatan, dan siapakah yang mengeluarkan yang hidup dari yang mati dan mengeluarkan yang mati dari yang hidup⁶⁸⁹ dan siapakah yang mengatur segala urusan?" Maka mereka akan menjawab: "Allah." Maka katakanlah "Mangapa kamu tidak bertakwa kepada-Nya)?"

Salajengipun wonten ing agama Islam ugi ngandharaken ngengingi motong sato kewan sasanipun kangge Allah kanthi ancas ngraketaken dhateng piyambakipun utawi kangge ngagungkaken ukumipun inggih syirik saha haram dagingipun menawi dipundhahar. Tuladhanipun motong kangge sesembahan kaum kafir, jin, sesajen, nabi, malaikat, para wali, kiyai, syekh. (<http://dakwahquransunnah.blogspot.com/2012/02/hukum-menyembelih-hewan-untuk-selain-.html#sthash.qm4YC6AH.dpuf> dipunundhuh tanggal 08 November 2013)

Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun Allah wonten ing Alquran surat Al An'am:162-163 ing ngandhap punika :

قُلْ إِن صَّلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

162. Katakanlah: sesungguhnya sembahyangku, ibadatku, hidupku dan matiku hanyalah untuk Allah, Tuhan semesta alam. 163. Tiada sekutu bagiNya; dan demikian itulah yang diperintahkan kepadaku dan aku adalah orang yang pertama-tama menyerahkan diri (kepada Allah)."

Islam ugi boten ngeparengaken Tawasul. Miturut Basyaruddin (2007:127) tawasul inggih punika margi/*perantara* manungsa dhumateng Allah. Wonten ing Alquran Surat Al Maidah ayat 35 dipunsebutaken :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي
سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

35. Hai orang-orang yang beriman, bertakwalah kepada Allah dan carilah jalan yang mendekatkan diri kepada-Nya, dan berjihadlah pada jalan-Nya, supaya kamu mendapat keberuntungan

Tawasul punika asring dipuntindakaken dening saperangan masarakat. Masarakat pitados bilih kanthi tawassulan dipunkajengaken donga saha gegayuhanipun dipunkabulaken nanging anggenipun tawassul asring nyimpang saking paugeranipun (Basyaruddin, 2007:127-128). Basyarudin ugi ngandharaken bilih Tawassul ingkang dipunkeparengaken utawi dipunwajibaken inggih punika tawasul kanthi cara ngibadah saha taat nindakaken parentahipun Allah saha nebihi laranganipun.

Tawassul ingkang dipunkeparengaken inggih punika nyuwun dipundongaaken dhateng tiyang ingkang tasih gesang sae dhateng tiyang sepuh, guru menapa tiyang sanes ingkang dipunpitados kagungan kautaman ngengingi agama saha akhlak, punika ugi kedah njejegaken manah bilih namung Allah ingkang ngabulaken panyuwunanipun saben tiyang. Tawasul dhateng ingkang sampun seda kalebet panyimpangan saha dipun haramaken amargi kalebet syirik, sinaosa dhateng syeikh, tokoh panutan utawi tiyang ingkang kalebet wali (Basyaruddin, 2007:129)

F. Tradisi Nyadran

Nyadran inggih punika salah satunggaling prosesi adat budaya Jawi ingkang awujud kagiyatan satunggal taun sapisan wonten ing wulan Ruwah sasampunipun tanggal 15 dumugi saderengipun wulan Ramadhan, wiwit saking resik-resik makam leluhur, damel dhaharan tartamtu kados ta apem, ater-ater saha slametan utawi kendhuri. Tembung Nyadran punika saking tembung sraddha, nyraddha, nyraddhan, terus dadi nyadran.

Tradhisi nyadran punika sampun lumaku wiwit jaman Majapahit dumugi sapunika. Pakurmatan kangge leluhur taksih lestantun saha dipunpepetri dening masarakat, khususipun wonten ing tlatah padesan. Nyekar wonten ing wulan Ruwah gadhah piwucal dhateng putra wayah supados sami tresna saha eling dhateng leluhur.

Miturut sejarah, tradhisi nyadran utawi sadranan saking tembung Sodrun ingkang tegesipun boten waras. Saderengipun rawuhipun Walisongo, masarakat ing Pulo Jawi kathah ingkang taksih nyembah wit, watu ugi kewan lajeng punika dipunanggep boten waras. Nalika nyembah piyambakipun bekta sesaji arupi dhaharan saha maos mantra-mantra.

Lajeng rawuhipun walisongo ingkang nglempengaken bilih ajaranipun punika klentu ingkang wajib dipunsembah namung Allah SWT. Mantra-mantra ingkang dipun waos dipun gantos donga-donga miturut piwulang Islam. Salajengipun sesaji dipun gantos dhaharan ingkang saged dipun dhahar masarakat umumipun.

Dhaharan wonten ing upacara sadran punika umumipun arupi ketan, kolak, apem, saha dipun tambah sesaji inggih punika kemenyan saha kembang setaman. Nyadran punika minangka salah satunggaling wujud ngagungkaken arwah leluhuripun. Sedaya ubarampe sadranan adatipun lajeng dipun dongani sesarengan. Sasampunipun donga, masarakat lajeng kendhuri utawi dhahar sesarengan ingkang dipun tindakaken satebihipun mergi ing dusun. Saben kulawarga bekta dhaharan piyambak-piyambak.

G. Panaliten Inggang Jumbuh

Panaliten ingkang relevan kaliyan upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto, dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kecamatan Kokap, Kabupaten Kulon Progo inggih punika panaliten kanthi irah-irahan Upacara Tradhisi Suran wonten ing Petilasan Gunung Lanang, Dhusun Bayeman, Desa Sindutan, Kecamatan Temon, Kabupaten Kulon Progo. Relevansinipun inggih punika sami-sami naliti babagan upacara tradhisi wonten ing petilasan leluhur namung panggenan saha lampahing upacara punika beda.

Asiling panaliten nedahaken bilih :

1. Upacara Suran : dipunadani wonten ing kompleks petilasan Gunung Lanang lan komplek Sumur Kencana sarta ing Pesisir congot.
2. Asal-usul upacara tradhisi Suran dipun cariosaken saking lampah-lampah ingkang dipun lampahi dening Bapak Swasono, Bapak Waldji, Bapak Rustanto, Mbak Yuli, Bapak Tri Atmaja, warga sakiwatengenipun petilasan kasebat.

3. Upacara Suran ing petilasan dipun adani saben taun sepisan kaleres ing malem 1 Sura.
4. Makna simbolik katingal saking ingkung, sekul wuduk utawi sekul gurih, tumpeng barabudur pethak, tumpeng barabudur kuning, tumpeng robyong, tumpeng megana, tumpeng pethak, tumpeng sukuran, pisang sanggan, kinang ayu, arta wajib, sekar setaman, jajan pasar, wowohan, jenang abrit, pethak, baro-paro, umpluk-umpluk jlupak, kendhi, gendhis jawi lan klapa cukilan, tigan ayam kampung, endhas maesa lan sato kewan.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto punika kalebet jinising panaliten kualitatif. Moleong ngutip pamanggihipun Bodgan lan Taylor (2007:4), panaliten kualitatif dipun tegesi minangka prosedur panaliten ingkang ngasilaken data deskriptif ingkang arupi tembung-tembung ingkang tinulis utawi lesan saking tiyang-tiyang ingkang dipun teliti. Dados wonten ing panaliten punika dipun tindakaken kanthi langsung ing papan ingkang badhe dipun teliti kangge ngasilaken data deskriptif.

Wonten ing panaliten kualitatif punika informasi ingkang kapendhet kanthi ngawontenaken panaliten langsung lan pirembagan (wawancara), satemah panaliti kedah langsung wonten ing papan ingkang dipun teliti kangge mendhet data-data ingkang dipun kajengaken. Panaliti ingkang migunakaken cara kualitatif punika, ing pangajab supados saged paring gambaran-gambaran ingkang cetha ngenani lampahing upacara menika kanthi saestu.

B. *Setting* Panaliten

Setting panaliten upacara Nyadran punika kalampahan wiwit cecawis upacara ing dinten Kamis, 5 Oktober 2013 ngantos dumugi dinten Jumat Kliwon, 18 Oktober 2013. Prosesi pandamelan sesaji dipun tidakaken wonten ing dalemipun Bapak Supangat ingkang dedunung ing Dhusun Tirto, RT 40/RW 17, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo. Wondene lampahing upacara punika

kalampahan ing Petilasan Ki Gonotirto, Dhusun Tirto. Para paraga upacara inggih punika warga Dhusun Tirto saha sakiwa tengenipun. Prosesi upacara tradhisi punika kaperang dados kalih tahap, inggih punika (a) cecawis upacara ingkang arupi cecawis papan upacara sarta cecawis sesaji ingkang awujud sesajen (b) lampahing upacara nyadran.

C. Sumber Panaliten

Miturut Lofland lan Lofland (lumantar Moleong, 2007:157) ingkang dipun wastani sumber data utama ing salebeting panaliten inggih punika tembung-tembung lan tindakan ingkang langkungipun awujud data tambahan kados dokumen lan sanes-sanesipun. Ingkang dados sumber data panaliten inggih punika informan. Ateges tiyang-tiyang ingkang ndherek lan gadhah pangertosan babagan upacara Nyadran ingkang dipun adani ing Petilasan Ki Gonotirto dhusun Tirto. Informan ingkang dipun kajengaken inggih punika pakuncen ingkang mangertosi bab nyadran dipun dadosaken informan kanthi pangajab supados saged paring gambaran ingkang cetha ngengingi lampahipun upacara saha akulturasi budaya saking tradhisi nyadran. Panaliten punika sumberipun saking wawancara langsung dhateng pakuncen Petilasan Ki Gonotirto ingkang minangka papan kangge mengeti upacara Nyadran.

D. Nemtokaken Juru Pitedah Panaliten

Juru pitedah utawi informan punika wonten werni kalih inggih punika juru pitedah kunci saha juru pitedah biasa. Juru pitedah kunci inggih punika figur

ingkang nyepeng peranan penting wonten sastra lisan. Wonten ing panaliten punika ingkang dados juru pitedah kunci inggih punika juru kunci utawi pakuncen. Lajeng juru pitedah biasa inggih punika tiyang biasa ingkang wonten ing salebeting wilayah panaliten.

Anggenipun nganalisis data ngginakaken metode deskriptif kualitatif. Miturut Endraswara (2006:90) data ingkang dipun kempalaken wonten ing panaliten deskriptif kualitatif awujud tetembungan, gambar, saha dede awujud angka. Sedaya ingkang dipun kempalaken saged minangka kunci dhateng menapa ingkang dipun teliti. Kanthi makaten, asiling panaliten samangka wosipun awujud *kutipan-kutipan* data kangge paring gambaran laporan panaliten kasebut.

E. Caranipun Ngempalaken Garapan

Miturut Danandjaja (1997:13) bilih anggenipun ngempalaken saha damel inventarisasi folklor saged mawi kalih cara, inggih punika (1) ngempalaken sedaya irah-irahan folklor (buku utawi artikel ingkang sapun nate dipun leksanakaken tiyang bab folklor Indonesia, ingkang salajengipun dipun terbitaken arupi buku bibliografi folklor Indonesia, saha (2) ngempalaken bahan-bahan folklor langsung saking tutur tembung tiyang-tiyang anggota kelompok ingkang gadhah folklor lan salajengipun kasilipun dipun terbitaken utawi dipun damel arsip.

Anggenipun ngempalaken data dipun leksanani piyambak dening panaliti. Teknik ingkang dipun ginakaken kagem ngempalaken data, inggih punika :

1. Pengamatan Berperan Serta (*Participant Observation*)

Cara panaliten punika dipun lampahi kanthi ngawontenaken pengamatan langsung ngenani kawontenanipun lampahing upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing Dhusun Tirto. Observasi katindakaken kanthi cara ngamati lan ndherek kanthi langsung lampahipun upacara tradhisi Nyadran punika. Wonten ing pengamatan berperan serta peneliti mlebet wonten ing wilayah panaliten saha ngrembag data ngantos dumugi ingkang *mendalam*. Peneliti mlebet langsung wonten ing salebeting fenomena budaya. Saking reroncening prastawa budaya panaliti kedah tumut hangestreni tanpa ngganggu lampahipun proses budaya. (Endraswara, 2006: 138)

2. Wawancara

Wawancara ingkang dipun ginakaken inggih punika wawancara bebas terpimpin. Wawancara punika dipun leksanani kanthi dhasar pedoman wawancara ingkang dipun kembangaken dening panaliti kanthi cara bebas ananging boten medal saking ancasipun panaliten. Teknik punika dipun ginakaken supados wawancara saged lumampah kanthi sae, saha leres miturut ancasipun ingkang badhe dipun tuju. Panaliti ngleksanani wawancara punika dipun jangkepi migunakaken pirantos nyathet manual saha pirantos kagem ngerkam. Punika dipun leksanani supados pikantuk asil cathetan data ingkang sae saha jangkep.

3. Observasi

Kagem nglancaraken observasi panaliti migunakaken kathah pirantos kagem gampilaken anggenipun ngempalaken data. Pirantos kasebat inggih

punika arupi daftar cek. Focus utawi objek ingkang dados ancas saking observasi dipun lebetaken wonten ing daftar cek.

4. Dokumentasi

Dokumentasi minangka salah satunggaling teknik kagem ngempalaken data ingkang dipun leksanani kanthi ngempalaken saha ngorganisir dokumen-dokumen ingkang gadhahi gegayutan kaliyan ancasing panaliten (Arikunto, 2002). Dokumen ingkang saged dipunginakaken kangge nyengkuyung data panaliten punika arupi literatur-literatur ingkang gadhah gegayutan kaliyan upacara tradisi Nyadran, foto-foto utawi gambar saking Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto.

F. Pirantosing Panaliten

Pirantosing panaliten wonten ing upacara tradhisi Nyadran inggih punika :

1. Kamera foto, kangge damel dokumentasi awujud foto menapa kemawon ingkang dipun betahaken kangge panaliten;
2. *Handycam*, dipun betahaken supados saged ngrekam menapa kemawon ingkang dipun betahaken kangge panaliten wiwit saking saderengipun prosesi, prosesi ngantos dumugi pungkasan;
3. *Voice recorder*, dipun betahaken kangge pirantos wawancara kaliyan informan;
4. Buku cathetan, dipun betahaken kangge nyathet sedaya seserapan utawi informasi saking informan.

G. Cara Nganalisis Garapan

Caranipun nganalisis data inggih punika analisis induktif, ateges analisis data ingkang spesifik saking lapangan dipun dadosaken unit-unit lajeng dipun kategorisasekaken (Muhadjir, 2002:167). Analisis induktif dipun ginakaken kangge mbiji lan nganalisis data ingkang sampun dipun fokusaken ing panaliten. Lampahing analisis dipun wiwiti kanthi nelaah data jumbuh kaliyan wosing perkawis ingkang sampun cumawis saking pengamatan langsung, wawancara mendalam ingkang sampun dipunserat ing salebeting cathetan lapangan, gambar, foto lan sapanunggalanipun.

H. Caranipun Ngesahaken Garapan

Triangulasi inggih punika cara ngesahaken data kangge ngecek utawi kangge nandhingaken satunggaling data kaliyan data-data sanesipun (Moleong, 2009: 330). Cara triangulasi ingkang dipun ginakaken inggih punika triangulasi sumber dipun tindakaken kanthi nandhingaken menapa ingkang dipun aturaken informan satunggal lan sanesipun ing salebeting pirembagan. Wondene teknik triangulasi metode dipun tindakaken kanthi cara nandhingaken data asiling panaliten kaliyan data asiling wawancara utawi cara anggenipun ngempalaken data gandha ingkang antawisipun arupi pengamatan, pirembagan, lan analisis dokumen.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Pratelaning *Setting* Panaliten

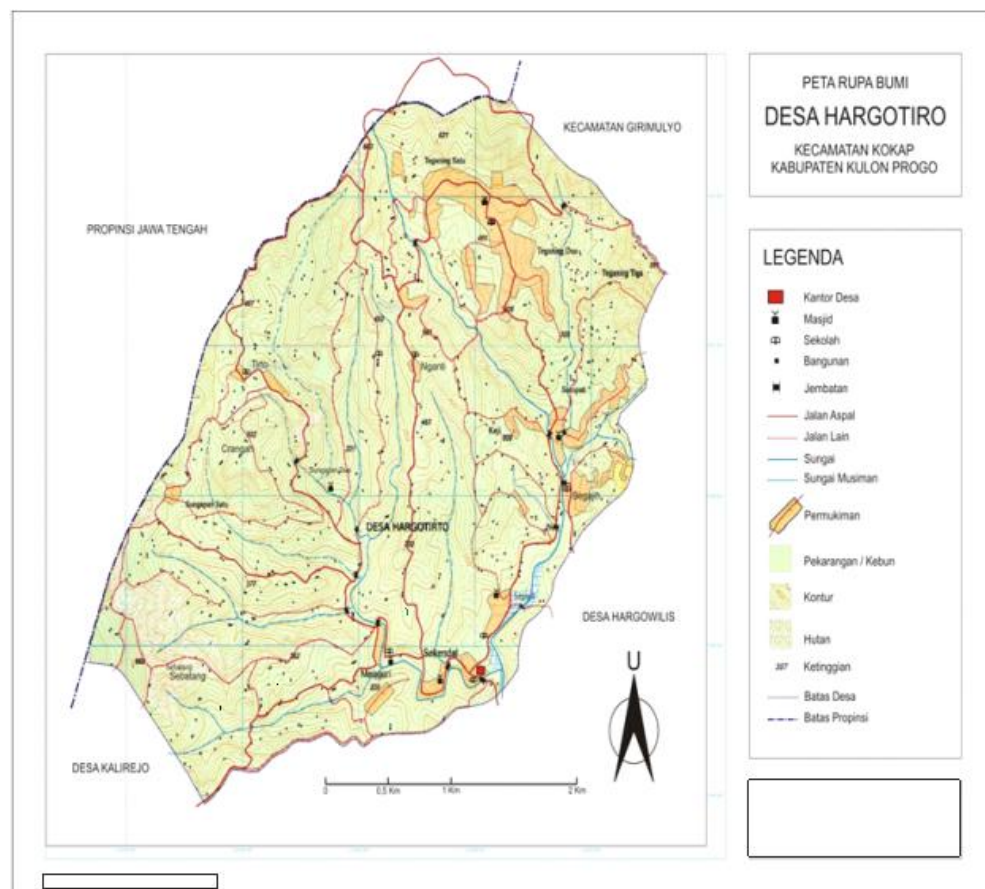
1. Andharan Papan Upacara Nyadran

Desa Hargotirto mujudaken salah satunggaling desa ingkang dumunung ing sisih leripun wewengkon kabupaten Kulon Progo. Desa Hargotirto punika kalebet tlatah kecamatan Kokap Kabupaten Kulon Progo. Tebihipun saking pusat pamerintah kecamatan kirang langkung 7 km, dene saking pusat pemerintah kabupaten kirang langkung 12 km. Desa Hargotirto punika wiyaripun 14.713.370Ha.

Wewatesaning Desa Hargotirto inggih punika :

- a. Sisih Ler : Desa Jatimulyo & Desa Girimulyo KP
- b. Sisih Wetan : Desa Hargowilis Kecamatan Kokap KP
- c. Sisih Kidul : Desa Hargowilis Kecamatan Kokap KP
- d. Sisih Kilen : Kecamatan Kaligesing, Purworejo

Ing ngandhap punika gambar denah Desa Hargotirto.

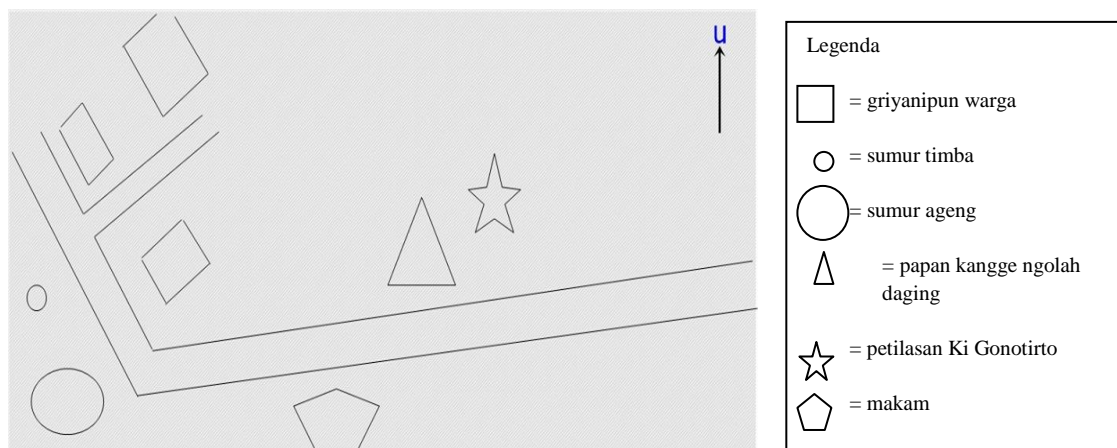

Gambar 1. Peta Desa Hargotirto

Upacara tradhisi nyadran punika dipun adani wonten ing Petilasan Ki Gonotirto ingkang dedunung ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo. Petilasan Ki Gonotirto punika papanipun wonten ing wewengkon pegunungan, papan punika saking Bale Desa Hargotirto mangaler kirang langkung 4 km. Ing sakiwa tengenipun Petilasan Ki Gonotirto punika awujud pasarean, griyanipun warga saha pategalan. Ing ngandhap punika gegambaraning peta dhusun Tirto.

Dene papan petilasan ingkang dipun ginakaken sadangunipun upacara saged dipun tingali wonten ing gambar ngandhap punika.

Gambar 3. Dhenah Papan upacara

Petilasan Ki Gonotirto punika awujud gumuk papan mertapa ingkang sakiwa tengenipun wonten tatanan lingga, yoni, wadhah toya saha ganesha. Wonten ing upacara nyadran, papan petilasan punika dipun ginakaken kangge manengku puja utawi penuwunan dening pakuncen papan punika. Ing ngandhap punika papan petilasan Ki Gonotirto :

Gambar 4. Artefak Petilasan Ki Gonotirto (Dok. Rani)

2. Paraga Upacara Nyadran

Upacara Nyadran wonten ing Petilasan punika dipun adani kalih taun sepisan wonten ing wulan besar miturut penanggalan Hijriyah. Lumampahing

upacara kasebat dipun sengkuyung dening para paraga upacara. Paraga upacara nyadran punika saking warga Desa Hargotirto mliginipun saking dhusun Tirto. Adhedhasar monografi desa tahun 2013 cacahipun pendhudhuk desa Hargotirto ± 7740 ingkang kasusun saking 3798 piyantun jaler, saha 3942 piyantun estri. Komposisi pendhudhuk desa saged dipun pirsani wonten tabel ing ngadhap punika:

Tabel 1. Data pendhudhuk desa Hargotirto

No	Nama Dhusun	Jumlah penduduk		Jumlah
		L	P	
1	Soropati	342	331	673
2	Sekendal	164	163	327
3	Segajih	208	203	411
4	Keji	221	236	457
5	Teganing I	244	268	512
6	Teganing II	310	312	622
7	Teganing III	296	303	599
8	Tirto	302	350	652
9	Crangah	226	231	457
10	Sungapan I	210	224	434
11	Sungapan II	312	300	612
12	Menguri	259	292	551
13	Sebatang	382	402	784
14	Nganti	322	327	649
	Jumlah	3798	3942	7740

Tikel makmuripun salah satunggaling masarakat saged dipun mangertosi saking cekapipun sandhang, pangan, saha papan. Gegayutan kaliyan pendapatan masarakat ingkang temtunipun nggantungaken kaliyan padamelan utawi mata pencaharian ingkang beda-beda. Kathah-kathahipun masarakat desa Hargotirto gadhah padamelan dados petani pemilik ingkang saged dipun tingali saking bagan padamelan warga desa wonten ngandhap punika :

Tabel 2. Data Jinis Padamelan Warga Desa Hargotirto

No	Jinising Padamelan	Jumlah
1	Petani pemilik	1665
2	Petani penggarap	-
3	Buruh tani	50
4	Industri	1105
5	Dokter	-
6	Bidan	1
7	Perawat	1
8	Guru	43
9	Pegawai Negeri	152
10	Pegawai Swasta	36
11	Wiraswasta	112
12	Buruh	-
13	Dukun Bayi	10
14	Tukang cukur	5
15	Tukang kayu	125
16	Tukang batu	64
17	Tukang jahit	4
18	Salon	2
19	Jasa Angkutan	251
20	TNI/POLRI	13
21	Pensiunan PNS/TNI/POLRI	19
22	Pedagang	360
	jumlah	4018

Dipun tingali saking monografi desa taun 2013 bilih *mayoritas* pendhudhuk desa inggih punika agama Islam. Kanthi gadhah papan kangge ngibadah arupi Masjid saha Mushola. Panjenenganipun sanes gadhah kapitadosan supados ngugemi agamanipun. Sanadyan makaten tradhisi-tradhisi Kejawen tasih dipun wontenaken.

Informan inti wonten ing panaliten upacara tradhisi nyadran punika yuswanipun 72 taun. Bab punika saged katingal adhedhasar data identitas

informan. Warga ingkang tumut upacara punika saking tiyang sepuh, wiranem saha lare-lare alit. Ingkang tumut nyadran motong menda wonten ing petilasan punika ugi kathah. Pasarta ingkang tumut nyadran punika adatipun kulawarga ingkang kagungan hajat menapa dene nadzar. Wonten ingkang tumut nyadran supados pinaringan gangsar rejekipun, pinaringan kabagaswarasan saha kaslametan. Wonten ugi ingkang tumut nyadran amargi nadzar sampun mantun anggenipun gerah. Satunggaling anggota kulawarga wonten ingkang gerah lajeng nenuwun dhateng Ki Gonotirto minangka leluhur dhusun menawi ing samangke saged bagus waras badhe tumut nyadran lan sapanunggalanipun.

Awit saking majenging tingkat pendidikan saha agama wonten ing dhusun desa Hargotirto mliginipun dhusun Tirto ndadosaken pasarta ingkang tumut hangestreni lampahing upacara tradhisi punika langkung sakedhik menawi katandhingaken kaliyan upacara taun kapengker. Majenging tataran pendidikan saha agama punika dadosaken bedanipun *pemahaman* ngengingi tradhisi Nyadran punika. Miturut saperangan ageng masarakat, tradhisi nyadran punika kalebet budaya Hindhu. Budaya Hindhu ingkang dipun maksud kados wontenipun sajen, wontenipun tradhisi ngubur rah, sirah, saha tracak, saha tradhisi dedonga wonten ing petilasan.

Kapitadosan masarakat ingkang langkung sae dadosaken langkung sakedhik masarakat ingkang tumut hangestreni upacara tradhisi nyadran punika. Warga masarakat dhusun Tirto punika saperangan ageng ngrasuk agami Islam. Ananging taksih wonten ugi ingkang Islamipun taksih Islam kejawen, awit saking punika tradhisi nyadran punika ugi wonten unsur kejawenipun.

B. Sejarah Upacara Nyadran Petilasan Ki Gonotirto

Petilasan Ki Gonotirto punika minangka tilaranipun Ki Gonotirto nalika mbiyantu masarakat Tirto saking bebendu. Nalika samanten asmanipun dede Ki Gonotirto ananing namung Ki Gono, awit saking dhusun Tirto punika minangka dhaerah ingkang kathah toyanipun saha taksih sakedhik warganipun lajeng Ki Gono jejuluk Ki Gonotirto. Warga ingkang tasi sakedhik punika tansah boten tentrem, awit miturut cariyosipun dipun ganggu dening makhluk ghaib awujud jin setan priprayan. Wonten ingkang tansah nandang gerah, wonten ing ical, wonten ugi ingkang seda. Awit saking punika Ki Gonotirto kepengin mbrastha bebendu ingkang wonten ing Tirto punika.

Ki Gonotirto lajeng matek aji wonten ing satunggaling gumuk ingkang sakiwa tengenipun kathah toya punika. Sepisanan perang mungsuh jim setan priprayan Ki Gonotirto kawon, lajeng Ki Gonotirto mertapa wonten ing sanggrahan ingkang papanipun ing sawetanipun petilasan. Anggenipun mertapa Ki Gonotirto angsal pitedah bilih anggenipun perang punika mawi cara lek-lekan, sinten ingkang betah boten tilem punika ingkang menang. Estu ngadani betehan punika Ki Gonotirto ingkang menang. Ki Gonotirto boten sare, dene jim setan priprayan sedaya tilem lajeng dipun gugah dening Ki Gonotirto. Awit saking kawonipun jim setan priprayan punika, jim setan priprayan gadhah janji bilih boten badhe ganggu gawe warga dhusun Tirto punika ananging badhe nyuwun pangan.

Sasampunipun jim setan priprayaan matur makaten, Ki Gonotirto nglajengaken lampah dhateng Gunung Merapi. Wonten ing mergi Ki Gonotirto kendel lajeng mandheg mangu badhe nilar dhusun Tirto, lajeng papan kendelipun punika sapunika katelah Gomangu. Ki Gonotirto nglajengaken lampahipun. Dumugi satunggaling papan piyambakipun kemutan bilih panyuwunanipun jim setan priprayaan dereng dipun aturaken dhateng sahabatipun Ki Gonotirto ingkang pidalem wonten ing Tirto punika. Wonten ing papan punika Ki Gonotirto nyerat layang dhateng sahabat ingkang wonten ing Tirto. Papan punika lajeng katelah Gotulis.

Sasampunipun nyerat serat kangge sahabat punika Ki Gonotirto bingung, serat punika badhe katitipaken sinten supados dumugi dhateng sahabat kala wau. Kapinujon wonten ing papan punika wonten tiyang ingkang saweg batur, lajeng Ki Gonotirto paring prentah dhateng Si Batur punika supados ngaturaken serat dhateng sahabat wonten ing Tirto. Papan kepanggihipun kaliyan tiyang ingkang batur punika lajeng dipun wastani Sibatur.

Wosipun serat saking Ki Gonotirto ngandharaken bilih panyuwunipun jim setan priprayaan punika dhaharanipun aeng. Jim setan priprayaan nyuwun dipun belehaken menda kendhit. Salajengipun rah, tracak saha sirahipun dipun pendhem minangka panyuwunanipun jim setan pri prayangan supados boten ganggu gawe warga dhusun Tirto saha sakiwa tengenipun. Dene dagingipun dipun olah wonten ing papan punika lajeng menawi sampun mateng dipun dhahar dening warga masarakat. Tracak menda punika dipun pendhem ing pojok papat kentheng minangka tolak bala sakehing prahara. Sasanesipun nyuwun pangan, jim

setan pri prayangan ugi nyuwun papan. Welingipun Ki Gonotirto papan kangge jim setan punika wonten ing kayu watu. Kayu watu punika watu ingkang aeng utawi kayu ingkang ageng.

Nalika Ki Gonotirto badhe nglajengaken lampah dhateng gunung merapi Ki Gonotirto ugi paring tandha bilih papan punika minangka petilasan anggenipun perang tandhing kaliyan jim setan pri prayangan. Petilasan punika awujud watu rineka ingkang dipun bentuk. Wonten ingkang dipun damel kentheng. Kentheng punika watu bunder ingkang kados lumpang ingkang isinipun toya. Sasanesipun kentheng punika ugi wonten petilasan sanes ingkang awujud lingga, yoni, saha ganesha.

Upacara tradhisi punika sajatosipun rumiyin boten dipun wastani nyadran, amargi menawi nyadran punika ziarah wonten ing makam. Dene Ki Gonotirto menapa seda menapa taksih sugeng boten wonten ingkang mangertos. Upacara tradhisi punika estunipun Mbangun Pager Kentheng utawi Ngrapyak Kentheng Petilasan Ki Gonotirto. Dipun wastani mbangun kentheng amargi wewaleripun Ki Gonotirto punika supados damel pager kentheng supados petilasanipun Ki Gonotirto punika boten katrajang maneka warni bebaya. Wonten cariyos bilih watu petilasan punika sampun nate katrajang maesa, lajeng ambruk nanging saged pulih ngadeg piyambak.

Sasampunipun pikantuk palilah saking dinas purbakala upacara tradhisi mbangun pager kentheng utawi ngrapyak kentheng punika dipun ewahi dados upacara tradhisi nyadran. Nyadran punika sepisanan dipun adani dening para

sekabatipun Ki Gonotirto ingkang asmanipun Amat Ali saha Musman Ngali. Sekabat kekalih punika ingkang sepisanan ngawontenaken nyadran. Nyadran punika katindakaken ing dinten Jumat Kliwon wonten ing wulan Besar kalih taun sepisan.

Nyadran punika katindakaken minangka pepeling dhateng putra wayah ing dhusun Tirto awit lelampahanipun Ki Gonotirto ingkang sampun nylametaken warga masarakat ingkang dipun mungsuh dening jim setan priprayaan. Sasanesipun punika nyadran minangka panyuwun dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos supados warga dhusun Tirto punika tansah pinaringan kawilujengan.

C. Asiling Panaliten

1. Lampahing Upacara

Lampahipun upacara tradhisi nyadran Petilasan Ki Gonotirto inggih punika :

1) Cecawis

a) Rapat panitia

Rapat panitia punika katindakaken ing dinten Sabtu, 05 Oktober 2013 jam 07.00-22.00 wonten ing dalemipun bapak Supangat. Rapat punika katindakaken dening Pakuncen, pamong masarakat, warga panyengkuyung upacara tradhisi ingkang ngrembag bab rencana kerjabakti, tatacara upacara adat, ubarampe upacara, andum gawe kepanitiaan.

b) Cecawis papan

Anggenipun nyawisaken papan kangge sedaya lampahipun upacara tradhisi katindakaken ing dinten Jumat, 11 Oktober 2013 jam 08.00-11.15 wonten ing Komplek petilasan dening Pakuncen, pamong masarakat, panitia. Ingkang dipun cawisaken inggih punika papan kangge upacara, damel luweng, anak, rak, gantangan pring.

c) Miwiti tatacara adat matur dhateng Ki Gonotirto

Tata cara adat Nyadran utawi bangun pager kentheng punika kawiwitan ing dinten Jumat, 18 Oktober 2013 jam 03.30 WIB wonten ing Petilasan. Wonten ing petilasan punika Pakuncen atur kula nuwun dhateng Ki Gonotirto, atur badhe miwiti, atur raos syukur dhateng Gusti Allah, ngaturaken hajat dhusun, ngaturaken hajat warga ingkang tumut nyadran, nyuwun pinaringan lancar anggenipun nglampahi tatacara adat.

d) Nyuceni saha Mbeleh menda

Nyuceni menda saderengipun dipun beleh katindakaaken kirang langkung jam 05.55 WIB sasampunipun pakuncen rampung anggenipun matur kaliyan Ki Gonotirto. Anggenipun nyuceni saha mbeleh menda wonten ing kidul kilen petilasan dening Kaum rois dipun biyantu panitia. Saderengipun dipun beleh menda dipun suceni mawi toya sekar. Kalajengaken mbeleh menda dhusun lajeng mbeleh menda warga (menda ingkang dipun beleh cacahipun 13).

e) Kelet

Sasampunipun dipun beleh, menda dipun keleti kirang langkung jam 06.00 WIB wonten ing sakilen petilasan dening Tim panitia saha Warga

panyengkuyung mliginipun tiyang jaler. Kelet menda cacah 13 lajeng dipun masak gule.

f) Mendhem sirah, rah, tracak

Sirah, rah, saha tracak dipun pendhem kirang langkung jam 08.00 WIB wonten ing kidul kilen petilasan saha pojok papat kentheng dening sesepuh dhusun. Sirah saha rah dipun pendhem wonten ing kidul kilen kentheng, tracak dipun pendhem wonten ing pojok papat petilasan.

g) Damel ubarampe sajen slametan

Ubarampe slametan dipun damel wonten ing dalemipun bapak Supangat. Ingkang damel sajen slametan inggih punika ibu-ibu sakiwa tengenipun.

h) Nyawisaken daging wonten ing takir

Sasampunipun menda mateng anggenipun asak lajeng dipun wadhahi wonten ing takir kirang langkung jam 11.48 WIB wonten ing Komplek petilasan dening tim panitia saha warga panyengkuyung mliginipun tiyang jaler. Daging menda ingkang sampun mateng punika dipun wadhahi plastic lajeng dipun lebetaken wonten ing takir.

i) Andum kalakan

Tenong warga ingkang sampun sami rawuh dipun sukani kalakan, daging saha lulang kirang langkung jam 12.15 WIB dening Tim panitia wonten ing Plataran petilasan.

j) Pakuncen atur panuwun

Sasampunipun rampung anggenipun masak saha tenong sampun dugi sedaya Pakuncen matur dhateng Ki Gonotirto bilih upacara badhe dipun wiwiti kirang langkung jam 13.40 WIB wonten ing Petilasan.

2) Lampahing Upacara Tradhisi Nyadran

a) Miwiti upacara tradhisi nyadran

Upacara tradhisi Nyadran kawiwitan kirang langkung jam 13.45 WIB wonten ing Plataran petilasan dening Pranatacara, warga panyengkuyung dhusun Tirto saha warga dhusun sakiwatengen.

b) Tanggap wacana

Tanggap wacana kaandharaken dening kepala dhukuh Tirto ibu Surti saha kepala dhukuh Crangah bapak Suparjo wonten ing plataran petilasan kirang langkung jam 13.50 WIB.

c) Ujub Slametan kalajengaken donga

Ujub slametan saha hajatipun warga ingkang tumut nyadran katindakaken dening sesepuh dhusun inggih punika bapak Samanhudi, kalajengaken donga ingkang katindakaken dening kaum rois inggih punika bapak Sarimin.

d) Andum ingkung

Sasampunipun ujub slametan saha donga, ingkung wonten ing slamet kapendhet dening panitia badhe dipun dum wonten ing takir.

e) Panutup

Sinambi panitia nyawisaken ingkung wonten ing takir pranatacara mungkasi lampahing adicara kirang langkung jam 14.20 WIB.

f) Andum sajen slametan saha Andum takir

Andum sajen slametan saha Andum takir katindakaaken ing plataran petilasan. Ibu-ibu warga andum sajen slametan dhateng para rawuh lajeng tim panitia andum takir dhateng para rawuh.

g) Reresik lokasi

Pasarta nyadran ingkang kagungan tenong mendhet tenongipun dipun bekta kondur, tim panitia reresik lokasi upacara. Piranti ingkang dipun ginakaken dipun konduraken dhateng ingkang kagungan.

2. Akulturasi Budaya Wonten ing Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto

Wujudipun akulturasi ingkang kapanggihaken wonten ing upacara tradhisi nyadran petilasan Ki Gonotirto inggih punika :

1) Akulturasi Donga

Donga ingkang dipun ginakaken inggih punika donga cara Islam saha Jawi. Donga punika kaginaaken nalika upacara kendhuri saha nalika mbeleh menda.

2) Akulturasi Sesaji

Sesaji slametan ingkang dipun ginakaken mawi cara Hindhu Kejawen nanging ugi kapanggihaken unsur Islam wonten ing salebeting sesaji slametan.

3) Akulturasi Kapitadosan

Pitados dhateng kekiyatan ghaib animisme dinamiske kejawen wonten ing tradhisi mendhem sirah, rah saha tracak.

4) Akulturasi Artefak

Wontenipun tilaran awujud lingga, yoni, ganesha, kentheng ingkang minangka tilaran jaman Hindu Budha. Akulturasi ingkang kapanggihaken inggih punika wontenipun kapitadosan bilih tilaran punika gadhah kekiyatan ghaib ingkang minangka perangan saking kapitadosan animisme dinamisme.

5) Akuturasi Busana

Busana ingkang dipun ginakaken dening pakuncen nalika enjing busana formal ngagem jas, peci utawi songkok dene nalika upacara ngginakaken busana adat Jawa.

D. Pirembagan

1. Lampahing Upacara Nyadran

a. Cecawis

a) Rapat Panitia

Supados gangsar anggenipun nindakaken upacara tradhisi punika para warga damel panitia ingkang samangke nyamaptakaken sedaya ingkang dipun betahaken sadagunipun nyadran saking wiwitan dumugi pungkasan. Acara punika dipun wastani andum gawe. Acara andum gawe punika katindakaken ing dinten Sabtu malam Minggu Pon, 05 Oktober 2013 wonten ing dalemipun Bapak Supangat.

Upacara Tradhisi Nyadran punika dipun pandegani dening bapak Supangat piyambak ingkang minangka pakuncen petilasan. Wonten ing rapat panitia punika dipun rembag menapa kemawon ingkang kedah dipun cawisaken kangge *kelancaran* upacara tradhisi nyadran kalebet ugi kados pundi lampah-lampahipun upacara tradhisi nyadran. Ing antawisipun ingkang dipun rembag inggih babagan kepanitiaan panitia saha dana ingkang dipun ginakaken kangge mundhut bahan-bahan sesajen kados wos, sayur-sayuran, ayam, bumbu-bumbu, sekar, menyan, tenong, wos ketan, lan sanes-sanesipun. Ingkang utami kedah mundhut menda ingkang minangka ubarampe pokok wonten ing tradhisi nyadran punika. Ing ngandhap punika dhaptar susunan panitia ingkang dipun damel :

SUSUNAN PANITIA NYADRAN

Ketua : Samiardi
 Sekretaris : Sunardianto
 Bendahara : Edisamuri
 Seksi Perlengkapan : Ngadat Suprpto
 Seksi Masak : Parjo
 Humas :

1. Ngatijo (RT 37)
2. Saring (RT 38)
3. Tarno Wikarto (RT 39)
4. Widi Surono (RT 40)
5. Sarto Wiyadi (RT 41)
6. Samiardi (RT 42)

Sasanesipun ngrembag babagan ubarampe ugi ngrembag sinten kemawon ingkang minangka humas ingkang gethok tularaken dhateng masarakat bilih dhusun Tirto punika badhe ngawontenaken upacara tradhisi nyadran. Paraga ingkang kalebet panitia inggih punika bapak-bapak dhusun Tirto ingkang taksih nyengkuyung upacara tradhisi punika. Bapak-bapak ingkang kadhapuk minangka humas gadhah tugas nyebaraken pawarta ngengingi *pelaksanaan* upacara tradhisi nyadran punika. Lajeng humas punika samangke maringi pirsa dhateng warga ingkang tumut nyadran menapa kemawon ingkang kedah dipun cawisaken kangge ubarampe nyadran kados ubarampe slametan, wekdal saha menda.

Babagan dana panitia kanton nampi dana saking dhusun, amargi dhusun ingkang sampun nyamaptaaken dana kangge upacara tradhisi nyadran punika. Panitia kanton ngecakaken dana ingkang sampun cumawis. Pihak dhusun nyuwun iuran saking masarakat Rp 30.000,- saben *Kepala Keluarga*. Rapat punika ugi ngrembag wekdal kangge cecawis papan upacara nyadran. Wekdal kangge kerja bakti nyawisaken papan badhe dipun leksanakaken dinten Jumat Pon, 11 Oktober 2013 wanci tabuh 09.00 WIB. Rapat panitia punika kapungkasan kirang langkung jam 22.00 WIB.

b) Cecawis Papan saha Piranti Upacara Nyadran

Para warga dhusun Tirta anggenipun nyawisaken papan saha piranti kangge upacara tradhisi nyadran punika nalika dinten Jumat Pon, 11 Oktober 2013. Kerja bakti nyawisaken papan kangge upacara nyadran punika katindakaken kirang langkung jam 08.00 WIB dumugi jam 11.15 WIB. Paraga ingkang tumut nyawisaken papan saha piranti upacara inggih punika warga masarakat ingkang jaler mliginipun tim badan pelaksana. Ingkang dipun cawisaken ing antawisipun rak, gantangan mawi bambu, luweng saha anak.

Gambar 5. Cecawis Papan saha Piranti Upacara Nyadran (Dok. Rani)

Rak inggih punika papan kangge nata ulam wedhus ingkang samangke dipun wadhahi takir ingkang badhe dipun caosaken warga masarakat. Rakipun dipun damel wonten ing sisih ler kilenipun kentheng. Rak ingkang dipun damel inggilipun kirang langkung satunggal meter, panjangipun 4 meter, wiyaripun 1,5 meter. Gantangan mawi bambu kadamel wonten ing sisih kilen kentheng radi nginggil. Gantangan ingkang kadamel panjangipun kirang langkung 4 meter, inggilipun 2 meter. Gantangan punika kangge nggantung menda ingkang sampun dipun beleh supados gampang anggenipun kelet.

Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01:

“Sing disiapke kuwe pas kerja bakti yo ana luweng, ancak, ra, njuk karo gantangan nganggo pring. Kuwi alat-alate. Rake dhuwur e sekitar semeter, dawane 4 meter, ambane 1,5 meter. Gantangan seka pring ning sisih kulon kentheng rada dhuwur. Gantangane dawane kurang luwih 4 meter, dhuwure 2 meter. Ancak dawane kurang luwih 60 cm dene ambane kurang luwih 40 cm”(CLW 01)

Gambar 6. Damel Rak (Dok. Rani)

Ancak dipun ginakaken kangge bekta ulam menda ingkang sampun dipun wadhahi wonten ing takir nalika sampun badhe dipun caosaken dhateng warga masarakat. Ancak ingkang dipun damel panjangipun kirang langkung 60 cm dene wiyaripun kirang langkung 40 cm.

Gambar 7. Damel Ancak (Dok. Rani)

Sasanesipun ancak, rak saha gantangan ugi kedah nyawisaken takir. Takir inggih punika wadhah dhaharan ingkang kadamel saking ron pisang dipun sukani biting. Ananging takir punika boten dipun cawisaken nalika cecawis papan, amargi ron pisang punika saged alum. Ingkang nyawisaken takir punika samangke dede panitia ananging warga ingkang tumut nyadran. Saben warga ingkang tumut nyadran nyawisaken kirang langkung 20 takir.

Gambar 8. Takir wadhah daging (Dok. Rani)

Salajengipun ingkang dipun cawisaken kangge lelampahanipun upacara inggih punika luweng. Luweng minangka papan ingkang dipun ginakaken kangge masak ulam menda. Luweng ingkang dipun damel prasaja sanget amargi namung damel 7 lubang wonten ing *terasiring-terasiring* alit.

Gambar 9. Luweng (Dok. Rani)

Wonten ing kerja bakti punika *badan pelaksana* ugi nyawisaken lobang ingkang samangke kangge papan rahipun menda saha kangge mendhem sirahipun menda. Lobang punika agengipun kirang langkung *diameter* 40 cm, dene andhapipun kirang langkung 60 cm.

Gambar 10. Lobang kangge mendhem sirah saha rah (Dok. Rani)

c) Atur Kula Nuwun Pakuncen

Upacara tradhisi nyadran punika dipun adani wonten ing dhusun Tirto saben kalih taun sepisan wonten ing wulan Besar. Upacara tradhisi punika dipun wiwiti ing dinten Jumat Kliwon, 18 Oktober 2013 jam 03.30 WIB. Ingkang sepisan pakuncen petilasan nglampahi prosesi ingkang minangka pratandha bilih upacara tradhisi nyadran punika badhe kawiwitan. Pakuncen petilasan mlebet ing pager kentheng saperlu atur kula nuwun kaliyan Ki Gonotirto, lajeng matur dhateng Ki Gonotirto bilih upacara tradhisi nyadran punika badhe kawiwitan.

Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*

“nyadran nang dhusun Tirto iki diadani saben rong taun sepisan, dadi saben let saBesar kuwi le nganakke nyadran. ha iki diwiwiti jam setengah papat kuwe aku ngaturke karo Ki Gonotirto nek taun iki ing sasi Besar warga dhusun Tirto padha ngadani nyadran, njuk ngaturke nek warga masarakat padha melu nyadran merga dha duwe perlu. Ha njuk karo nenuwun karo Gusti Kang Maha Kuwasa merga wis kinabulan njur muga-muga dho diparingi keslametan. Ha kuwi njur karo ngobong menyan nggo lantaran donga karo sing maha kuwasa mau”(CLW 01)

Pratelan punika kasengkuyung ngendikanipun *informan 02*

“nek jamane nyong biyen kuwe nang kentheng ke nyong donga karo Gusti Allah muga-muga dho diparingi keslametan karo ngucap sukur mergane warga masarakat kuwe wis diparingi yo keslametan, kesehatan. Nek wis donga kuwi biasane nyong njur matur karo Ki Gonotirto nek dina arep nganake nyadran, ha ngko nek wis njuk kekarpane wong-wong sing dho melu nyadran kuwi diaturke. Esuk antarane jam 4 jam 5 nyong mbakar menyan nang kono”(CLW 02)

Gambar 11. Atur kula nuwun dening pakuncen (Dok. Rani)

Salajengipun pakuncen ngaturaken raos syukur dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos awit sedaya peparangipun, awit sampun pinaringan kawilujengan, kabagaswarasan, gangsar anggenipun pados pangupajiwa lan sanes-sanesipun. Sasampunipun punika lajeng ngaturaken hajatipun dhusun nyuwun tansah pinaringan kawilujengan, nyuwun pangayoman dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos. Kalajengaken maosaken hajatipun masarakat ingkang tumut nyadran ing petilasan punika saha ngaturaken hajatipun warga. Atur ingkang dipun aturaken dhateng Ki Gonotirto inggih punika :

*Puja puji syukur dhumateng ingkang Maha Kawasa. Awit saking peparangipun smaekawis ingkang kawula suwun.
Dhumateng pepundhen kawula Kyai Gonotirto ingkang pinundhi
Kaparenga kuwula marak sowan wonten ing patilasan jengandika saperlu ngaturaken bilih wekdal punika dinten Jumu'ah Kliwon ing wulan Besar ganjil, dumugi titilaksana Toto Coro Adat Mbangun Pager Kentheng.
Pramila warga dhusun nyumawisaken sedaya sarana minangka jejangkeping Adicoro Mbangun Pager Kentheng. Inggih sadhermi ndherek dhawuhe jengandika duk rumiyin.
Ngajengaken byar rahina menda kendhit tumunten badhe dipun sunat dening Pak Kaum Rois.*

Lampahing Adicoro Adat Purwo Madya Wusono pinaringana sukarena rahayu slamet lan sak pengkeripun adicoro adat, kawula nyuwun kuwasane sawab berkahe jengandika para warga dhusun pinaringan ayom ayem tata tentrem suka parisuka sakmajengipun.

Gusti Kang Maha Kawasa paring lan pareng saengga kasembadan ingkang kawula suwun. Amin!

Kejawi punika, warga dhusun, sanes dhusun, sanes dhaerah , sanes pulo, sami ngleksanani uni, ujar, kaul, nadar lsp. Inggih ngleksanani Nyadran amargi sampun kasembadan ingkang dados panuwunanipun.

Rehne sampun sami ngleksanani uni, ujar, kaul, nadar lsp sedaya wau saged dipun tampi Pepundhen Kyai Gonotirto kanthi sah sampurno. Kantun sami ngraosaken peparang ingkang dipun suwun. Amin!

Ingkang tumut nyadran punika boten namung warga *secara umum*, ananging wonten individu-individu ingkang kagungan hajat badhe nyadran. Hajatipun warga punika kados ta menawi salah satunggaling anggota kulawarga ingkang nandang gerah sampun mertamba wonten ing pundi-pundi. Ananging anggenipun mertamba punika boten wonten kasilipun. Lajeng matur dhateng pakuncen supados dipun suwunaken donga pangestu dhateng Ki Gonotirto supados enggal mantun. Lajeng menawi sampun mantun adatipun kulawarga punika gadhah hajat badhe tumut nyadran. Sasanesipun punika wonten ugi ingkang tumut nyadran minangka wujud sukur awit kaparingan rejeki ingkang kathah. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*.

“nyadran kuwi minangka wujud rasa syukur karo Gusti Kang Maha Kawasa njur merga karo njaluk perlindungan, kuwi yen secara umum. ha iki wong-wong sing dho melu nyadran iki ana sing merga dho duwe karep. Ha kaya mbah soma kuwe rak biyen anake sing jenenge Ngadat kuwe lara ora isa mlaku, ha nek wis isa mlaku njur arep melu nyadran. Ana uga sing wong mrantau nang Riau kuwi ya melu nyadran kuwe, merga rasa sukur diparingi rejeki. Ana sing melu nyadran kuwi ben diparingi kuwarasan, keslametan, ben lancar le golek pangupa jiwa, golek rejeki, ngono kuwe”.(CLW 01)

Ing ngandhap punika daftar pasarta ingkang tumut nyadran saha pratelan gegayuhanipun.

Tabel 3. Daftar Pasarta Nyadran saha Gegayuhanipun

<i>No</i>	<i>Nama</i>	<i>Alamat</i>	<i>Gegayuhan</i>
1	<i>P. Sarijo Wiyono</i>	<i>Pedk. Crangah</i>	<i>Nalika anakipun pun Joni Andrian sakit. Nyuwun gek ndang mantun terus saged sekolah malih. Saged rampung saged lulus. Badhe Nyadran wonten ing Petilasan Kyai Gonotirto. Punika wekdal dipun leksanani kanthi sah.</i>
2	<i>Ny. Kamisem</i>	<i>Tirto</i>	<i>Nalika wonten ing Riau sakit. Nyuwun enggal waras. Yen waras badhe Nyadran. Wekdal punika dipun leksanani kanthi sah.</i>
3	<i>Ny. Isih</i>	<i>Riau</i>	<i>Simahipunpun Sabar sakit. Nyuwun enggal was badhe Nyadran. Titilaksana punika dipun leksanani kanthi sah.</i>
4	<i>Ny. Isih</i>	<i>Riau</i>	<i>Piyambakipun pindhah wonten ing Kalimantan. Nyuwun gangsar mayar anggenipun pados kecukupaning ngagesang. Saged nggayuh badhe Nyadran. Punika wekdal dipun leksanani kanthi sah usahane sukses.</i>
5	<i>Somawiyadi</i>	<i>Tirto</i>	<i>Anakipun Ngadad sakit. Nyuwun enggal waras lajeng saged nyambut damel malih. Kinabulan badhe Nyadran. Niki wekdal dipun leksanani kanthi sah</i>
6	<i>Bpk Harjo</i>	<i>Tirto</i>	<i>Anggenipun bebrayan kaliyan mbok Senuk wetawis ing tengahing bebrayan nandhang utang. Mrana mrengsah utang. Nyuwun sah utange. Kinabulake badhe Nyadran. Niki wekdal dipun kabulaken, lajeng dipun leksanani.</i>
7	<i>Ny. Misem</i>	<i>Tirto</i>	<i>Anakipun Jawiyem wiwit alit mboten nate waras. Gedhe sangsara. Ngantos nyambut damel wonten ing Pringsewu mawon taksih nandang sangsara, rubeda, sambekala. Pramila Nyi Misem nyuwun dipun luwari saking penyakit, rubeda, sambekala. Kinabulaken badhe Nyadran. Niki wekdal saged ngleksanani kanthi sah</i>
8	<i>Suginem/Redi</i>	<i>Tirto</i>	<i>Nalika laire anak Si Agung teteki nganggo operasi. Sakbare operasi jabang bayi mau wis sawetara ora mimik, ora apa-apa. Kahanane ora nyenengake. Bingung saengga nyuwun diparingana bisa mulya kena dimong sateruse. Yen Kabul arep Nyadran. Sakniki dileksanani.</i>

Tabel salajengipun

<i>No</i>	<i>Nama</i>	<i>Alamat</i>	<i>Gegayuhan</i>
9	<i>Legini tilas mantu Karso Semadi. Anakipun pak Krama Sunar</i>	<i>Durensari</i>	<i>Kala rumiyin tiyang randha nyekolake anak name Mano. Bilih saged rampung tur lulus ujian badhe Nyadran kalian Kyai Gonotirto. Estu saged rampung, lulus, malah sapunika sampun kerja wonten Jakarta. Pramila sapunika Nyadran dipun leksanani</i>
10	<i>Sawini/Ngai di</i>	<i>Tirto</i>	<i>Nalika semono nandang penyakit tumor ana ing kandhungan. Banjur operasi. Janji diparingi mari pulih bagas waras arep ndherek Nyadran. Saged kinabulan sapunika ngleksanani janjinipun.</i>
11	<i>Ny. Waginah</i>	<i>Crangah</i>	<i>Kala rumiyin badhe nglairaken anakipun ingkang name Jepri Pangestuaji. 3 dinten dereng lair. Mila lajeng nyuwun ndang lair. Yen ndang lair pinaringan rahayu wilujeng, badhe Nyadran. Dinten punika dipun leksanani kanthi sah</i>
12	<i>P. Karno</i>	<i>Jakarta</i>	<i>Piyambakipun sakit. Nyuwun mari kaliyan Kyai Gonotirto. Yen mari badhe Nyadran. Kasembadan abul. Mila wekdal punika dipun leksanani.</i>

Sasampunipun ngaturaken hajatifun para warga pakuncen dedonga dhumateng Gusti Inkang Maha Kuwaos supados lampah-lampahanipun upacara pinaringan gangsar samudayanipun. Minangka sarana panyuwunan dhateng Gustinipun lajeng pakuncen bakar menyan wonten ing kentheng petilasan. Sinambi pakuncen dedonga wonten ing kentheng, menda saking para warga ingkang kagungan hajat satunggal baka satunggal wiwit dugi wonten ing lokasi nyadran.

d) Nyuceni saha Mbeleh Menda

Sasampunipun pakuncen rampung anggenipun dedonga wonten ing petilasan kalajengaken mbeleh menda. Menda ingkang dipun beleh punika wonten sarat rukunipun. Menda ingkang dipun potong kedah menda kendhit

saha sampun poel. Menda kendhit inggih punika menda ingkang padharanipun kados wonten kendhitipun. Menawi mendanipun pethak wonten kendhitipun cemeng utawi coklat utawi suwalikipun. Amargi dangu-dangu punika awis menawi pados menda kendhit lajeng sapunika mendanipun ngginakaken menda biasa ananging dipun kendhiti mawi mori saha lawe. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 02*:

“Nek wis pas nyadran iki urunano salengkape nggo slametan lan tuku wedhus kendhit. Wedhus kendhit ke rak ana ta sing umpamane abang njur wulune nggon weteng ki putih, umpama ireng yo nggon wulu weteng kuwe putih, pokoke kaya kendhitan. Wedhus kendhit tekan saiki pancen luar biasa. Kena nggo nolak brahala. Nek princiane ya jim setan pri prayangan kuwi”(CLW 02)

Kasengkuyung dening ngendikanipun *informan 01* ngengingi saratipun menda:

“dhawuhe kawit biyen kuwi pancen kudu wedhus kendhit, ning karang saiki kuwe golek wedhus kendhit rak angel ha njur carane wedhus biasa ning di kendhite mori karo lawe. Kuwi netepi dhawuh”((CLW 01)

Gambar 12. Menda kendhit (Dok. Rani)

Sasampunipun kaum rois rawuh, menda sampun cumepak saha pakuncen rampung anggenipun ngaturaken panyuwunan, pakuncen lajeng matur kaliyan kaum rois supados mendanipun enggal-enggal dipun beleh. Wonten ing tatacara adat taun punika ingkang mbeleh menda kaum rois sedaya. Wonten ing taun kapengker ingkang mbeleh menda kangge hajat dhusun dipun pandegani pakuncen, lajeng menda kagunganipun warga dipun beleh dening kaum rois, ananging supados boten repot taun punika ingkang mbeleh menda sedaya kapasrahaken dhateng kaum rois. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01:

“Iki sing mbeleh wedhus tak pasrahke pak kaum kabeh, mergane nek nyong sing mbeleh wong nyong nang njero kentheng njuk mbeleh njuk balik mlebu meneh rak repot. Ha merga kuwe njuk sing mbeleh tak pasrahke pak kaum wae.”(CLW 01)

Gambar 13. Mbeleh menda (Dok. Rani)

Watawis jam 05.55 WIB menda-menda kala wau dipun beleh. Saderengipun dipun beleh menda dipun sucekaken mawi toya suci ingkang dipun campur kaliyan kembang setaman. Dipun dusi mawi toya sekar punika

awit supados sah bilih menda punika badhe kaginakaken nyadran. Sasanesipun punika menda ingkang dipun dusi mawi toya sekar gadhah ancas supados menda punika suci. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01 inggih punika:

“ha iki wedhuse kuwe didusi banyu kembang mergane ben sah yen wedhus kuwe arep dinggo nyadran, sing duwe hajat utawa karep kuwe wis netepi janjine yen dina iki nyadran.”(CLW 01)

Ngendikanipun *informan* 01 punika kasengkuyung dening ngendikanipun *informan* 02 bilih menda punika dipun dusi mawi toya sekar supados suci. Ingkang sepisanan dipun potong inggih mendanipun dhusun kasil iuran saben *Kepala Keluarga*. Sasampunipun menda dhusun kalajengaken mendanipun warga ingkang tumut nyadran punika. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01.

“iki nek aku wis rampung le matur karo Ki Gonotirto kuwe njuk pak kaum sing mbeleh wedhus. Kuwe mergane nek aku sing mbeleh repot karang aku nang kon, mengko nek aku mrono mrenges yuk repot. Ha sing dibeleh dhisik kuwi wedhus sing le iuran saben KK, mengko yuk diteruske wedhuse wong-wong sing dho duwe hajat kuwe”(CLW 01)

Ananging menawi kajumbuhaken kaliyan *informan* 02 anggenipun mbeleh menda wonten bedanipun sakedhik. Ngendikanipun *informan* 02 ngengingi mbeleh menda inggih punika :

“nek biyen gek nyong dadi juru kunci nek nyong wis rampung le matur kuwe nyong njuk mbeleh wedhuse kuwe, wedhuse kelompok sing le urunan wong sadhusun, ha ngko nek uwis sik wedhuse nggone wong-wong sing dho mbarengi nyadran kuwe sing mbeleh pak kaum”(CLW 02)

Nalika mbeleh menda punika kaum rois ngginakaken cara Islam. Inggih punika kanthi madhep kiblat saha nyebut asmanipun Gusti Allah kanthi waosan

Allohu Akbar Allohu Akbar Allohu Akbar, bismikallohu walakhaula walaquwwata illabillahil alizzil adzim. Rahipun menda sedaya dipun sukaken wonten ing galengan ingkang sampun dipun cawisaken ingkang samangke kangge mendhem sirah menda.

e) Kelet saha Ngolah Menda

Menda ingkang sampun dipun beleh lajeng dipunkelet wonten ing gantangan ingkang sampun dipun cawisaken dening bapak-bapak saha wiranem nalika dinten Jumat Pon. Jeroan saha lulangipun menda dipun kumbah wonten ing lepen ingkang ilinipun toya ageng. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01:

“Ha njuk nek wis dho dikeleti njuk lulange kuwi mengko dibrangas dhisik njuk dikumbah, karo jeroane yo dikumbah. Le ngumbah kuwe nang kali ben ra ngambon-amboni tur yo sing iline banyu banter”(CLW 01)

Gambar 14. Kelet Menda (Dok. Rani)

Ngendikanipun *informan* 01 punika kasengkuyung dening ngendikanipun *informan* 03 inggih punika :

“Nek uwis njur metu yen wis arep mbeleh wedhus kuwi sing pertama, sing neruske mbeleh rois tekane rampung. Tenaga ngeleti wedhuse njur sisan diirisi, lulange di brongot njur dikumbah. Ha wedhuse kuwi njur dimasak, sing masak lanang kabeh”(CLW 03)

Dagingipun menda ingkang sampun dipun kelet lajeng dipun iris alit-alit mawi lambaran janur. Sasampunipun dipun iris-iris lajeng nyawisaken wajan ingkang kangge masak daging kasebut. Menda punika dipun masak gule. Bumbu saha santen kangge masak daging sampun dipun cawisaken dening warga ingkang tumut nyadran ingkang sampun dipun uleg. Bumbu-bumbu ingkang dipun ginakaken ing antawisipun bawang, brambang, kunir, jahe, miri, tumbar, mrica, laos, sere, ron jeruk purut, ron salam, gendhis, uyah, saha micin.

Gambar 15. Ngiris daging menda (Dok. Rani)

Ingkang ngolah daging menda punika saking wiwitan dumugi pungkasan kedah tiyang jaler. Amargi menawi tiyang estri ingkang masak kuwatos menawi nembe pambeng lajeng dadosaken rereged. Menawi reged kuwatos tiyang

ingkang pikantuk daging punika boten kersa dhahar. Pratelan punika gayut kaliyan ngendikanipun *informan 01*:

“ha danginge kuwe njuk dirajang, dimasak. Bumbone kene wis ora gawe, mergane wis dicepake karo sing dho duwe karep kuwe mau, wis diulegke, kene gari masak. Kaya santene barang. Ning nek biyen kabeh-kabeh yo nang kene iki le gawe, ning karang ben ringkes tur rada cepet njuk saiki bumbune wis dicepaki sisan. Ha njuk sing masak kuwi kudu wong lanang ora oleh nek wong wedok sing masak. mergane nek wong wadon kuwi sok mens dadine njur ora entuk ndak kena imbas ndak reged ya papan ya bahan”(CLW 01)

Pratelan punika dipun sengkuyung ngendikanipun *informan 02*:

“ha nek sing masak kuwi kudu wong lanang kuwi merga yen won wadon kuwi lak kadang reged. Regede kuwi lagi pambeng, mens po piye ngono, ha njuk nek mens kuwi mengko ndak ngregedi sing dimangsak kuwi. Ning nek ngewangi marut kambil ngono yo rapapa, ning janji ora melu ngolahe.”(CLW 02)

Gambar 16. Ngracik bumbu (Dok. Rani)

Wonten pamanggih sanes ngengingi paraga ingkang masak daging menda punika. wonten ing taun kepengker sampun naten ingkang masak daging menda menda punika tiyang estri. Lajeng sasampunipun upacara punika warga

masarakat dhusun Tirto kenging pageblug awujud lelara. Awit saking punika masarakat dhusun tirto lajeng ngambali Nyadran malih mawi ketentuan ingkang sampun pakem. Pratelan punika kasengkuyung dening ngendikanipun *informan* 03 inggih punika :

“Sing masak tau wong wadon njur sawise kuwi kena azab, kena pageblug. Dho kena lelara, dadi luwe azab merga sing masak wong wedok, njur akhire dibaleni le nyadran kuwe. Dadi karang sangat tradhisi ora kena dirubah. Sing masak kudu tetep wong lanang le masak kudu nang kono, ora kena digawa bali”(CLW 03)

Gambar 17. Masak daging menda (Dok. Rani)

Paraga ingkang tumut kelet punika saking badan *pelaksana*. Sasanesipun panitia saben pasarta Nyadran ugi nyawisaken 3-5 tiyang kangge biyantu kelet. Amargi menawi namung mligi saking badan *pelaksana* taksih kirang, satemah saben pasarta Nyadran kedah bekta tiyang 3-5 kangge biyantu kelet saha ngolah daging menda kasebut.

f) Mendhem Rah, Sirah saha Tracak

Sasampunipun sedaya menda dipun beleh, mbah Tamat minangka sesepuh dhusun lajeng kasuwun mendhem rah, sirah saha tracak. Boten sedaya sirah saha tracak dipun pendhem, ananging namung sirah saha tracakipun menda dhusun. Sirah saha tracak menda kagunganipun warga tumut dipun masak. Rahipun sedaya dipun pendhem dados satunggal kaliyan sirah.

Gambar 18. Mendhem rah saha sirah (Dok. Rani)

Mbah Tamat minangka sesepuh dhusun ingkang rumiyin ugi dados pakuncen petilasan Ki Gonotirto punika mendhem rah, sirah saha tracak menda kirang langkung jam 08.00 WIB. Rah saha sirahipun dipun pendhem wonten ing nginggil sisih kidul kilen petilasan. Dene tracakipun dipun pendhem wonten ing pojok papat kentheng. Rah saha sirahipun punika dipun tanem kanthi ancas caos dhaharan dhateng jim setan pri prayangan punika. Dene tracak ingkang dipun tanem wonten ing pojok papat minangka panulak prahara supados tansah pinaringan kawilujengan. Jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 02 inggih punika :

“didihi e aja pisan-pisan dho dipangan, iki upahe, ning nek daging liyane darah panganen wong saTirto, minangka yo kuwe nyebut asmane Ki gono, mugo slamet. Leksanakna dibeleh aja pisan-pisan darahe dipangan kudu dipendhem, sirah yo dipendhem tracake uga dipendhem nang paojok papat. Minangka penolak sakehing prahara. Sirah karo tracak kuwi minangka panjaluke jim setan priprayaan, kuwi minangka pangane jim setan kuwe mau”(CLW 02)

Ngendikanipun informan 02 punika jumbuh kakiyan ngendikanipun informan 01 inggih punika:

“sirah, rah karo tracake dipendhem, kuwe mergane minangka panjaluke jim setan kuwe mau, sirah karo rah dipendhem nang kene iki njur tracake nang pojok papat kentheng kae, nggo nolak bebaya seko lor, kidul, wetan, kulon kuwi.”(CLW 01)

Gambar 19. Mendhem tracak (Dok. Rani)

Nalika mendhem sirah saha rah, mbah Tamat ingkang minangka sesepuh dhusun saha mantan pakuncen namung ngurug kaping tiga salajengipun dipun lajengaken dening badan *pelaksana*. Anggenipun ngurug namung kaping tiga amargi miturut pamanggihipun mbah Tamat bilih tiyang gesang punika ngampahi tigang tahap. Ingkang sepisan nalika wonten ing alam donya. Ingkang kaping kalih nalika ing alam pangrantunan.

Wonten ing pangrantunan utawi alam kubur punika amal kasaenan manungsa dipun timbang. Menawi langkung awrat amal kasaenanipun manungsa punika saged lajeng mlebet wonten ing swarga, ananging menawi awrat amal alanipun manungsa punika kondur dhateng alam donya. Kondur wonten alam donya punika boten ateges balik wonten ing jasadipun, ananging saged ugi dipun sukaaken wonten ing wit-witan, bayi ingkang nembe lair, utawi wonten ing makhluk sanes. Menawi amalipun sampun saged njangkepi amal kasaenan manungsa punika lajeng saged mlebet wonten ing swarganipun Allah.

Samanten ugi nalika mendhem tracak punika sesepuh dhusun ingkang kasuwun mendhem paring parentah dhateng panitia supados mendhem boten dipun pendhem piyambak dening sesepuh dhusun. Miturut ngendikanipun *informan* 02 bilih mendhem tracak punika menawi sampun dipun pasrahaken dhateng sesepuh samangke sesepuh saged nyuwun pitulungan dhateng ingkang langkung anem supados mendhemaken.

g) Damel Sajen Slametan

Sadangunipun masak daging menda wonten ing dalemipun pakuncen dipun damel ubarampe sesajen slametan ingkang katindakaken dening ibu-ibu sakiwa tengenipun. Sajen slametan ingkang dipun damel punika minangka sesulhipun dhusun. Sajen slametan ingkang dipun ginakaken ing antawisipun tumpeng alus cacahipun 2, tumpeng robyong, tumpeng khusus ingkang wonten golong 4, golong cacahipun 22 menawi jangkep, ingkung, kualo, kobokan, jajan

tumpeng robyong, tumpeng alus, golong 4, ambeng 2, sega rasul, jenang pethak, jenang abrit, kembang kinang, suri saha pengilon, tigan jawa mentah, was ingkang dipun kendhiti lawe. Wonten ing tenong adatipun pisang rajanipun selirang, dene wonten ing sajen slametan namung 2 uler utawi 3 uler, ateges boten gumathok cacahipun.

Gambar 21. Sajen tenong (Dok. Rani)

Pratelan ngengingi sajen tenong punika jumbuh kaliyan ngendikanipun informan 02:

“sing dideleh nang tenong kuwi yo meh padha karo sajen slametan, kuwi ana panggang, panggang kuwi pitik sing dipanggang, kendhi didelehi banyu tawa, klowoh, dlupak, lawe karo lenga goreng goreng, klasa cilik, kobokan, pisang raja, jajan pasar, kupat lepet, udud, dhuwit, tumpeng robyong, tumpeng alus, golong 4, ambeng 2, sega rasul, jenang putih, jenang abang, kembang kinang, suri, pengilon, endhog jawa mentah, beras kendhit lawe.”(CLW 02)

Sajen punika dipun wadhahi tenong amargi tenong punika kala rumiyin dipun anggep wadhah ingkang langkung sae saha langkung kajagi karesikanipun. Menawi sampun samapta tenong punika dipun bekta wonten ing

lokasi upacara. Anggenipun bekta dipun sunggi wonten sirah. Dipun sunggi punika amrih kajagi karesikanipun saha ngaji-aji isining tenong punika. Pratelan punika jumbuh kaliya ngendikanipun *informan 01*

“kuwi nggunake tenong kuwe karang biyen wadhah sing dianggep paling resik paling apik ki teong kuwi, njur le nggawa kuwi disunggi mergane isine tenong kuwe sajen kuwe barang sing diaji-aji, dadi didelehke dhuwur.”(CLW 01)

Sedaya pasarta nyadran ingkang kagungan hajat ugi kedah nyawisaken sajen slametan ingkang dipun tata wonten ing tenong punika saha ingkang wonten ing sajawi tenong. Tenong-tenong saking warga ingkang kagungan hajat punika sami rawuh watawis jam 10.30 WIB.

Gambar 22. Sajen slametan pasarta nyadran (Dok. Rani)

Amargi wekdalipun dinten Jumat sareng kaliyan wayah Jumatan acara kalajengaken sasampunipun ngibadah sholat Jumat. Sadangunipun punika para warga utaminipun ingkang estri sampun sami rawuh badhe hangestresni acara sadranan punika. Tenong-tenong ugi sampun kathah ing dumugi ing lokasi sadranan punika.

h) Madhahi Daging

Sasampunipun daging menda mateng, badan *pelaksana* lajeng madhahi daging menda wonten ing plastik lajeng kalebetaken wonten ing takir. Takir punika wadhah saking ron pisang ingkang dipun pethet kiwa tengen mawi biting. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01 :

“mengko nek wis mateng gulene kuwi njur diwadhahi nang plastic njur nek wis diplastiki di wadhahi nang takir. Takir kuwe godhong gedhang sing dipethet kiwa tengen kuwe njur isa nggo wadhah. Ha jenang abang putih kuwe lakyo diwadhahi takir ning luwih cilik takire”(CLW 01)

Kirang langkung jam 11.48 WIB panitia sampun miwiti madhahi daging. Saperangan daging wonten ingkang anggenipun masak dipun damel kalakan. Daging kalakan punika daging ingkang dipun rentengi wonten ing pring alit kados sate. Tenong ingkang sampun rawuh lajeng dipun sukani takir isi daging, balungan saha kalakan. Sedaya daging menda dipun dumaken kanthi rata watawis 350 takir.

Gambar 23. Madhahi daging (Dok. Rani)

Pratelan ing nginggi punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*:

“daginge kuwe mau ora kabeh digule. Ning ana sing digawe kalakan. Kalakan kuwe nek cara saiki sate. Ning nek biyen kalakan, daging direntengi nang nggon wilahan pring. Hayo kaya sate kae. Kalakane kuwe didelehke nang tenong. Saben tenong didelehi kalakan 4, njur takir e yo patang wadhah.”(CLW 01)

Pratelan *informan 01* punika kasengkuyung dening ngendikanipun *informan 02* :

“daginge ana sing digawe kalakan. Kalakan kuwe kaya sate kae lho, daging direntengi nganggo wilahan. Nang sajen tenong biasane dinehi patang renteng. Njuk takir e yo patang wadhah. Kuwe nggo bagehi sing dho melu ewang-ewang nang ngomah.”(CLW 02)

Gambar 24. Andum kalakan saha takir wonten ing tenong (Dok. Rani)

Takir ingkang dipun sukaaken wonten ing tenong kangge jatah tiyang ingkang biyantu wonten ing dalemipun warga ingkang tumut nyadran. Dene kalakan punika miturut ngendikanipun *Informan* minangka karemenanipun leluhur. Leluhur ingkang dipun kajengaken inggih punika Ki Gonotirto.

i) Atur Panuwun Pakuncen

Sasampunipun rampung anggenipun madhahi daging, panitia matur kaliyan pakuncen wonten ing dalemipun bilih anggenipun masak sampun rampung satemah upacara tradhisi saged kalajengaken. Pakuncen rawuh wonten ing lokasi upacara tradhisi nyadran watawis jam 13.40 WIB mawi busana adat Jawi. Pakuncen rawuh lajeng tumuju ing sasana petilasan saperlu dedonga dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwasa awit sampun pinaringan kawilujengan saha gangsar anggenipun nglampahi tatacara adat nyadran wonten ing Petilasan Ki Gonotirto.

Gambar 25. Atur panuwun dening pakuncen (Dok. Rani)

Pakuncen ugi matur bilih upacara tradhisi nyadran punika sampun badhe dipun pungkasi. Wonten ing lebet petilasan sinambi matur kaliyan Ki Gonotirto pakuncen ngobong menyan minangka sarana komunikasi dhumateng leluhuripun inggih punika Ki Gonotirto. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01:

“ha iki nek kabeh wis rampung le masak, njur slametan seko sing mbarengi nyadran kuwe yo wis dho teka biasane njur ana sing nang nggon nyong ngomongi nek wis rampung wis siap. Nek wis ngono nyong njuk nang kentheng kuwe meneh ngaturke karo Ki Gonotirto nek iki acarane wis rampung, wis diparingi lancer muga-muga kabeh warga padha diparingi keslametan. Kuwe nyong karo ngobong menyan nggo srana le omong-omngan karo Ki Gono kuwe.”(CLW 01)

Pratelan ing nginggil dipun sanggah dening ngendikanipun *informan 02* bilih sajatosipun ngobong menyan punika boten minangka srananipun Ki Gonotirto ananging menyan punika minangka lantaran utawi sarana komunikasi tumuju dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwaos. Ngendikanipun *informan 01* punika dipun kiyataken dening ngendikanipun *informan 02* :

“Jan-jane menyan kuwe ora kok merga pinuju nang Ki Gonotirto ki ora, ning menyan kuwe srana nggo nekkake donga karo Gusti Allah kuwe”(CLW 02)

Sesarengan kaliyan prosesi punika, wonten ing plataran Petilasan pranatacara miwiti upacara tradhisi Nyadran. Upacara punika dipun pandegani dening paranatacara ingkang sampun kajibah.

b. Lampah-Lampahanipun Upacara

a) Miwiti Upacara Tradhisi Nyadran

Kendhuri dipun wiwiti sasampunipun pakuncen rawuh malih wonten ing sasana petilasan. Pakuncen kundor wonten ing dalemipun awit tugasipun minangka pakuncen sawetawis sampun rampung. Kalajengaken malih menawi sampun rampung anggenipun ngolah daging menda. Adicara kendhuri punika dipun pandegani dening pranataadicara.

Gambar 26. Pranatacara Miwiti Upacara Tradhisi Nyadran (Dok. Rani)

Kirang langkung tabuh 13.45 WIB pranatacara miwiti lelampahing upacara kendhuri. Acara kendhuri kawiwitan kanthi waosan Basmallah. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*

“mengko nek wis kira-kira bar jumatan, le olah-olah yow is rampung ya njur dilekasi acarane. Pranatacara sing nglekasi. Ya nganggo wacan Basmalah, njur susunan acarane ya diomongke.”(CLW 01)

Reroncening acara ingkang badhe kalampahan wonten ing upacara punika ing antawisipun :

- 1) Pambuka
- 2) Tanggap wacana
- 3) Ujub slametan kalajengaken donga
- 4) Andum ingkung
- 5) Panutup

b) Tanggap wacana

Sasampunipun adicara dipun wiwiti dening pranata adicara acara kalajengaken adicara tanggap wacana saking Kepala Dhusun Tirto saha Kepala Dhusun Crangah.

Gambar 27. Tanggap Wacana Kadus Tirto dening Ibu Surti (Dok. Rani)

Wosing gati saking ngendikanipun Kepala Dhusun Tirto saha Kepala Dhusun Crangah bilih kepala dhusun ngaturaken agunging panuwun amargi para warga masarakat sampun kersa tumut hangestreni lelampahipun upacara tradhisi nyadran saha sampun tumut nguri-uri kabudayan Jawi.

Gambar 28. Tanggap wacana Kadus Crangah dening Bapak Suparjio

(Dok. Rani)

Sasampunipun tanggap wacana saking Kepala Dhusun Tirto saha Kepala Dhusun Crangah kalajengaken adicara salajengipun inggih punika pamaosan hajatipun warga saha ujub slametan.

Wonten ing pengetan taun kapengker sasampunipun tanggap wacana kalajengaken pamaosan sejarah mula bukanipun upacara tradhisi nyadran punika. Ananging wonten ing pengetan taun punika boten wonten pamaosan sejarah awit supados langkung ringkes acaranipun. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 02 :

“nek biyen gek jamane nyong dadi juru kunci, nek bar sambutan-sambutan kuwe njuk ana acara nyejarahke anane tradhisi nyadran, anane petilasan iki. Biyen nyong dhewe sing nyritake. Yo kuwe mung garek maca wong nyong yo duwe arsipe. Ning sing taun iki ora ana mergane ben luwih ringkes acarane.”(CLW 02)

Ngendikanipun informan 02 punika jumbuh kaliyan ngendikanipun

informan 01 :

“iki pengetan taun iki pancen ora ana acara nyritakake sejarah, amarga ben acarane luwih cepet luwih ringkes.”(CLW 01)

Awit saking punika lampahing upacara Nyadran wonten ing taun punika langkung sakedhik katandhingaken kaliyan pengetan Nyadran taun kapengker. Sedayanipun minangka reka dayaning panitia supados boten dangu anggenipun hangestreni upacara awit supados boten nangguhaken padamelanipun warga.

c) Ujub Slametan kalajengaken donga

Wonten ing adicara punika sesepuh kaum maosaken sedaya hajat panuwunan ingkang dipun kajengaken warga masarakat ingkang tumut nyadran wonten ing petilasan Ki Gonotirto. Ingkang maosaken hajatipun warga inggih punika sesepuh dhusun ingkang rumiyin dados kaum rois. Sasanesipun maosaken hajatipun warga masarakat ingkang tumut nyarengi nyadran sesepuh dhusun punika ugi maosaken ikrar slametan. Ikraripun inggih punika :

Jejering Wilujengan

Nomer setunggal golong sarakit ingkang dipun bekteni bapa kuwasa ibu pertiwi. Rehne umatipun Gusti Allah manggen wonten ing bumi sageda dipun paringi rahayu wilujeng.

Nomer kalih jenang abang putih ingkang dipun bekteni pengarsanipun saking tiyang sepuh kekalih mila dipun bekteni sageda paring berkah wilujeng.

Ingang nomer tiga sekul wuduk dalasan ingkung ayam inggang dipun caosi bekti arwah dalem kanjeng Nabi Muhammad SAW sagarwa, putra sohabat sedaya dipun bekteni.

Golong sarakit malih inggang dipun bekteni inggang ngreksa bumi sakikis Tirta sageda para warga masarakat Tirta dipun jagi kawilujenganipun.

Ambeng satunggal inggang dipun ngabekteni para arwahipun tiyang sadhusun Tirta saking jaler saking estri mugi-mugi dipun apuntena lan dipun kirangana pasiksane kubur.

Ambeng satunggal malih inggang dipun bekteni Ki Pajang Mentaram inggang sumare kubur wonten ing kitha wetan. Mugi sageda pikantuk berkahipun Allah.

Golong sarakit kaliyan bonang baneng kanthi panuwun mugi-mugi rakyat Tirta dipun paringana ening bening ciptanipun.

Wondene dhem-dheman inggang dipun suwun sageda adhem asrep manah lan sariranipun tiyang sadhusun Tirta. Sedaya kawilujengan mugi konjuk wonten Ngarsanipun Allah SWT anggenipun tiyang saTirta sami naluri adat sadranan. Mugi-mugi Allah kersa nampi menapa inggang dipun wujudaken ing dinten Jumat Kliwon siyang punika. Sageda mahanani tata titi tentrem tebih ing sambikala cinaket ing nugrahanipun Allah.

Sedaya wilujengan inggang dereng dipun wujudaken saha klentu anggenipun mujudaken mugi mapan piyambak-piyambak dhateng kuwajibanipun. Katampi dening Allah kapindho ing Rosulullah dipun paringana Kabul sedaya panyuwunanipun. Allahumma aamiin.

Gambar 29. Sesepuh dhusun maosaken hajatipun warga saha maosaken ujub slametan (Dok. Rani)

Adicara pungkasan ingkang dipun lampahi wonten ing kendhuri inggih punika donga. Acara donga sesarengan punika dipun pandegani dening kaum rois dhusun Tirto. Donga ingkang dipun ginakaken inggih punika donga Islam mawi basa Arab. Nalika maos donga para rawuh kasuwun ngaturaken Aamiin. Donga punika minangka panyuwunan kawilujengan dhateng Allah SWT. Donga ingkang dipun waosaken inggih punika :

“audzubillahininyaitoonirrojim, bismillahirrohmaa nirrohiim, allahumma sholi wasalim ala Muhammadin wa ala alihi sayyidina Muhammad sayyidina awalina wal akhirina wasalim warodhiallahu ankulli shohabati rosulillaahi ta’ala ajma’in Bismillahirrohmanirroim, alhamdulillahi robbil ‘alamin, allahummaghfirlana wali wali daina warkhamhumma kama robbayana shoghiro, hamdan syaakiriin, hamdan naa’imiin hamdan dzakiriin, hamdanyuwafi ni’amahu wayukaafi ‘umazidah, yaa robbana walakal hamdu kama yanbaghi lijalaali wajhikal kariim wa’azima sulthonika.

Allahumma arinal haqqa-haqqa warzugnattibaah waarinal baa tila baatila warzugnattinaabah allohumma zilni rohmatan ahlilkubur mukminiina wal mukminaati muslimina wal muslimati al akhya'I minhumwal amwaati innaka khoribu mujibuda'wat ya khoriyal hajat. Allahummaghfirlahum, warkhamhum, wa'afini fa'fuanhum, wakhrim nuzulahum wahsil madkholahum bil ma'i watsalji walbarod.

Allahumma latakhrimna ajrohum, walatahtimna ba'dahum, waghfirlana walahum. Wali ihwaninalladzi nasabaqunal bil iiman wala tajnal fi quhuubina illadzi na'amanu robbana innaka roufurrokhim.

Allahumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, birohmatika yaa arkhamma rokhimiin, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet gusti kita kanjeng nabi Muhammad sholallohu alaihi wassalam birohmatika yaa arkhammarrokhimiin.

Allahumma inna nas auka salamatan fiddin, wa'afiatan fil jasadi wabarokatan firrizki, wataubatan indal maut, warohmatan indal maut, wamaghfirotan ba'dal maut, allohumma hawwin 'alaina fii syakarotul maut, wannajata minannaari wal afa indal hisab.

Robbana la tufiq qulubana ba'daidz hadaitana wahablana milladunka rohmatan innaka antal wahhab. Robbana hablana min azwajina wadzurriyyatina qurrota a'yun waj'alna lil muttaqiina imama. Robbana aatina fiddunya hasah wafil aakhiroti hasah, waqina adzabannar. Washollaallohu ala khoiri kholkihi sayyidina muhammadin wa'ala aalihi washohbihi ajma'in. subhana robbika robbil izzati 'amma yaashifun wasalaamun 'alal mursaliina walhamdulillahi robbil 'alamiin. Alfaatihah.

"Bismillahirrahmanirrahim" Alhamdulillahi rabbil alamin, Arrahmaanirrahiim Maaliki yaumiddiin, Iyyaka nabudu waiyyaaka nastaiin, Ihdinashirratal mustaqim, shiratalladzina an'amta alaihim ghairil maghduubi alaihim waladhaalin,

Gambar 30. Kaum rois maosaken donga (Dok. Rani)

d) Andum ingkung

Sasampunipun kaum rois rampung anggenipun maosaken donga, panitia *pelaksana* upacara tradhisi nyadran enggal-enggal mendhet ingkung slametan wonten ing sajen tenong menapa dene sajen slametan. Ingkung punika dipun pendhet amargi dagingipun badhe dipun dumaken wonten ing takir ingkang samangke dipun dumaken dhateng warga para rawuh. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01* “

“hla iki mengko nek pak kaum wis rampung le dongani mengko badan pelaksana njupuki ingkung nang sajen slametan kuwe njuk di dum nang takir, ben kabeh sing teka kuwi melu rasan.”(CLW 01)

Andum ingkung miturut ngendikanipun *Informan 01* ing nginggil ancasipun supados sedaya warga ingkang tumut hagestreni upacara tradhisi

punika tumut ngraosaken ingkung slametan saha supados pikantuk kaslametan. Sinambi nyamaptaaken daging ingkung wonten ing takir pranatacara mungkasi acara kendhuri kanthi waosan Hamdallah.

Gambar 31. Andum ingkung wonten ing takir (Dok. Rani)

e) Panutup

Sinambi panitia nyawisaken ingkung wonten ing takir pranatacara mungkasi lampahing adicara kirang langkung jam 14.20 WIB. Pranatacara mungkasi upacara tradhisi Nyadran punika kanthi waosan *hamdalah* sesarengan. Salajengipun weling dhateng para rawuh supados boten kesupen ingkang beta tenong.

f) Andum Sajen Slametan saha Andum Takir

Sasampunipun upacara kendhuri kapungkasan, ibu-ibu ingkang lenggahipun wonten ing sacelakipun sajen slametan ngedumaken sajen slametan

punika dhateng warga masarakat ingkang sami rawuh. Andum sajen slametan punika lajeng kasusul andum takir dening *badan pelaksana* upacara tradhisi nyadran dhateng warga masarakat. Warga masarakat ingkang sampun pikantuk jatah takir saha sekul slametan saged dhahar sekul saha daging menda wonten ing lokasi nyadran, ingkang badhe dipun bekta kundor ugi dipun keparengaken.

Gambar 32. Andum takir (Dok. Rani)

Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*:

“nek acara wis rampung karo ngenteni ingkung sing didum kuwi ibu-ibu sing lungguhe cerak karo sajen slametan kuwe njuk ngedumke sajen-sajen slametan, hayo sega jangan salawuhe sing ana neng kono kuwe. Ha njuk tenonge wong-wong sing mbarengi nyadran kuwe yo digawa bali meneh. Kuwe nggo mbagehi sing dho melu olah-olah nang omah kuwe.”(CLW 01)

Miturut ngendikanipun *informan 01* tenongipun warga dipun bekta kundor wonten ing dalemipun piyambak-piyambak kanthi ancas supados dipun paringaken dhateng tangga tepalih ingkang tumut biyantu nyawisaken ubarampe upacara nyadran wonten ing dalemipun warga punika.

g) Reresik Papan

Menawi sedaya warga ingkang sami rawuh sampun pikantuk daging menda para warga sami kondur wonten ing dalemipun piyambak-piyambak. *Badan pelaksana* enggal-enggal reresik papan upacara nyadran. Sedaya piranti kagunganipun warga ingkang dipun ginakaken nalika ngolah daging menda dipun kundoraken dhateng ingkang kagungan. Sedaya rereged dipun resiki supados katingal resik papanipun. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*.

“mengko nek kabeh wis rampung wis keduman takir panitia njur reresik. Alat-alat kaya wajan, irus kuwi dibalekke nang nggone sing duwe. Rereged sampah-sampah dilumpukake diguwang. Yo ben resik lokasi kono kuwe.”(CLW 01)

Pramila saking punika supados cagar budaya punika tetep katingal lestantun sasampunipun rampung upacara sedaya rereged dipun resiki. Menawi sampun rampung anggenipun reresik papan ateges sedaya reroncening upacara tradhisi nyadran Petilasan Ki Gonotirto sampun purna kanthi pangajab sedaya warga masarakat Hargotirto mliginipun dhusun Tirto tansah pinaringan kawilujengan, kasarasan lan sapanunggalanipun.

2. Akulturasi Budaya

Sareng majenging jaman, tamtu kathah budaya enggal ingkang kapanggihaken. Awit saking punika budaya lawas menawi campur kaliyan budaya enggal badhe nuwuhaken akulturasi budaya. Wujuding akulturasi budaya ingkang saged kapanggihaken wonten ing upacara tradisi nyadran punika kathah sanget. Akulturasi ingkang minangka campuhipun budaya

ingkang beda nuwuhaken satunggaling budaya enggal ingkang temtunipun boten ngicalaken budaya ingkang lawas. Wujuding akulturasi budaya ing antawisipun badhe kababar ing ngandhap punika.

a. Akulturasi Donga

Wonten ing upacara tradhisi nyadran Petilasan Ki Gonotirto punika donga ingkang dipun ginakaken inggih punika donga mawi cara Islam saha Jawi. Pratelan punika katingal nalika upacara kendhuri kaum rois maosaken donga. Donga ingkang dipun ginakaken inggih punika :

“audzubillahininasyaaitoonirrojim, bismillahirrohmaanirrohiim, allahumma sholi wasalim ala Muhammadin wa ala alihi sayyidina Muhammad sayyidina awalina wal akhirina wasalim warodhiallahu ankulli shohabati rosulillaahi ta’ala ajma’in.

Bismillahirrohmanirroim, alhamdulillah robbil ‘alamin, allahummaghfirlana wali wali daina warkhamhumma kama robbayana shoghiro, hamdan syaakiriin, hamdan naa’imiin hamdan dzakiriin, hamdanyuwafi ni’amahu wayukaafi ‘umazidah, yaa robbana walakal hamdu kama yanbaghi lijalaali wajhikal kariim wa’azima sulthonika.

Allahumma arinal haqqo-haqqo warzugnattibaah waarinal baa tila baatila warzugnattinaabah allohumma zilni rohmatan ahlilkubur mukminiina wal mukminaati muslimina wal muslimati al akhya’i minhumwal amwaati innaka khoribu mujibuda’wat ya khoriyal hajat. Allahummaghfirlahum, warkhamhum, wa’afini fa’fuanhum, wakhrim nuzulahum wahsil madkholahum bil ma’i watsalji walbarod.

Allahumma latakhrimna ajrohum, walatahtimna ba’dahum, waghfirlana walahum. Wali ihwaninalladzi nasabaqunal bil iiman wala tajnal fi quluubina illadzi na’amanu robbana innaka roufurrokhim.

Allahumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, birohmatika yaa arkhamma rokhimiin, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet gusti kita kanjeng nabi Muhammad sholallohu alaihi wassalam birohmatika yaa arkhammarrokhimiin.

Allahumma inna nas auka salamatan fiddin, wa’afiatan fil jasadi wabarokatan firrizki, wataubatan indal maut, warohmatan indal maut, wamaghfirotan ba’dal maut, allahumma hawwin ‘alaina fii syakarotul maut, wannajata minannaari wal afa indal hisab.

Robbana la tufiq qulubana ba’daidz hadaitana wahablana milladunka rohmatan innaka antal wahhab. Robbana hablana min azwajina

wadzurriyyatina qurrota a'yun waj'alna lil muttaqiina imama. Robbana aatina fiddunya hasah wafil aakhiroti hasah, waqina adzabannar. Washollaallohu ala khoiri kholkihi sayyidina muhammadin wa'ala aalihi washohbihi ajma'in. subhana robbika robbil izzati 'amma yaashifun wasalaamun 'alal mursaliina walhamdulillahi robbil 'alamiin. Alfaatihah.

"Bismillahirrahmanirrahim" Alhamdulillah rabbil alamin, Arrahmaanirrahiim Maaliki yaumiddiin, Iyyaka nabudu waiyyaaka nastaiin, Ihdinashirratal mustaqim, shiratalladzina an'amta alaihim ghairil maghduubi alaihim waladhaalin,

Donga ing nginggil nedahaken wontenipun akulturasi. Akulturasi donga katingal wonten ing ukara *"allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun tirta 3x birohmatika yaa arkhamma rokhimin allohumma mulya slamet 3x gusti kita kanjeng nabi agung Muhammad sholallohu aaihi wassalam"*.

Wonten ing ngriki kaum rois nglebetaken basa Jawi wonten ing salebeting donga. Inggih punika tembung sadran dhusun Tirta, mulya slamet, gusti kita kanjeng Nabi Agung Muhammad. Pramila wonten ing upacara tradhisi nyadran punika wonten akulturasi Islam Kejawen wonten ing perangan donga.

Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 05* :

"dongane asli Islam, ning ana sethithik campuran sing nggunakake basa Jawa. Allahumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirta, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirta, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirta, birohmatika yaa arkhamma rokhimiin, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet gusti kita kanjeng nabi Muhammad sholallohu alaihi wassalam birohmatika yaa arkhammarrokhimiin."(CLW 05)

Miturut tata cara Islam donga punika langkung saenipun menawi dipun leksanakaken kanthi cara piyambak-piyambak, amargi menawi kanthi cara sesarengan ingkang dipun waos kanthi sora lajeng sanesipun maos Aamiin sami kemawon dongakaken tiyang ingkang mimpin donga.

Sasanesipun punika donga mawi jawi ingkang dipun ginakaken jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 01 ingkang minangka pakuncen petilasan bilih nalika enjing saderengipun acara dipun wiwiti piyambakipun matur dhateng Ki Gonotirto saha donga dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwasa mawi basa Jawi. Wosipun donga, pakuncen matur dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwaos lantaran Ki Gonotirto bilih pakuncen ngaturaken sedaya panyuwunanipun masarakat dhusun Tirto. Panyuwunan-panyuwunan punika kados ta kasarasan, katentreman, gangsar anggenipun pados pangupa jiwa, lan sanes-sanesipun.

Pratelan ing nginggil nedahaken bilih donga ingkang dipun ginakaken wonten ing tradisi nyadran punika ngewrat akulturasi Islam Kejawen. Sadangunipun dedonga mawi basa Jawi ingkang dipun lampahi dening pakuncen wonten ing lebet krapyak kentheng punika pakuncen ugi sinambi ngobong menyan. Menyan ingkang dipun obong gadhah ancas minangka lantaran dumuginipun donga dhateng Gusti Inggang Maha Kuwaos menapa dene dhateng Ki Gonotirto. Awit saking punika prosesi dedonga mawi menyan kalebet akulturasi budaya Hindhu. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 02:

“menyan kuwe nek nang nyadran iki ora kok nggo ngundang lelembut, jin lan liya liyane, ning nang kene nggo srana panyuwunan karo Gusti Kang Maha Kawasa, nggo sarana komunikasi ben panjaluke kuwe tekan”(CLW 02)

Wonten ing adat tradhisi Hindhu menyan dipun ginakaken nalika sembahyang dhumateng Gustinipun. Menyan wonten ing adat tradhisi Hindhu

punika minangka sarana ngaturi rawuhipun roh halus. Ananging wonten ing tradhisi Nyadran punika menyan ingkang dipun ginakaken nalika maosaken donga minangka sarana panyuwunan dhumateng Gustinipun. Pratelan ngengingi piranti punika kasengkuyung dening *informan* 03 inggih punika :

“Wong biyen kuwi tliti, manut wong biyen kuwi kebul isa nggo lantaran nekakke karo sing maha kuwasa. Bukan kata-katanya ning saka le bakar menyan. Mulane menyan kuwi le njapani sadurunge di obong muni “bismillahirrohmanirrohim”. Menyan kuwi di sebut Mas. Njur sing ngobong menyan disebut semadi. Ngobong menyan kuwi isa murup nekakke kebul. Kebul kuwi sik nekakke karo sing maha kuwasa.kebul sing tekan antariksa. Seakan-akan kedudukane Allah ki neng antariksa. Iki sing isih kehinduan. Biyen jane ya wis ana wali”(CLW 03)

Ngendikanipun *informan* 03 punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 04 ngengingi bab menyan inggih punika :

“Mulane saiki ana wong omong iki tradhisi iki haram karang iki ana menyan, pangerane mbuh sapa ora ngerti mergane adat Hindhu. Nang Islam ora ana tuntunane.” (CLW 04)

Wonten ing ajaran agama Islam boten wonten tuntunan dedonga mawi ngobong menyan. Dedonga mawi ngobong menyan wonten ing Islam kalebet tumindak ingkang syirik. Tiyang Islam menawi tasih nindakaken tradhisi kados wonten ing nginggil amal kasaenanipun boten dipun tampi dening Allah SWT. Dados sajatosipun tradhisi dedonga sinambi ngobong menyan punika boten wonten tuntunanipun wonten ing ajaran agama Islam. Ngobong menyan utawi dupa kathah kapanggihaken wonten ing adat tradhisi Hindhu. Wonten ing adat tradhisi Hindhu ngobong menyan punika minangka sarana ngaturi rawuhipun roh leleuhur kados ingkang sampun kaandharaken ing nginggil.

Sasanesipun punika budaya Islam ingkang wonten ing tradhisi nyadran inggih punika anggenipun motong menda ngginakaken tatacara Islam.

Tatacara Islam inggih mawi waosan “*Allahu akbar, Allahu akbar, Allahu akbar, bismikallahu akbar, walakhaula walaquwwata illabillahil alizil adzim* nalika badhe motong menda, lajeng anggenipun motong punika madhep kiblat. Pratelan punika katingal nalika panaliti ningali anggenipun motong menda. Kaum rois saderengipun motong menda maos waosan ing nginggil.

Ananging nalika motong menda punika kapanggihaken ugi tata cara Kejawenipun. Kados dene nyuceni menda mawi toya sekar. Saderengipun dipun potong menda punika dipun usap badanipun mawi toya sekar, kanthi pangangkah supados menda punika suci saha sah badhe dipun potong kangge nyadran.

Wonten pamanggih bilih mbeleh menda punika ugi wonten gayutipun kaliyan Islam kados ngendikanipun *informan 04* :

“Campur Islam karang wis ana perkembangan. Kuwi tau karepe arep dicerakke karo islam mergane sasine besar. Jan-jane kuwi tegese kurban, ning nek nyong tetep ngeyel udu Islam, mergane nek kurban hayo ora nang kono. Sing ngunekke ngono kuwe wong-wong saiki sik rada merekke karo islam le ngarani kurban karang padha-padha nang sasi besar.”(CLW 04)

b. Akulturasi Sesaji

Sesaji ingkang minangka adat tradhisi Hindhu ugi dipun ginakaken wonten ing salebeting upacara tradhisi Nyadran ing Petilasan Ki Gonotirto punika. Sesaji ingkang dipun ginakaken punika minangka sarana panyengkuyung kapitadosan masarakat tumrap wontenipun kekiatan makhluk-makhluk halus, lembut, dhemit, jin ingkang manggen wonten ing papan-papan kasebut supados boten ganggu gawe kawilujengan, katentreman saha kabagyan kulawarga. Saged ugi sesaji ingkang dipunginakaken punika

minangka sarana panyuwunan berkah saha nyuwun pangayoman saking ingkang mbaureksa.

Gambar 33. Sesaji tenong (Dok. Rani)

Menawi kagayutaken kaliyan sejarah ingkang dipun ngendikaaken dening *informan* ngengingi mula bukanipun tradhisi nyadran punika amargi Ki Gonotirto punika sampun ngawonaken jim setan priprayaan ingkang ganggu gawe masarakat dhusun Tirto. Lajeng jim setan priprayaan punika boten badhe ganggu gawe masarakat ananging nyuwun dipun belehaken menda saha nyuwun dipun damelaken sajen slametan. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 03

“akulturasi Hindhu Islam seko nyadran sing ana kuwi mulane diarani nganake slametan. Ha iki slametan mau nggo gawe lantaran sing Maha Kuwasa nyuwun supaya dikabulake kekarepane njur nganake slametan utawa wilujengan kuwi saka Hindhu”(CLW 03)

Pratelan punika kasengkuyung dening ngendikanipun *informan* 05

“Sesaji kuwi biyen tradhisine wong Hindhu. Ning karang wis nalurine wong Jawa sing nguri-uri cikal bakal mbah-mbah biyen. Sawise ana

Islam lak njur ana unsur Islame, kayata sega rasul kuwi kanggo ngabekteni Nabi Muhammad SAW kuwi.”(CLW 05)

Masarakat pitados bilih sedaya reriptanipun Gusti Inggang Maha Kuwasa punika wonten ingkang ngreksa. Kados dene wana, pomahan, jembatan, wit-witan lan sanes-sanesipun. Pramila sajen slametan wonten ingkang dipun ajengaken dhateng makhluk-makhluk ingkang mbaureksa saben papan, ananging wonten ing ngriki wonten ugi sesaji ingkang kaajengaken dhumateng Nabi Muhammad SAW inggih punika ingkung saha sega rasul. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 02* :

“gusti Allah kuwe lak ora mung ngreksa dhewe alam donya iki. Kayata pomahan ana sing ngreksa, jembatan ana sing ngreksa, wit-witan ana sing ngreksa. Ning sing ngreksa kuwi ora ana wong sing isa weruh. Ha sing ngreksa kuwi yo melu digawe golong nang slametan kuwi mau. Ha ning yo ana slametan kuwesing nggo kanjeng Nabi Muhammad rasul. Wujude sega rasul karo Inggung kuwi mau. Kuwi lak karemenane kanjeng nabi Muhammad”(CLW 02)

Wonten ing sajen slametan punika wonten saperangan sajen ingkang kaaturaken dhateng paraga Islam kados dene Nabi Muhammad SAW.

Jejering Wilujengan

Nomer setunggal golong sarakit ingkang dipun bekteni bapa kuwasa ibu pertiwi. Rehne umatipun Gusti Allah manggen wonten ing bumi sageda dipun paringi rahayu wilujeng.

Nomer kalih jenang abang putih ingkang dipun bekteni pengarsanipun saking tiyang sepuh kekalih mila dipun bekteni sageda paring berkah wilujeng.

Inggang nomer tiga sekul wuduk dalasan ulam ayam ingkang dipun caosi bekti arwah dalem kanjeng Nabi Muhammad SAW sagarwa, putra sohabat sedaya dipun bekteni.

Golong sarakit malih ingkang dipun bekteni ingkang ngreksa bumi sakikis Tirta sageda para warga masarakat Tirta dipun jagi kawilujenganipun.

Ambeng satunggal ingkang dipun ngabekteni para arwahipun tiyang sadhusun Tirta saking jaler saking estri mugi-mugi dipun apuntena lan dipun kirangana pasiksane kubur.

Ambeng satunggal malih ingkang dipun bekteni Ki Pajang Mentaram ingkang sumare kubur wonten ing kitha wetan. Mugi sageda pikantuk berkahipun Allah.

Golong sarakit kaliyan bonang baneng kanthi panuwun mugi-mugi rakyat Tirta dipun paringana ening bening ciptanipun.

Wondene dhem-dheman ingkang dipun suwun sageda adhem asrep manah lan sariranipun tiyang sadhusun Tirta. Sedaya kawilujengan mugi konjuk wonten Ngarsanipun Allah SWT anggenipun tiyang saTirta sami naluri adat sadranan. Mugi-mugi Allah kersa nampi menapa ingkang dipun wujudaken ing dinten Jumat Kliwon siyang punika. Sageda mahanani tata titi tentrem tebih ing sambikala cinaket ing nugrahanipun Allah. Allahumma aamiin.

Sinaosa sesaji punika kaaturaken dhateng paraga Islam kados Nabi Muhammad nanging sajatosipun sesaji punika boten dipun keparengaken dening Islam. Kawilujenganipun manungsa punika boten saking sesaji ingkang minangka wilujengan ananging saking reka dayanipun Allah SWT. Sesaji punika miturut Islam kalebet syirik ingkang awrat sanget amargi kalebet *menyekutukan Allah* ngengingi bab *rububiyah* saha *uluhiyah*.

Gambar 34. Sesaji slametan (Dok. Rani)

c. Akulturasi Kapitadosan

Tiyang Jawi tansah pitados bilih sedaya *benda* ingkang wonten ing alam donya punika kagungan nyawa saha sedaya barang ingkang saged obah saha gesang gadhah kekiatan ghaib. Kekiatan ghaib punika wonten ingkang sae wonten ugi ingkang awon. Awit saking punika kangge nyegah supados boten kenging bebaya tiyang Jawi ngawontenaken satunggaling upacara ritual.

Kados wonten ing tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto punika masarakat taksih nguri-uri budayanipun tiyang Jawi kanthi taksih ngawontenaken upacara ritual nyadran punika. Satunggaling ritual ingkang ngewrat akulturasi inggih punika nalika ngubur rah, sirah saha tracak menda. Masarakat pitados bilih kanthi ngubur rah, sirah, saha tracak punika saged nebihaken saking maneka warna bebaya.

Gambar 35. Mendhem rah, sirah saha tracak (Dok. Rani)

Adat tradisi ngubur rah, sirah saha menda punika boten wonten ing ajaran agami Islam. Miturut saperangan warga masarakat dhusun Tirto sirah, rah saha tracak ingkang dipun pendhem punika minangka asung bulu bekti

dhateng makhluk ghaib ingkang mbaureksa dhusun Tirta punika. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 03*

“ubarampe dibelehke wedhus kuwi sing seko animism dinamisme, njur wedhus mau sing seko animism dinamisme sirah, rahe karo tracake papat kuwi dipendhem minangka asung bulu bekti”(CLW 03)

Pratelan *informan 03* kagayutaken kaliyan ngendikanipun *informan 01* bilih

“iki nek mendhem rah, sirah karo tracak kuwe nek keHindhuan ketoke ora. Ning kepara malah animism dinamisme kuwe nek mendhem rah, sirah karo tracak kuwe”(CLW 01)

Awit saking ngendikanipun *Informan 01* punika saged dipun pendhet dudutan bilih upacara tradhisi punika boten namung akulturasi Hindhu Islam Kejawen, ananging ngemot ugi unsur animisme dinamisme katingal saking tradhisi mendhem rah, sirah saha tracak menda. Wonten ing kapitadosan animism dinamisme mendhem rah, sirah saha tracak punika kalebet wujud penghormatan dhateng arwahipun leluhur.

Sasanesipun punika masarakat pitados bilih sedaya reriptanipun Gusti Ingkang Maha Kuwasa punika wonten ingkang ngreksa. Kados dene wana, pomahan, jembatan, wit-witan lan sanes-sanesipun. Amargi pitados dhateng makhluk-makhluk punika masarakat lajeng damel slametan ingkang minangka karemenanipun makhluk-makhluk ingkang boten saged dipun tingali manungsa. Kapitadosan dhateng makhluk-makhluk ghaib punika mujudaken kapitadosan Jawi jaman rumiyin. Wonten ing agami Islam ingkang dipun pitados namung Allah SWT.

Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan* 02 :

“gusti Allah kuwe lak ora mung ngreksa dhewe alam donya iki. Kayata pomahan ana sing ngreksa, jembatan ana sing ngreksa, wit-witan ana sing ngreksa. Ning sing ngreksa kuwi ora ana wong sing isa weruh. Ha sing ngreksa kuwi yo melu digawe golong nang slametan kuwi mau.”(CLW 02)

d. Akulturasi Artefak

Wonten malih satunggaling kapitadosan bilih saperangan masarakat pitados ngengingi kekiatan watu-watu artefak tilaranipun Ki Gonotirto punika. Nalika samanten satunggaling watu wonten ing krapyak kentheng punika katrajang maesa lajeng ambruk. Sasampunipun ambruk, watu punika saged pulih ngadeg piyambak. Sasanesipun punika satunggaling *informan* ugi ngandharaken bilih sampun nate wonten kadadosan bilih artefak-artefak punika kenging banjir lepen ing nginggilipun. Kenging banjir punika artefak-artefak kewau wonten ingkang keli. Sasampunipun keli punika watu-watu artefak saged wangsul piyambak dhateng papanipun ing papan patilasan punika. Pratelan punika kasengkuyung dening ngendikanipun *informan* 02 :

“Critane biyen ana banjir lendhut, ha watu-watu kae dho keli katut lendhut kuwe, njuk critane sing dho keli kuwe dho bali dhewe nang panggone, njuk sing duwur dewe sing lingire papat kae critane biyen ketunjang kebo ambruk ning njuk ngadeg dhewe.”(CLW 02)

Gambar 36. Artefak (Dok. Rani)

Menawi kapenggalih kanthi tumemen boten saged katampi makaten kemawon menawi watu-watu punika kagungan kekiatan ghaib, awit kapitadosan tiyang jaman rumiyin sampun boten saged dipun ewahi. Kapitadosan animisme punika minangka agama ingkang sepisanan dipun pitados dening tiyang Jawi jaman rumiyin.

Akulturas ingkang kapanggihaken saking wontenipun artefak bilih artefak punika minangka satunggaling benda tilaran saking agama Hindu. Saking tilaran agama Hindu punika nuwuhaken satunggaling kapitadosan masarakat bilih benda-benda punika kagungan kekiatan ghaib kados ingkang sampun kaandharaken ing nginggil. Kapitadosan ngengingi kekiatan ghaib punika kalebet ing kapitadosan animism dinamisme. Awit saking punika artefak wonten ing kentheng punika kalebet wujud ing akulturasi budaya.

e. Akuturasi Busana

Akulturas busana wonten ing ngriki katingal saking busana ingkang dipun ginakaken dening pakuncen. Nalika atur kula nuwun pakuncen ngginakaken busana formal ngangge jas saha peci utawi songkok. Peci punika minangka pralambanging adat tradhisi wonten ing agama Islam. Tiyang ingkang ngrasuk agami Islam ngginakaken peci nalika ngibadah. Ananging sapunika boten naming ngibadah kemawon anggenipun ngagem peci. Pratelan punika jumbuh kaliyan ngendikanipun *informan 01*

“sing esuk kuwi aku nganggo busana formal, dene ding awan nganggo busana adat Jawa. Ya nganggo peci, jas, hem sing esuk kae. Dene sing awan kuwi nganggo busana adat, kuwi ya nganggo blangkon, beskap, bebet, stagen, kamus, saha dhuwung”(CLW 01)

Gambar 37. Busana keislaman (Dok. Rani)

Nalika upacara Nyadran kalampahan, pakuncen rawuh wonten ing papan nyadran sampun gantos busana mawi busana adat Jawi jangkep, ing antawisipun blangkon, beskap, bebet, stagen, kamus, saha dhuwung. Saking

pratelan punika saged kadudut bilih saking bab busana ugi ngewrat akulturasi Islam Kejawen inggih punika peci utawi songkok ingkang dipun ginakaken nalika atur kula nuwun saha busana adat Jawi nalika upacara lumampah.

Gambar 38. Busana kejawen (Dok. Rani)

Busana punika dipun ginakaken salaminipun upacara Nyadran dipun lampahi. Busana ingkang dipun ginakaken inggih punika busana adat Jawi gagrag Surakarta.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten ingkang sampun dipun tindakaken ngenani perkawis kajian Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo pramila saged dipun pendhet dudutanipun kados ing ngandhap menika :

1. Upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto ing dhusun Tirto menika dipun adani wonten ing kompleks Petilasan Ki Gonotirto saben kalih taun sepisan kaleres ing dinten Jemuwah Kliwon utawi Selasa Kliwon wonten ing wulan Besar utawi Dzulhijah. Wonten ing warsa 2013 upacara Nyadran menika kalampahan ing dinten Jemuwah Kliwon surya kaping 18 Oktober 2013.
2. Lampahing upacara Nyadran menika kaperang dados kalih kegiatan inggih menika cecawis saha lampahipun upacara tradhisi Nyadran. Wonten ing perangan cecawis kegiatanipun rapat panitia, cecawis papan, miwiti tatacara adat matur dhateng Ki Gonotirto, nyuceni saha mbeleh menda, kelet, mendhem sirah, rah, tracak, damel ubarampe sajen slametan, nyamaptaaken daging wonten ing takir, andum kalakan, pakuncen atur panuwun. Sasampunipun cecawis kegiatan salajengipun inggih menika lampahing upacara tradhisi Nyadran ing antawisipun miwiti upacara tradhisi nyadran, tanggap wacana, waosan jejering wilujengan kalajengaken donga, andum

ingkung, panutup, andum sajen slametan saha andum takir, ingkang pungkasan reresik lokasi

3. Wujudipun akulturasi ingkang kapanggihaken wonten ing upacara tradhisi nyadran petilasan Ki Gonotirto inggih menika :

- 1) Akulturasi Donga

Donga ingkang dipun ginakaken ngginakaken donga cara Islam saha Jawi. Donga menika kaginaaken nalika upacara kendhuri saha nalika mbeleh menda. Donga ingkang dipun ginakaken wonten ing tradisi nyadran menika ngewrat akulturasi Islam Kejawen. Wonten ing lebet krapyak pakuncen maos donga mawi basa Jawi sinambi ngobong menyan nanging menyan dipun ginakaken minangka sarana dumuginipun donga dhateng Gusti Allah. Menyan ingkang ingkang minangka peranan kapitadosan Hindhu satemah ndadosaken wujud akulturasi Hindhu Islam.

- 2) Akulturasi Sesaji

Sesaji slametan ingkang dipun ginakaken mawi cara Hindhu Kejawen. Sesaji menika minangka sarana panyengkuyung kapitadosan masarakat tumrap wontenipun kekiatan makhluk-makhluk halus, lelembut, dhemit, jin ingkang manggen wonten ing papan-papan kasebut supados boten ganggu gawe kawilujengan, katentreman saha kabagyan kulawarga. Saged ugi sesaji ingkang dipun ginakaken menika minangka sarana panyuwunan berkah saha nyuwun pangayoman saking ingkang mbaureksa. Sesaji menika minangka peranan piranti ibadahipun agama Hindhu. Wonten saperangan sesaji ingkang dipun aturaken dhateng paraga Islam. Sinaosa makaten Islam tetep

boten ngeparengaken sesaji, amargi kalebet *menyekutukan Allah* ngengingi bab *rububiyah* saha *uluhiyah*. Awit saking menika sesaji ngewrat akulturasi Hindhu Islam

3) Akulturasi Kapitadosan

Pitados dhateng kekiyatan ghaib animisme dinamiske kejawen. Masarakat pitados bilih kanthi ngubur rah, sirah, saha tracak menika saged nebihaken saking maneka warna bebaya. Adat tradisi ngubur rah, sirah saha menda menika boten wonten ing ajaran agami Islam. Sirah, rah saha tracak ingkang dipun pendhem menika minangka asung bulu bekti dhateng makhluk ghaib ingkang mbaureksa dhusun Tirto menika.

4) Akulturasi Artefak

Wontenipun tilaran awujud lingga, yoni, ganesha, kentheng. Artefak-artefak menika kalebet tilaranipun tradhisi Hindhu ananging saperangan masarakat pitados ngengingi kekiyatan watu-watu artefak tilaranipun Ki Gonotirto. Kapitadosan menika kalebet wonten ing animism dinamisme, satemah artefak menika nuwuhaken akulturasi animism dinamisme Hindhu

5) Akuturasi Busana

Akulturasi saking bab busana inggih menika peci utawi songkok ingkang dipun ginakaken nalika atur kula nuwun saha busana adat Jawi nalika upacara lumampah.

Saking asiling panaliten menika satemah saged kapundhut dudutan bilih upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto menika taksih dipun adani

dumugi samenika ananging wonten sakedhik ewah-ewahan ngengingi lampahipun upacara inggih menika boten wonten acara waosan sejarah Ki Gonotirto. Sinaosa makaten lelampahan pokok saking upacara menika kalampahan kanthi khusyuk. Wondene wujud akulturasi ingkang kapanggihaken ugi kathah, kados ta akulturasi donga, sesaji, kapitadosan, artefak saha busana. Akulturasi ingkang dumados minangka wujud ewah-ewahing jaman ingkang sansaya majeng saha ngelmunipun masarakat ingkang sansaya kathah.

B. Cak-Cakan

Asiling panaliten menika nggadhahi ancas ngandharaken kados pundi Upacara tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto, saha kados pundi wujud-wujud akulturasi budaya wonten ing tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.

C. Pamrayogi

Wontenipun upacara Nyadran ingkang dipun adani ing Petilasan Ki Gonotirto, dhusun Tirto, desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo menika nggadhahi potensi wisata tumrap Kabupaten Kulon progo nanging sinarengn ewah gingsiring jaman ingkang sarwi praktis lan modern menika, wontenipun upacara tradhisi Nyadran kasebat tundhanipun badhe kaancam sirna. Kanthi pawadan ingkang kados makaten menika, mila prelu wontenipun kupiya kangge nglestantunaken tradhisi kasebat.

Ingkang menika panaliti mrayogekaken menawi wontenipun upacara Nyadran menika perlu dipun damel buku. Ing pangankah saged dipun dadosaken minangka sumbangan data kangge ngimbuhi referensi babagan upacara tradhisi ingkang wonten ing Kabupaten Kulon Progo. Kejawi saking menika saged ugi dipun ginakaken kangge promosi wisata ing Kabupaten Kulon Progo.

KAPUSTAKAN

A. PUSTAKA

- Abdillah, Abu Umar. 2010. *Bid'ah dan Khurafat di Indonesia*. Klaten: Wafa Press.
- Alwi, Hasan dkk. 2005. *Kamus Besar Bahasa Indonesia Edisi Tiga*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Basyaruddin. 2007. *Membongkar Kesesatan (Tahlilan, Yasinan, Ruwahan, Tawassul, Istighotsah, Ziarah dan Maulid Nabi Saw.)*. Bandung: Mujahid Press.
- Cudamani. 1990. *Pengantar Agama Hindu untuk Perguruan Tinggi*. Jakarta: Yayasan Dhama Sarathi Jakarta.
- Danandjaja, James. 1994. *Folklor Indonesia (Ilmu Gosip, Dongeng dan lain-lain)*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Depdiknas. 2008. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Mistik Kejawaen (Sinkretisme, Simbolisme dan Sufisme dalam Budaya Spiritual Jawa)*. Yogyakarta: Narasi.
- _____. 2006. *Metode, Teori, teknik Penelitian Kebudayaan (Ideologi, Epistemologi, dan Aplikasi)*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- _____. 2012. *Agama Jawa (Laku Batin Menuju Sangkan Paran)*. Yogyakarta : Lembu Jawa.
- Herusatoto, Budiono. 2001. *Simbolisme dalam Budaya Jawa*. Yogyakarta: PT Hanindita Graha Curdya.
- _____. 2008. *Simbolisme Jawa*. Yogyakarta: Ombak.
- Koentjaraningrat. 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- _____. 2009. *Pengantar Ilmu Antropologi Edisi Revisi 2009*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Moleong, Lexy J. 2007. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Muhadjir, Noeng. 2000. *Metodologi Penelitian Kualitatif Edisi IV*. Yogyakarta: Rake Surasin.
- Perwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B. Wolters Uitgewers Maatschappij.

- Purwadi.2005. *Upacara Tradisional Jawa (Menggali Untaian Kearifan Lokal)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Rustiyati, Ani. 1994/1995. *Fungsi Upacara Tradisi Sekaten Daerah Istimewa Yogyakarta*. Yogyakarta: Depdikbud.
- Santosa, Imam Budhi. 2012. *Spiritualisme Jawa (Sejarah, Laku dan Intisari Ajaran)*. Yogyakarta :Memayu Publishing.
- Sunjata, Wahjudi Pantja dkk. 1996/1997. *Kupatan Jalasutra: Tradisi, Makna dan Simboliknya*. Yogyakarta: Depdikbud.
- Tashadi, dkk. 1992. *Upacara Tradisi Saparan Daerah Gunung Gamping dan Wonolelo Yogyakarta*. Yogyakarta: Depdikbud.
- Tim Penyusun. 2011. *Pedoman Penulisan Tugas Akhir*. Yogyakarta: Universitas Negeri Yogyakarta.
- Tim Penyusun. 2012. *Panduan Tugas Akhir*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Tylor, E.B. 1974. *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. New York: Gordon Press.

B. NON PUSTAKA

- http://id.wikipedia.org/wiki/Agama_Hindu dipununduh nalika tanggal 03 Oktober 2013
- <http://abdulghofursparatise.blogspot.com/2012/10/akulturasi.html> dipununduh nalika tanggal 03 Oktober 2013
- <http://jagoips.wordpress.com/2013/04/24/teori-teori-masuknya-islam-ke-indonesia/> dipununduh nalika tanggal 03 Oktober 2013
- <http://dakwahquransunnah.blogspot.com/2012/02/hukum-menyembelih-hewan-untuk-selain-.html#sthash.qm4YC6AH.dpuf> dipunundhuh tanggal 08 November 2013)

Cathetan Lapangan Observasi (CLO 01)

Dinten/Tanggal : Selasa, 1 Oktober 2013

Wekdal : jam 08.30 WIB

Papan : Bale Desa Hargotirto

Topic : andharan lumampahing upacara Nyadran

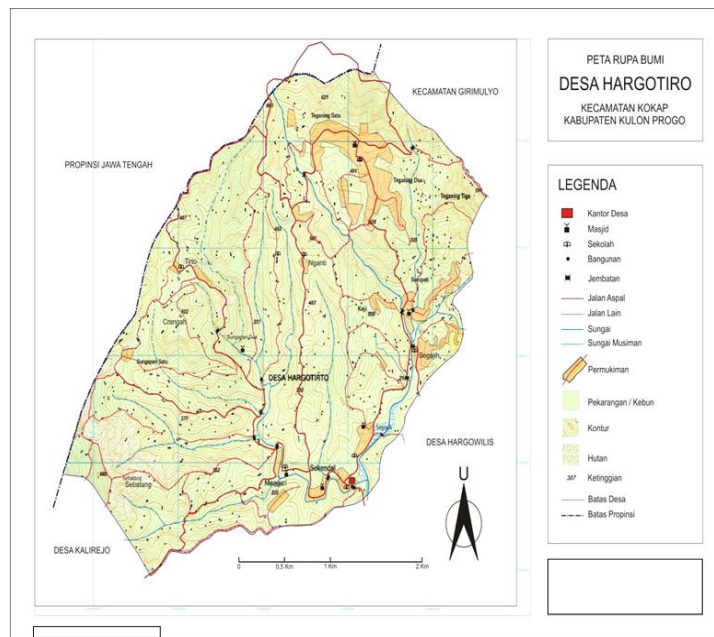
A. Andharaning papan lumampahing upacara Nyadran

Desa Hargotirto mujudaken salah satunggaling desa ingkang dumunung ing sisih leripun wewengkon kabupaten Kulon Progo. Desa Hargotirto punika kalebet tlatah kecamatan Kokap Kabupaten Kulon Progo. Tebihipun saking pusat pamerintah kecamatan kirang langkung 7 km, dene saking pusat pemerintah kabupaten kirang langkung 12 km. Desa Hargotirto punika wiyaripun 14.713.370Ha.

Wewatesaning Desa Hargotirto inggih punika :

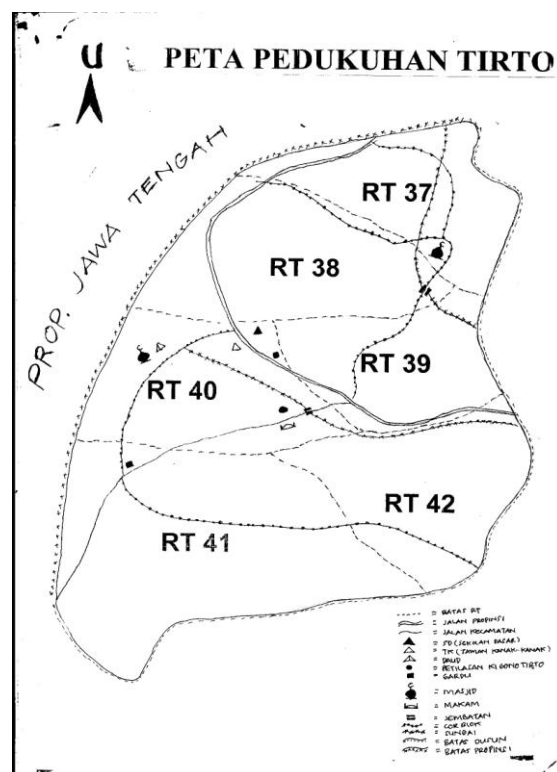
- a. Sisih Ler : Desa Jatimulyo & Desa Girimulyo KP
- b. Sisih Wetan : Desa Hargowilis Kecamatan Kokap KP
- c. Sisih Kidul : Desa Hargowilis Kecamatan Kokap KP
- d. Sisih Kilen : Kecamatan Kaligesing, Purworejo

Ing ngandhap punika gambar denah Desa Hargotirto.

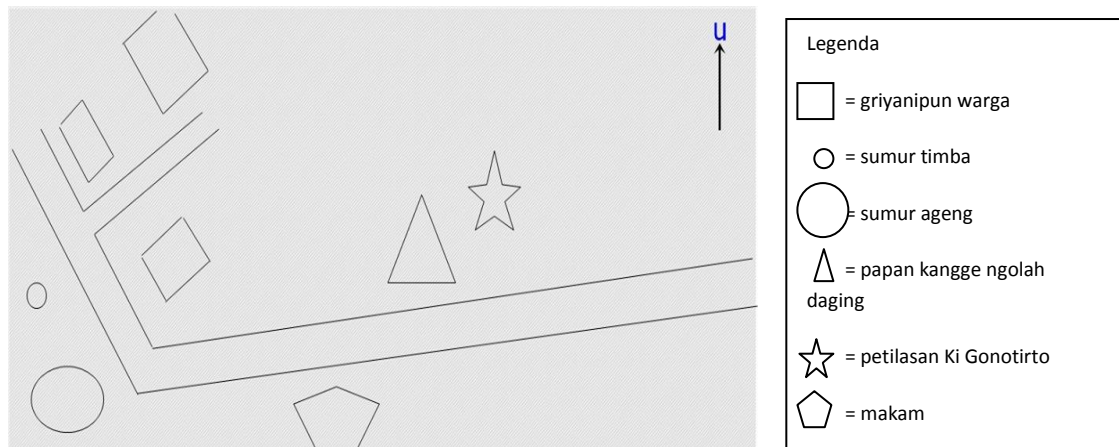
Gambar 39. Peta Desa Hargotirto

Upacara tradhisi nyadran punika dipun adani wonten ing Petilasan Ki Gonotirto ingkang dedunung ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo. Ing ngandhap punika gegambaraning peta dhusun Tirto.

Gambar 40. Peta Dhusun Tirto

Petilasan Ki Gonotirto punika papanipun wonten ing wewengkon pegunungan, papan punika saking Bale Desa Hargotirto mangaler kirang langkung 4 km. Ing sakiwa tengenipun Petilasan Ki Gonotirto punika awujud pasarean, griyanipun warga saha pategalan. Ing ngandhap punika denah papan petilasan Ki Gonotirto.

Gambar 41. Dhenah Papan Petilasan Ki Gonotirto

Petilasan Ki Gonotirto punika awujud gumuk papan mertapa ingkang sakiwa tengenipun wonten tatanan lingga, yoni, wadhah toya saha ganesha. Wonten ing upacara nyadran, papan petilasan punika dipun ginakaken kangge manengku puja utawi penuwunan dening pakuncen papan punika. Ing ngandhap punika denah lokasi Nyadran wonten ing Petilasan Ki Gonotirto. Ing ngandhap punika papan petilasan Ki Gonotirto :

Gambar 42. Artefak Petilasan Ki Gonotirto

B. Andharan Paraga Upacara Nyadran

Adhedhasar monografi desa tahun 2013 cacahipun pendhudhuk desa Hargotirto ± 7740 ingkang kasusun saking 3798 piyantun jaler, saha 3942 piyantun estri. Komposisi pendhudhuk desa saged dipun pirsani wonten tabel ing ngadhap punika :

Tabel 4. Data pendhudhuk desa Hargotirto

No	Nama Dhusun	Jumlah penduduk		Jumlah
		L	P	
1	Soropati	342	331	673
2	Sekendal	164	163	327
3	Segajih	208	203	411
4	Keji	221	236	457
5	Teganing I	244	268	512
6	Teganing II	310	312	622
7	Teganing III	296	303	599
8	Tirto	302	350	652
9	Crangah	226	231	457
10	Sungapan I	210	224	434
11	Sungapan II	312	300	612
12	Menguri	259	292	551
13	Sebatang	382	402	784
14	Nganti	322	327	649
	jumlah	3798	3942	7740

Tikel makmuripun salah satunggaling masarakat saged dipun mangertosi saking cekapipun sandhang, pangan, saha papan. Gegayutan kaliyan pendapatan masarakat ingkang temtunipun nggantugaken kaliyan padamelan utawi mata pencaharian ingkang beda-beda. Kathah-kathahipun masarakat desa Hargotirto gadhah padamelan dados petani pemilik saged dipun tingali bagan padamelan warga desa wonten ngandhap punika :

Tabel 5. Data Jinis Padamelan Warga Desa Hargotirto

No	Jinising Padamelan	Jumlah
1	Petani pemilik	1665
2	Petani penggarap	-
3	Buruh tani	50
4	Industri	1105
5	Dokter	-
6	Bidan	1
7	Perawat	1
8	Guru	43
9	Pegawai Negeri	152
10	Pegawai Swasta	36
11	Wiraswasta	112
12	Buruh	-
13	Dukun Bayi	10
14	Tukang cukur	5
15	Tukang kayu	125
16	Tukang batu	64
17	Tukang jahit	4
18	Salon	2
19	Jasa Angkutan	251
20	TNI/POLRI	13
21	Pensiunan PNS/TNI/POLRI	19
22	Pedagang	360
	jumlah	4018

Dipun tingali saking monografi desa taun 2013 bilih *mayoritas* pendhudhuk desa inggih punika agama Islam. Kanthi gadhah papan kangge ngibadah arupi Masjid saha Mushola. Panjenenganipun sanes gadhah

kapitadosan supados ngugemi agamanipun. Sanadyan makaten tradhisi-tradhisi Kejawen tasih dipun wontenaken.

Cathetan Refleksi

1. Kasunyatanipun upacara tradhisi Nyadran tasih dipun leksanakaken dumugi wekdal sapunika. Upacara Nyadran punika dipun wontenaken saben sasi Besar kalih taun sepisan wonten ing dinten Jemuwah Kliwon.
2. Papan kangge upacara wonten ing dhusun Tirto
3. Puncering ritual wonten ing komplek Petilasan Ki Gonotirto
4. Para paraga ingkang tumut hangestreni lumampahing upacara Nyadran inggih punika warga masarakat Desa Hargotirto mliginipun masarakat Dhusun Tirto

Cathetan Lapangan Observasi (CLO 02)

Dinten/Tanggal : Sabtu, 05 Oktober 2013

Wekdal : jam 14.00 WIB

Papan : dalemipun pakuncen (bapak Supangat)

Topic : ingkang dipun cawisaken menawi badhe nglampahi ritual

Supados gangsar anggenipun nindakaken upacara tradhisi menika para warga damel panitia ingkang samangke nyamaptakaken sedaya ingkang dipun betahaken sadagunipun nyadran saking wiwitan dumugi pungkasan. Acara menika dipun wastani andum gawe. Acara andum gawe menika katindakaken ing dinten Sabtu malam Minggu Pon, 05 Oktober 2013 wonten ing dalemipun Bapak Supangat.

Upacara Tradhisi Nyadran menika dipun pandegani dening bapak Supangat piyambak ingkang minangka pakuncen petilasan. Wonten ing rapat panitia menika dipun rembag menapa kemawon ingkang kedah dipun cawisaken kangge *kelancaran* upacara tradhisi nyadran kalebet ugi kados pundi lampah-lampahipun upacara tradhisi nyadran. Ing antawisipun ingkang dipun rembag inggih babagan dana ingkang dipun ginakaken kangge mundhut bahan-bahan sesajen kados wos, sayur-sayuran, ayam, bumbu-bumbu, sekar, menyan, tenong, wos ketan, lan sanes-sanesipun. Ingkang utami kedah mundhut menda ingkang minangka ubarampe pokok wonten ing tradhisi nyadran menika.

Sasanesipun ngrembag babagan ubarampe ugi ngrembag sinten kemawon ingkang minangka humas ingkang gethok tularaken dhateng masarakat bilih dhusun Tirto menika badhe ngawontenaken upacara tradhisi nyadran. Paraga ingkang kalebet panitia inggih menika bapak-bapak dhusun Tirto ingkang taksih nyengkuyung upacara tradhisi menika. Bapak-bapak ingkang kadhapuk minangka humas gadhah tugas nyebaraken pawarta ngengingi *pelaksanaan*

upacara tradhisi nyadran menika. Lajeng humas menika samangke maringi pirsu dhateng warga ingkang tumut nyadran menapa kemawon ingkang kedah dipun cawisaken kangge ubarampe nyadran kados ubarampe slametan, wekdal saha menda. Ing ngandhap menika dhaptar susunan panitia ingkang dipun damel :

SUSUNAN PANITIA NYADRAN

Ketua : Samiardi
 Sekretaris : Sunardianto
 Bendahara : Edisamuri
 Seksi Perlengkapan : Ngadat Suprpto
 Seksi Masak : Parjo
 Humas :

1. Ngatijo (RT 37)
2. Saring (RT 38)
3. Tarno Wikarto (RT 39)
4. Widi Surono (RT 40)
5. Sarto Wiyadi (RT 41)
6. Samiardi (RT 42)

Babagan dana panitia kanton nampi dana saking dhusun, amargi dhusun ingkang sampun nyamaptaaken dana kangge upacara tradhisi nyadran menika. Panitia kanton ngecakaken dana ingkang sampun cumawis. Pihak dhusun nyuwun iuran saking masarakat Rp 30.000,- saben *Kepala Keluarga*. Rapat menika ugi ngrembag wekdal kangge cecawis papan upacara nyadran. Wekdal kangge kerja bakti nyawisaken papan badhe dipun leksanakaken dinten Jumat Pon, 11 Oktober 2013 wanci tabuh 09.00 WIB. Rapat panitia menika kapungkasan kirang langkung jam 22.00 WIB.

Cathetan Refleksi

1. Kangge nyawisaken sedaya ubarampe upacara masarakat dhusun Tirta damel badan pelaksana

2. Rapat badan pelaksana ngrembag bab ubarampe ingkang kedah dipun cawisaken kados dene papan kangge damel sajen slametan, piranti mbeleh saha masak menda, saha dana ingkang kedah dipun suwunaken dhateng warga masarakat.
3. Rapat menika ugi ngrembag wekdal kangge kerja bakti cecawis papan.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO 03)

Dinten/Tanggal : Jemuwah, 11 Oktober 2013

Wekdal : jam 08.00 WIB

Papan : komplek Petilasan Ki Gonotirto

Topic : ingkang dipun cawisaken saderengipun nglampahi ritual

Para warga dhusun Tirto anggenipun nyawisaken papan saha piranti kangge upacara tradhisi nyadran menika nalika dinten Jemuwah Pon, 11 Oktober 2013. Kerja bakti nyawisaken papan kangge upacara nyadran menika katindakaken kirang langkung jam 08.00 WIB dumugi jam 11.15 WIB. Paraga ingkang tumut nyawisaken papan saha piranti upacara inggih menika warga masarakat ingkang jaler mliginipun tim badan pelaksana. Ingkang dipun cawisaken ing antawisipun rak, gantangan mawi bambu, luweng saha ancak.

Gambar 43. Cecawis Papan saha Piranti Upacara Nyadran (Dok. Rani)

Rak inggih menika papan kangge nata ulam menda ingkang samangke dipun wadhahi takir ingkang badhe dipun caosaken warga masarakat. Rakipun dipun damel wonten ing sisih ler kilenipun kentheng. Rak ingkang dipun damel

inggilipun kirang langkung satunggal meter, panjangipun 4 meter, ambanipun 1,5 meter.

Gambar 44. Damel Rak (Dok. Rani)

Gantangan mawi bambu kadamel wonten ing sisih kilen kentheng radi nginggil. Gantangan ingkang kadamel panjangipun kirang langkung 4 meter, inggilipun 2 meter. Gantangan menika kangge nggantung menda ingkang sampun dipun beleh supados gampil anggenipun kelet.

Ancak dipun ginakaken kangge bekta ulam menda ingkang sampun dipun wadhahi wonten ing takir nalika sampun badhe dipun caosaken dhateng warga masarakat. Ancak ingkang dipun damel panjangipun kirang langkung 60 cm dene wiyaripun kirang langkung 40 cm.

Gambar 45. Damel Ancak (Dok. Rani)

Sasanesipun anak, rak saha gantangan ugi kedah nyawisaken takir. Takir inggih menika wadhah dhaharan ingkang kadamel saking ron pisang dipun sukani biting. Ananging takir menika boten dipun cawisaken nalika cecawis papan, amargi ron pisang menika saged alum. Ingkang nyawisaken takir menika samangke dede panitia ananging warga ingkang tumut nyadran. Saben warga ingkang tumut nyadran nyawisaken kirang langkung 20 takir.

Gambar 46. Takir wadhah daging (Dok. Rani)

Salajengipun ingkang dipun cawisaken kangge lelampahanipun upacara inggih menika luweng. Luweng minangka papan ingkang dipun ginakaken kangge masak ulam menda. Luweng ingkang dipun damel prasaja sanget amargi namung damel 7 lubang wonten ing *terasiring-terasiring* alit.

Gambar 47. Luweng (Dok. Rani)

Wonten ing kerja bakti menika *badan pelaksana* ugi nyawisaken lobang ingkang samangke kangge papan rahipun menda saha kangge mendhem sirahipun menda. Lobang menika agengipun kirang langkung *diameter* 40 cm, dene andhapipun kirang lagkung 60 cm.

Gambar 48. Lobang kangge mendhem sirah saha rah (Dok. Rani)

Cathetan Refleksi

1. Ingkang nyawisaken ubarampe-ubarampe upacara tradhisi inggih menika *badan pelaksana*.
2. *Badan pelaksana* miwiti nyawisaken piranti-piranti upacara kados ta rak, ancak, kajeng, gantangan, luweng.
3. Tim *Badan pelaksana* sedayanipun tiyang jaler.

Cathetan Lapangan Observasi (CLO 04)

Dinten/Tanggal : Jumat, 18 Oktober 2013

Wekdal : jam 03.30 WIB

Papan : komplek Petilasan Ki Gonotirto

Topic : lampahing ritual Nyadran

1. Cecawis upacara Nyadran

a. Atur Kula Nuwun Pakuncen

Upacara tradhisi punika dipun wiwiti ing dinten Jumat Kliwon, 18 Oktober 2013 jam 03.30 WIB. Ingkang sepisan pakuncen petilasan nglampahi prosesi ingkang minangka pratandha bilih upacara tradhisi nyadran punika badhe kawiwitan. Pakuncen petilasan mlebet ing pager kentheng saperlu atur kula nuwun kaliyan Ki Gonotirto, lajeng matur dhateng Ki Gonotirto bilih upacara tradhisi nyadran punika badhe kawiwitan.

Salajengipun pakuncen ngaturaken raos syukur dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos awit sedaya peparangipun, awit sampun pinaringan kawilujengan, kabagaswarasan, gangsar anggenipun pados pangupajiwa lan sanes-sanesipun. Kalajengaken maosaken hajatipun masarakat ingkang tumut nyadran ing petilasan punika saha ngaturaken hajatipun warga.

Sasampunipun ngaturaken hajatipun para warga pakuncen dedonga dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwaos supados lampah-lampahanipun upacara pinaringan gangsar samudayanipun. Minangka sarana panyuwunan dhateng Gustinipun lajeng pakuncen bakar menyan wonten ing kentheng petilasan. Sinambi pakuncen dedonga wonten ing kentheng, menda saking para warga ingkang kagungan hajat satunggal baka satunggal wiwit dugi wonten ing lokasi nyadran.

b. Nyuceni saha Mbeleh Menda

Sasampunipun pakuncen rampung anggenipun dedonga wonten ing petilasan kalajengaken mbeleh menda. Menda ingkang dpunbeleh kedah menda

kendhit saha sampun poel. Amargi dangu-dangu punika awis menawi pados menda kendhit lajeng sapunika mendanipun ngginakaken menda biasa ananging dipun kendhiti mawi mori saha lawe.

Sasampunipun kaum rois rawuh, menda sampun cumepak saha pakuncen rampung anggenipun ngaturaken panyuwunan, pakuncen lajeng matur kaliyan kaum rois supados mendanipun enggal-enggal dipun beleh. Watawis jam 05.55 WIB menda-menda kala wau dipun beleh. Saderengipun dipun beleh menda dipun sucekaken mawi toya suci ingkang dipun campur kaliyan kembang setaman. Inggang sepisanan dipun potong inggih mendanipun dhusun kasil iuran saben *Kepala Keluarga*. Sasampunipun menda dhusun kalajengaken mendanipun warga ingkang tumut nyadran punika. Rahipun menda sedaya dipun sukaken wonten ing galengan ingkang sampundiipuncawisaken ingkang samangke kangge mendhem sirah menda.

c. Kelet saha Ngolah Menda

Menda ingkang sampun dipun beleh lajeng dipun kelet wonten ing gantangan ingkang sampun dipun cawisaken dening bapak-bapak saha wiranem nalika dinten Jumat Pon. Jeroan saha lulangipun menda dipun kumbah wonten ing lepen ingkang ilinipun toya ageng.

Dagingipun menda ingkang sampun dipun kelet lajeng dipun iris alit-alit. Menda punika dipun masak gule. Bumbu saha santen kangge masak daging sampun dipun cawisaken dening warga ingkang tumut nyadran ingkang sampun dipun uleg. Inggang ngolah daging menda punika saking wiwitan dumugi pungkasan kedah tiyang jaler. Amargi menawi tiyang estri ingkang masak kuwatos menawi nembe pambeng lajeng dadosaken rereged.

Wonten pamanggih sanes ngengingi paraga ingkang masak daging menda punika. wonten ing taun kepengker sampun naten ingkang masak daging menda menda punika tiyang estri. Lajeng sasampunipun upacara punika warga masarakat dhusun Tirto kenging pageblug awujud lelara. Awit saking punika masarakat dhusun tirto lajeng ngambali Nyadran malih mawi ketentuan ingkang sampun pakem.

Paraga ingkang tumut kelet punika saking badan *pelaksana*. Sasanesipun panitia saben pasarta Nyadran ugi nyawisaken 3-5 tiyang kangge biyantu kelet. Amargi menawi namung mligi saking badan *pelaksana* taksih kirang, satemah saben pasarta Nyadran kedah bekta tiyang 3-5 kangge biyantu kelet saha ngolah daging menda kasebut.

d. Mendhem Rah, Sirah saha Tracak

Sasampunipun sedaya menda dipun beleh, mbah Tamat minangka sesepuh dhusun lajeng kasuwun mendhem rah, sirah saha tracak. Boten sedaya sirah saha tracak dipun pendhem, ananging namung sirah saha tracakipun menda dhusun. Sirah saha tracak menda kagunganipun warga tumut dipun masak. Rahipun sedaya dipun pendhem dados satunggal kaliyan sirah.

Mbah Tamat minangka sesepuh dhusun ingkang rumiyin ugi dados pakuncen petilasan Ki Gonotirto punika mendhem rah, sirah saha tracak menda kirang langkung jam 08.00 WIB. Rah saha sirahipun dipun pendhem wonten ing nginggil sisih kidul kilen petilasan. Dene tracakipun dipun pendhem wonten ing pojok papat kentheng. Rah saha sirahipun punika dipun tanem kanthi ancas caos dhaharan dhateng jim setan pri prayangan punika. Dene tracak ingkang dipun tanem wonten ing pojok papat minangka panulak prahara supados tansah pinaringan

Nalika mendhem sirah saha rah, mbah Tamat ingkang minangka sesepuh dhusun saha mantan pakuncen namung ngurug kaping tiga salajengipun dipun lajengaken dening badan *pelaksana*. Anggenipun ngurug namung kaping tiga amargi miturut pamanggihipun mbah Tamat bilih tiyang gesang punika ngampahi tigang tahap. Ingkang sepisan nalika wonten ing alam donya. Ingkang kaping kalih nalika ing alam pangrantunan dene ingkang kaping tiga alam akherat.

Samanten ugi nalika mendhem tracak punika sesepuh dhusun ingkang kasuwun mendhem paring parentah dhateng panitia supados mendhem boten dipun pendhem piyambak dening sesepuh dhusun. Miturut ngendikanipun *informan* 02 bilih mendhem tracak punika menawi sampun dipun pasrahaken

dhateng sesepuh samangke sesepuh saged nyuwun pitulungan dhateng ingkang langkung anem supados mendhemaken.

e. Damel Sajen Slametan

Sadangunipun masak daging menda wonten ing dalemipun pakuncen dipun damel ubarampe sesajen slametan ingkang katindakaken dening ibu-ibu sakiwa tengenipun. Sajen slametan ingkang dipun damel punika minangka sesulhipun dhusun. Sajen slametan ingkang dipun ginakaken ing antawisipun tumpeng alus cacahipun 2, tumpeng robyong, tumpeng khusus ingkang wonten golong 4, golong cacahipun 22 menawi jangkep, ingkung, kualo, kobokan, jajan pasar, pisang raja, kupa lepet, ambeng, sega rasul, jenang pethak, jenang abrit, saha kualo alit.

Sasanesipun sajen slametan ugi wonten sajen ingkang dipun lebetaken wonten ing tenong. Ingkang dipun lebetaken wonten ing tenong antawisipun ingkung, kendhi dipun sukani toya tawa, klowoh, dlupak, lawe saha lisah goreng, klasa cilik, kobokan, pisang raja, jajan pasar, kupat lepet, rokok, arta, tumpeng robyong, tumpeng alus, golong 4, ambeng 2, sega rasul, jenang pethak, jenang abrit, kembang kinang, suri saha pengilon, tigan jawa mentah, was ingkang dipun kendhiti lawe. Wonten ing tenong adatipun pisang rajanipun selirang, dene wonten ing sajen slametan namung 2 uler utawi 3 uler, ateges boten gumathok cacahipun.

Sajen punika dipun wadhahi tenong amargi tenong punika kala rumiyin dipun anggep wadhah ingkang langkung sae saha langkung kajagi karesikanipun. Menawi sampun samapta tenong punika dipun bekta wonten ing lokasi upacara. Anggenipun bekta dipun sunggi wonten sirah. Dipun sunggi punika amrih kajagi karesikanipun saha ngaji-aji isining tenong punika.

Sedaya pasarta nyadran ingkang kagungan hajat ugi kedah nyawisaken sajen slametan ingkang dipun tata wonten ing tenong punika saha ingkang wonten ing sajawi tenong. Tenong-tenong saking warga ingkang kagungan hajat punika sami rawuh watawis jam 10.30 WIB. Amargi wekdalipun dinten Jumat sareng kaliyan wekdal Jumatana acara kalajengaken sasampunipun ngibadah sholat Jumat.

f. Madhahi daging

Sasampunipun daging menda mateng, badan *pelaksana* lajeng madhahi daging menda wonten ing plastik lajeng kalebetaken wonten ing takir. Takir punika wadhah saking ron pisang ingkang dipun pethet kiwa tengen mawi biting.

Kirang langkung jam 11.48 WIB panitia sampun miwiti madhahi daging. Saperangan daging wonten ingkang anggenipun masak dipun damel kalakan. Daging kalak punika daging ingkang dipun renteng wonten ing pring alit kados sate. Tenong ingkang sampun rawuh lajeng dipun sukani takir isi daging, balungan saha kalakan. Sedaya daging menda dipun dum kanthi rata watawis 350 takir.

Takir ingkang dipun sukaaken wonten ing tenong kangge jatah tiyang ingkang biyantu wonten ing dalemipun warga ingkang tumut nyadran. Dene kalakan punika miturut ngendikanipun *Informan* minangka karemenanipun leluhur. Leluhur ingkang dipun kajengaken inggih punika Ki Gonotirto.

g. Atur Panuwun Pakuncen

Sasampunipun rampung anggenipun madhahi daging, panitia matur kaliyan pakuncen wonten ing dalemipun bilih anggenipun masak sampun rampung satemah upacara tradhisi saged kalajengaken. Pakuncen rawuh wonten ing lokasi upacara tradhisi nyadran watawis jam 13.40 WIB ngagem busana adat Jawi. Pakuncen rawuh lajeng tumuju ing sasana petilasan saperlu dedonga dhumateng Gusti Ingkang Maha Kuwasa awit sampun pinaringan kawilujengan saha gangsar anggenipun nglampahi tatacara adat nyadran wonten ing Petilasan Ki Gonotirto.

Pakuncen ugi matur bilih upacara tradhisi nyadran punika sampun badhe dipun pungkasi. Wonten ing lebet petilasan sinambi matur kaliyan Ki Gonotirto pakuncen ngobong menyan minangka sarana komunikasi dhumateng leluhuripun inggih punika Ki Gonotirto. Sesarengan kaliyan prosesi punika, wonten ing plataran Petilasan pranatacara miwiti upacara tradhisi Nyadran. Upacara punika dipun pandegani dening paranatacara ingkang sampun kajibah.

2. Lampah-Lampahanipun Upacara

a. Miwiti upacara tradhisi nyadran

Kendhuri dipun wiwiti sasampunipun pakuncen rawuh malih wonten ing sasana petilasan. Pakuncen kundor wonten ing dalemipun awit tugasipun minangka pakuncen sawetawis sampun rampung. Kalajengaken malih menawi sampun rampung anggenipun ngolah daging menda. Adicara kendhuri punika dipun pandegani dening pranataadicara.

Kirang langkung tabuh 13.45 WIB pranatacara miwiti lelampahing upacara kendhuri. Acara kendhuri kawiwitan kanthi waosan Basmallah. Reroncening acara ingkang badhe kalampahan wonten ing upacara punika ing antawisipun :

- 1) Pambuka
- 2) Tanggap wacana
- 3) Ujub slametan kalajengaken donga
- 4) Andum ingkung
- 5) Panutup

b. Tanggap wacana

Sasampunipun adicara dipun wiwiti dening pranata adicara acara kalajengaken adicara tanggap wacana saking Kepala Dhusun Tirto saha Kepala Dhusun Crangah. Wosing gati saking ngendikanipun Kepala Dhusun Tirto saha Kepala Dhusun Crangah bilih kepala dhusun ngaturaken agunging panuwun amargi para warga masarakat sampun kersa tumut hangestreni lelampahipun upacara tradhisi nyadran saha sampun tumut nguri-uri kabudayan Jawi.

Sasampunipun tanggap wacana saking Kepala Dhusun Tirto saha Kepala Dhusun Crangah kalajengaken adicara salajengipun inggih punika pamaosan hajatipun warga saha ujub slametan. Wonten ing pengetan taun kapengker sasampunipun tanggap wacana kalajengaken pamaosan sejarah mula bukanipun upacara tradhisi nyadran punika. Ananging wonten ing pengetan taun punika boten wonten pamaosan sejarah awit supados langkung ringkes acaranipun.

c. Ujub Slametan kalajengaken donga

Wonten ing adicara punika sesepuh kaum maosaken sedaya hajat panuwunan ingkang dipun kajengaken warga masarakat ingkang tumut nyadran wonten ing petilasan Ki Gonotirto. Ingkang maosaken hajatipun warga inggih punika sesepuh dhusun ingkang rumiyin dados kaum rois. Sasanesipun maosaken hajatipun warga masarakat ingkang tumut nyarengi nyadran sesepuh dhusun punika ugi maosaken ikrar slametan. Ikraripun inggih punika :

Adicara pungkasan ingkang dipun lampahi wonten ing kendhuri inggih punika donga. Acara donga sesarengan punika dipun pandegani dening kaum rois dhusun Tirto. Donga ingkang dipun ginakaken inggih punika donga Islam mawi basa Arab. Nalika maos donga para rawuh kasuwun ngaturaken Aamiin. Donga punika minangka panyuwunan kawilujengan dhateng Allah SWT.

d. Andum ingkung

Sasampunipun kaum rois rampung anggenipun maosaken donga, panitia *pelaksana* upacara tradhisi nyadran enggal-enggal mendhet ingkung slametan wonten ing sajen tenong menapa dene sajen slametan. Inkung punika dipun pendhet amargi dagingipun padhe dipun dum wonten ing takir ingkang samangke dipun dum dhateng warga para rawuh.

Andum ingkung miturut ngendikanipun *Informan* 01 ing nginggil ancasipun supados sedaya warga ingkang tumut hagestreni upacara tradhisi punika tumut ngraosaken ingkung slametan saha supados pikantuk kaslametan. Sinambi nyamaptaaken daging ingkung wonten ing takir pranatacara mungkasi acara kendhuri kanthi waosan Hamdallah.

e. Panutup

Sinambi panitia nyawisaken ingkung wonten ing takir pranatacara mungkasi lampahing adicara kirang langkung jam 14.20 WIB. Pranatacara mungkasi upacara tradhisi Nyadran punika kanthi waosan hamdalah sesarengan. Salajengipun weling dhateng para rawuh supados boten kesupen ingkang beta tenong.

f. Andum sajen slametan saha Andum takir

Sasampunipun upacara kendhuri kapungkasan, ibu-ibu ingkang lenggahipun wonten ing sacelakipun sajen slametan ngedumaken sajen slametan

punika dhateng warga masarakat ingkang sami rawuh. Andum sajen slametan punika lajeng kasusul andum takir dening *badan pelaksana* upacara tradhisi nyadran dhateng warga masarakat. Warga masarakat ingkang sampun pikantuk jatah takir saha sekul slametan saged dhahar sekul saha daging menda wonten ing lokasi nyadran, dene ingkang badhe dipun bekta kundor inggih dipun keparengaken.

Miturut ngendikanipun *informan* 01 tenongipun warga dipun bekta kundor wonten ing dalemipun piyambak-piyambak kanthi ancas supados dipun paringaken dhateng tangga tepalih ingkang tumut biyantu nyawisaken ubarampe upacara nyadran wonten ing dalemipun warga punika.

g. Reresik Papan

Menawi sedaya warga ingkang sami rawuh sampun pikantuk daging menda para warga sami kondur wonten ing dalemipun piyambak-piyambak. *Badan pelaksana* enggal-enggal reresik papan upacara nyadran. Sedaya piranti kagunganipun warga ingkang dipun ginakaken nalika ngolah daging menda dipun kundoraken dhateng ingkang kagungan. Sedaya rereged dipun resiki supados katingal resik papanipun.

Pramila saking punika supados cagar budaya punika tetep katingal lestantun sasampunipun rampung upacara sedaya rereged dipun resiki. Menawi sampun rampung anggenipun reresik papan ateges sedaya reroncening upacara tradhisi nyadran Petilasan Ki Gonotirto sampun purna kanthi pangajab sedaya warga masarakat Hargotirto mliginipun dhusun Tirto tansah pinaringan kawilujengan, kasarasan lan sapanunggalanipun.

Cathetan Refleksi

1. Upacara tradhisi punika kaperang dados kalih lampah inggih punika Cecawis upacara Nyadran saha lampahipun upacara Nyadran.

2. Wonten ing pengetan taun-taun kapengker nalika mbeleh menda ingkang mbeleh mendanipun dhusun inggih pakuncen kalajengaken kaum rois, ananging pengetan taun punika ingkang mbeleh kaum rois sedaya
3. Wonten ing pengetan taun punika boten wonten acara pamaosan sejarah Ki Gonotirto.

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW 01)

Informan : Supangat

Yuswa : 72 taun

Pakaryan : Purna karya

Alamat : Tirta, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo, Yogyakarta

Dinten, Tanggal : Kamis, 17 Oktober 2013

Papan : Dalemipun Pak Supangat

Wekdal : 10.00 jam WIB

Kalenggahan : Pakuncen

Rani : Kapan nyadran menika dipunadani?

Pak Supangat : nyadran nang dhusun Tirta iki diadani saben rong taun sepisan,
dadi saben let saBesar kuwi le nganakke nyadran.

Rani : Kawit kapan nyadran menika dipunadani?

Pak Supangat : hayo wis suwe, ket Ki Gono neruske laku nang gunung Merapi

Rani : Sinten ingkang ndhawuhi ngawontenaken nyadran menika?

Pak Supangat : Ki Gonotirto

Rani : Sinten Ki Gonotirto menika?

Pak Supangat : Ki Gonotirto kuwi cikal bakale dhusun kene, sing nylametake
dhusun kene seka jim setan sing ganggu gawe warga dhusun
kene.

Rani : Menapa tilasanipun Ki Gonotirto menika?

Pak Supangat : tilasane yo ana watu-watu kae, ana ganesha, njur ana watu
lumpang,

Rani : Sinten ingkang sepisanan nyadran?

Pak Supangat : sing sepisanan yo muride Ki Gonotirto kuwi

Rani : Wonten ing pundi nyadran menika sepisanan dipunadani?samenika tasih ajeg menapa boten papanipun?

Pak Supangat : nang kiwa tengen krapyak kentheng kuwe

Rani : Sinten kemawon ingkang tumut nyadran?

Pak Supangat : Sing melu nyadran kuwi ya warga masarakat dhusun Tirto, njur yen sing seka person kuwi ya sing dho duwe hajat. Taun ik ora mung seka dhusun Tirto thok, ning ana sing seka Crangah, Durensari, Sungapan kono kuwi.

Rani : Menapa ancasipun ngadani tradhisi nyadran menika? kenging menapa ngadani nyadran?

Pak Supangat : nyadran kuwi minangka wujud rasa syukur karo Gusti Kang Maha Kawasa njur merga karo njaluk perlindungan, kuwi yen secara umum. ha iki wong-wong sing dho melu nyadran iki ana sing merga dho duwe karep. Ha kaya mbah soma kuwe rak biyen anake sing jenenge Ngadat kuwe lara ora isa mlaku, ha nek wis isa mlaku njur arep melu nyadran. Ana uga sing wong mrantau nang Riau kuwi ya melu nyadran kuwe, merga rasa sukur diparingi rejeki. Ana sing melu nyadran kuwi ben diparingi kuwarasan, keslametan, ben lancar le golek pangupa jiwa, golek rejeki, ngono kuwe

Rani : Menapa kemawon jinis-jinis ubarampe ingkang dipunsamaptaaken? kados dene piranti, sesaji lss.)

Pak Supangat : Sing disiapke kuwe pas kerja bakti yo ana luweng, ancak, ra, njuk karo gantangan nganggo pring. Kuwi alat-alate. Njur sesaji kuwi ya ana sajen slametan kuwe sing digawe ana golong nek lengkap yo 22, tumpeng 3, ambeng, sega rasul, jenang abang putih, jajan pasar, kupat lepet, ingkung,kobokan, gedhang raja, kualo cilik. Njur ana sajen tenongan uga.

Rani : Ukuranipun piranti-piranti wau pinten?

Pak Supangat : Rake dhuwur e sekitar semeter, dawane 4 meter, ambane 1,5 meter. Gantangan seka pring ning sisih kulon kentheng rada

dhuwur. Gantangane dawane kurang luwih 4 meter, dhuwure 2 meter. Ancak dawane kurang luwih 60 cm dene ambane kurang luwih 40 cm

Rani : lajeng ingkang sajen tenongan menika kados pundi?

Pak Supangat : sing dideleh nang tenong kuwi yo meh padha karo sajen slametan, kuwi ana panggang, panggang kuwi pitik sing dipanggang, kendhi didelehi banyu tawa, klowoh, dlupak, lawe karo lenga goreng goreng, klasa cilik, kobokan, pisang raja, jajan pasar, kupat lepet, udud, dhuwit , tumpeng robyong, tumpeng alus, golong 4, ambeng 2, sega rasul, jenang putih, jenang abang, kembang kinang, suri, pengilon, endhog jawa mentah, beras kendhit lawe

Rani : Kenging menapa kok ngginakaken tenong?

Pak Supangat : kuwi nggunake tenong kuwe karang biyen wadhah sing dianggep paling resik paling apik ki teong kuwi, njur le nggawa kuwi disunggi mergane isine tenong kuwe sajen kuwe barang sing diaji-aji, dadi didelehke dhuwur

Rani : Kados pundi tahap-tahap upacara nyadran menika?(wiwit saking wiwitan prosesi cecawis ngantos dumugi rampung)

Pak Supangat : ha iki diwiwiti jam setengah papat kuwe aku ngaturke karo Ki Gonotirto nek taun iki ing sasi Besar warga dhusun Tirto padha ngadani nyadran, njuk ngaturke nek warga masarakat padha melu nyadran merga dha duwe perlu. Ha njuk karo nenuwun karo Gusti Kang Maha Kuwasa merga wis kinabulan njur muga-muga dho diparingi keslametan. Ha kuwi njur karo ngobong menyan nggo lantaran donga karo sing maha kuwasa mau.

iki nek aku wis rampung le matur karo Ki Gonotirto kuwe njuk pak kaum sing mbeleh wedhus. Kuwe mergane nek aku sing mbeleh repot karang aku nang kon, mengko nek aku mrono mrengs yuk repot. Ha sing dibeleh dhisik kuwi wedhus sing le iuran saben KK, mengko yuk diteruske wedhuse wong-wong sing dho duwe hajat kuwe. nek wis njur dho dikeleti njuk lulange kuwi

mengko dibrangas dhisik njuk dikumbah, karo jeroane yo dikumbah. Le ngumbah kuwe nang kali ben ra ngambon-amboni tur yo sing iline banyu banter.

daginge kuwe njuk dirajang, dimasak. Bumbone kene wis ora gawe, mergane wis dicepake karo sing dho duwe karep kuwe mau, wis diulegke, kene gari masak. Kaya santene barang. Ning nek biyen kabeh-kabeh yo nang kene iki le gawe, ning karang ben ringkes tur rada cepet njuk saiki bumbone wis dicepaki sisan. Ha njuk sing masak kuwi kudu wong lanang ora oleh nek wong wedok sing masak. mergane nek wong wadon kuwi sok mens dadine njur ora entuk ndak kena imbas ndak reged ya papan ya bahan.

mengko nek wis mateng gulene kuwi njur diwadhahi nang plastic njur nek wis diplastiki di wadhahi nang takir. Takir kuwe godhong gedhang sing dipethet kiwa tengen kuwe njur isa nggo wadhah. daginge kuwe mau ora kabeh digule. Ning ana sing digawe kalakan. Kalakan kuwe nek cara saiki sate. Ning nek biyen kalakan, daging direntengi nang nggon wilahan pring. Hayo kaya sate kae. Kalakane kuwe didelehke nang tenong. Saben tenong didelehi kalakan 4, njur takir e yo patang wadhah.

ha iki nek kabeh wis rampung le masak, njur slametan seko sing mbarengi nyadran kuwe yo wis dho teka biasane njur ana sing nang nggon nyong ngomongi nek wis rampung wis siap. Nek wis ngono nyong njuk nang kentheng kuwe meneh ngaturke karo Ki Gonotirto nek iki acarane wis rampung, wis diparingi lancar muga-muga kabeh warga padha diparingi keslametan. Kuwe nyong karo ngobong menyan nggo srana le omong-omngan karo Ki Gono kuwe. mengko nek wis kira-kira bar jumatan, le olah-olah yow is rampung ya njur dilekasi acarane. Pranatacara sing nglekasi. Ya nganggo wacan Basmalah, njur susunan acarane ya

diomongke. iki pengetan taun iki pancen ora ana acara nyritakake sejarah, amarga ben acarane luwih cepet luwih ringkes hla iki mengko nek pak kaum wis rampung le dongani mengko badan pelaksana njupuki ingkung nang sajen slametan kuwe njuk di dum nang takir, ben kabeh sing teka kuwi melu rasan. nek acara wis rampung karo nggenteni ingkung sing didum kuwi ibu-ibu sing lungguhe cerak kro sajen slametan kuwe njuk ngedumke sajen-sajen slametan, hayo sega jangan salawuhe sing ana neng kono kuwe. Ha njuk tenonge wong-wong sing mbarengi nyadran kuwe yo digawa bali meneh. Kuwe nggo mbagehi sing dho melu olah-olah nang omah kuwe. mengko nek kabeh wis rampung wis keduman takir panitia njur resesik. Alat-alat kaya wajan, irus kuwi dibalekke nang nggone sing duwe. Rereged sampah-sampah dilumpukake diguwang. Yo ben resik lokasi kono kuwe.

Rani : Kados pundi syarat-syarat salebeting upacara nyadran?(syarat wekdal, piranti, sesaji, tata cara lss)

Pak Supangat : Sing sepisan wedhus. dhawuhe kawit biyen kuwi pancen kudu wedhus kendhit, ning karang saiki kuwe golek wedhus kendhit rak angel ha njur carane wedhus biasa ning di kendhite mori karo lawe. Kuwi netepi dhawuh. Ha njuk sing masak kuwi kudu wong lanang ora oleh nek wong wedok sing masak. mergane nek wong wadon kuwi sok mens dadine njur ora entuk ndak kena imbas ndak reged ya papan ya bahan.

Rani : Menapa ingkang dipunlampahi nalika lenggah wonten ing ngajeng petilasan?

Pak Supangat : hayo donga. Pokoke donga kanggo keslametane wong sadusun.

Rani : Menapa kemawon tanda-tanda bilih tradisi menika wonten pengaruh saking Hindu?

Pak Supangat : pengaruh saka Hindu kuwi kaya anane sajen. Sajen kuwi lak saka Hindu, ning ana campurane Islam. Ha kaya sega rasul karo ulam ingkung kuwi lak karemenane kanjeng Nabi Muhammad Rasul. Njur ana watu-watu kuwe tak kira biyen tinggalane jaman Hindu uga.

Rani : menawi ingkang saking tradhisi Kejawen saking Nyadran menika menapa?

Pak Supangat : kejawene kuwi hayo kabeh kuwi Jawa.

Rani : Menapa kemawon titikanipun pengaruh Islam? kados dene donga, kapitadosan, ubarampe (piranti, sesaji), benda-benda(tasbih/alquran lss),

Pak Supangat : titikan saka Islam kuwi cetha dongane nganggo Islam, basa Arab. Sesaji ya ana sing nggo Kanjeng Nabi Muhammad Rasul kaya sega rasul karo ingkung ayam. Nek benda-benda tasbih karo alquran ora nggunakake.

Rani : Donga ingkang dipunginakaken nalika lenggah wonten ing sasana menika kados pundi?

Pak Supangat : dongane nganggo basa Jawa. Ning lak tujuane tetep kanggo Allah ning lantaran Ki Gono kuwe. Dongane yo puja puji syukur mergane wis dinehi sehat, rejeki lan liya-liyane, njur karo ngomongke hajate wong-wong pedompleng Nyadran kuwi.

Rani : Sinten ingkang maosaken donga?dukun/kaum rois?

Pak Supangat : pak Kaum

Rani : Donganipun mawi cara Hindu menapa Islam?kados pundi donganipun?

Pak Supangat : dongane cetha cara Islam. Dongane kaya sing diwaca Pak Kaum kaya biasane kae.

Rani : Sinten ingkang motong menda?

Pak Supangat : pak kaum sing mbeleh wedhus. Kuwe mergane nek aku sing mbeleh repot karang aku nang kon, mengko nek aku mrono mreng yek repot. Ha sing dibeleh dhisik kuwi wedhus sing le iuran saben KK, mengko yek diteruske wedhuse wong-wong sing dho duwe hajat kuwe.

Rani : Tata cara anggenipun motong menda migunakaken cara Islam menapa boten? kados pundi donganipun nalika motong menda?

Pak Supangat : haiyo cara Islam. Dongane yo nganggo Basmalah, njur karo takbir.

Rani : Menawi kados sirah menda ingkang dipuntanem menika adat tradisi Hindu menapa kados pundi?menapa maknanipun tanem menda menika?

Pak Supangat : iki nek mendhem rah,sirah karo tracak kuwe nek keHindhuan ketoke ora. Ning kepara malah animism dinamisme kuwe nek mendhem rah, sirah karo tracak kuwe. sirah, rah karo tracake dipendhem, kuwe mergane minangka panjaluke jim setan kuwe mau, sirah karo rah dipendhem nang kene iki njur tracake nang pojok papat kentheng kae, nggo nolak bebaya seko lor, kidul, wetan, kulon kuwi.

Rani : Awit saking tradhisi Hindu lajeng mlebet Islam kados pundi bentuk-bentuk tradhisi enggal ingkang wonten ing tradhisi menika?

Pak Supangat : nek sapangertenku kuwi yo nang tradhisi nyadran kuwi jan jane yo kanggo Gusti Allah ning lumantar Ki Gono. Ha wong dongane ya nganggo donga Islam kok.

Rani : wonten lelampah menika saderengipun menda dipunbeleh dipun usap toya sekar. Menika kados pundi?

Pak Supangat : ha iki wedhuse kuwe didusi banyu kembang mergane ben sah yen wedhus kuwe arep dinggo nyadran, sing duwe hajat utawa karep kuwe wis netepi janjine yen dina iki nyadran.

Rani : busana ingkang dipunginakaken menapa kemawon?

Pak Supangat : sing esuk kuwi aku nganggo busana formal, dene ding awan nganggo busana adat Jawa.

Cathetan Refleksi

1. Nyadran ingkang dipunadani wonten ing dhusun Tirto dipunadani saben wulan Besar kalih taun sepisan.
2. Upacara Nyadran menika sajatosipun namanipun Ngrapyak Kentheng, ananging awit wontenipun parentah dinas purbakala dipungantos upacara Nyadran.
3. Pasarta ingkang tumut hangestreni lampahipun nyadran langkung sakedhik menawi katandhingaken kaliyan pengetan taun kapengker, katingal saking pasarta ingkang tumut mbeleh menda ugi langkung sakedhik.
4. Tradhisi Nyadran menika kathah kapanggihaken campuran budaya animisme dinamisme, Kejawen, Hindu, saha Islam.

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW 02)

Informan : Tamat Wiryo Sumarto

Yuswa : 80 taun

Pakaryan : tani

Alamat : Tirto, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo, Yogyakarta

Dinten, Tanggal : Kamis, 17 Oktober 2013

Papan : Dalemipun mbah Tamat

Wekdal : jam 16.00 WIB

Kalenggahan : sesepuh / mantan pakuncen

Rani : Kapan nyadran menika dipunadani?

Mbah Tamat : Nyadran iki dipengeti saben sasi Besar let sabesar, dadi rong taun sepisan. Dinane Jemuwah Kliwon. Nek nang sasi Besar kuwe ra ana Jemuwah Kliwon yo Selasa kliwon.

Rani : Kawit kapan nyadran menika dipunadani?

Mbah Tamat : Anane nyadran iki kawit jaman Majapahit, kawit dhusun Tirto iki ditinggal Ki Gonotirto sekabate Ki Gonotirto kuwi njur ngadani Nyadran

Rani : Sinten ingkang ndhawuhi ngawontenaken nyadran menika?

Mbah Tamat : Sing ndhawuhi Ki Gonotirto

Rani : Sinten Ki Gonotirto menika?

Mbah Tamat : Ki Gonotirto kuwe biyen cikal bakal dhusun iki, sing nylametake dhusun tirto iki saka jim setan priprayaan.

Rani : Kados pundi sejarahipun Ki Gontirto wonten ing dhusun menika?

Mbah Tamat : Ha iki biyen-biyen e kene ki okeh banyu nganti ora kena di enggoni manungsa. ha ana siji loro sing dha ngenggoni tansah ora aman. Ora amane ki endi sik lara endi sik ora lara ning ilang utawa mati, iki manut dongenge dimungsuh karo jim setan pri prayangan, ngono. Ha di mungsuh jim setan pri prayangan iki nganti ana sing manggon ing kene ki kana sik ora tahan ana sing tahan yuk di kroyok kuwe. Ha ketekan gono, Ki Gono. Ki Gono ki asale seko Bali, JaTim, Madiun trus Ngayogyakarta terus rene. Salakune halah nek dicritake ana babad tanah Jawa ngono pancen piyayi sik saiki tak duga mbuh seda mbuh ora, ha neng kene iki weruh kahanane lokasi semene jembare kok ora kena dinggoni wong ngger sing ngenggoni kok ora tahan utawa kok dadi mungsuhe jim setan pri prayangan. Ha dheweke matek aji pokoke mbrengkas jim setan pri prayangan.

Sepisan kalah, basan kalah mertapa nang gunung tapa trus ngenggar-enggar nang sanggrahan. Bareng aji-ajine ketemu, jim setan pri prayangan kalah kabeh. Nganggo cara betehan. Betehane kuwi sing sapa turu dhisik kuwe sik turu dhisik kalah, bareng tekan nggone betehan, Ki Gono menang, jim setan pri prayangan digugahi kabeh, njur takon, nyatakke kalah apa ora? Nek rumangsa kalah ya kalah, kabeh dho nyembah Ki Gono. Yo nek kalah aja ganggu gawe wong-wong sing ngenggoni desa iki.

Hla tekan Gomangu rasane mandheg mangu, apa tega ninggalke Tirto apa ora, ha njur dhaerah iki tak jenengi Gomangu, hla njur tekan Gotulis Teganing 2, dinane malem Jemuah Kliwon. Oh aku ki dijaluhi jim setan pri prayangan rumangsaku rung tak nehi jawaban, hla nang kono nulis iki njur dhaerah le nulis di jenengi Gotulis, iki arep tak kirimke sapa?ndilalah ana wong batur kon

menehke marang sekabat nang Tirto, njur papane dijenengi Si Batur.

Isine layang ngandharke pangane jim setan priprayaan iki nek jaluk pangan pangane aneh. Belehna wedhus kendhit, didihi e aja pisan-pisan dho dipangan, iki upahe, ning nek daging liyane darah panganan wong sakTirto, minangka yo kuwe nyebut asmane Ki Gono, mugo slamet. Leksanakna dibeleh aja pisan-pisan darahe dipangan kudu dipendhem, sirahe yo dipendhem tracake uga dipendhem nang pojok papat. Minangka penolak sakehing prahara. Nek jaluk papan iki papane nang kayu watu, ngene. Kayu watu kuwe yo watu sing aneh utawa kayu gedhe

Rani : Menapa tilasanipun Ki Gonotirto menika?

Mbah Tamat : petilasane kuwe wujud watu rineka, dibentuk ana sing digawe kentheng. Kentheng kuwe watu bunder sing kaya lumpang, ana isine banyu

Rani : Sinten ingkang sepisanan nyadran?

Mbah Tamat : Sing sepisanan nganake nyadran kuwe ya sekabate Ki Gonotirto sing dikirmi laying kuwi mau. Hayo Amat Ali karo Musman Ali kuwi mau.

Rani : Wonten ing pundi nyadran menika sepisanan dipunadani? samenika tasih ajeg menapa boten papanipun?

Mbah Tamat : Yo nang nggon kentheng sing ana petilasane kono kuwe.

Rani : Sinten kemawon ingkang tumut nyadran?

Mbah Tamat : Sing melu nyadran kuwi kabeh warga dhusun Tirto, njur biasane ana warga sing melu mbarengi. Sing mbarengi kuwi biasane merga duwe khaul. Upama anake lara ora mari-mari, njur

nenuwun karo Ki Gonotirto kuwi. Janji isa mari tenanan njur arep melu-melu nyadran. Ngono.

Rani : Menapa ancasipun ngadani tradhisi nyadran menika?kenging menapa ngadani nyadran?

Mbah Tamat : Ngadani nyadran kuwi merga njaluk slamet. Hayo bene tansah diparingi slamet, ora ana gangguan apa-apa. Lantaran slametan kuwe njur tujuane jaluk slamet.

Rani : Menapa kemawon jinis-jinis ubarampe ingkang dipunsamptaaken? kados dene piranti, sesaji lss.)

Mbah Tamat : Nek pas nyadran iki urunano salengkape nggo slametan lan tuku wedhus kendhit. Wedhus kendhit ke rak ana ta sing umpamane abang njur wulune nggon weteng ki putih, umpama ireng yo nggon wulu weteng kuwe putih, pokoke kaya kendhitan. Wedhus kendhit tekan saiki pancen luar biasa. Kena nggo nolak brahala. Nek princiane ya jim setan pri prayangan kuwi. Njur nyiapke sajen sametan karo sajen tenongan. Nek alat-alate ya ana takir, rak, ancak, gantangan, lobang lan liya-liyane.

Rani : Kados pundi lampah-lampahanipun upacara nyadran menika?(wiwit saking wiwitan prosesi cecawis ngantos dumugi rampung)

Mbah Tamat : Biasane sadurunge sadranan kuwi cok gawe panitia, ning ngene sing taun iki ki mbuh kepiye ora ana panitia ning badan pelaksana. Ha badan pelaksana kuwe bahas yo tata carane, ubarampe-ubarampe, lan liya-liyane. Sing baku yo bahas wedhus sing arep dibeleh, njur sing dha melu ngayah-ayahi nang kentheng kono. Kuwi rapat badan pelaksana kuwi nang tanggal 05 Oktober 2013. Rapat badan pelaksana kuwi yo netepke le arep dho nyiap-

nyiapke papan, reresik kentheng kono. Ha le reresik kuwe nang dina Jemuwah 11 Oktober 2013 jam 08.00-11.15.

Nek pas dinane jemuah Kliwon kuwi nek jamane nyong biyen kuwe nang kentheng ke nyong donga karo Gusti Allah muga-muga dho diparingi keslametan karo ngucap sukur mergane warga masarakat kuwe wis diparingi yo keslametan, kesehatan. Nek wis donga kuwi biasane nyong njur matur karo Ki Gonotirto nek dina iki arep nganake nyadran, ha mengko nek wis njuk kekarepane wong-wong sing dho melu nyadran kuwi diaturke. Esuk antarane jam 4 jam 5 nyong mbakar menyan nang kono, iki njuk wedhuse dho teko to, iki njuk sing mbeleh nggone wong okeh iki juru kunci, ngko njuk sing nutukke pak kaum, ha njuk nyong bali.

Kira-kira wis mateng wayahe dho teka juru kuncine silah manekung nang njero krapyak/manuwun marang Gusti Kang Maha Kuwasa isaa sing dadi karepe masarakat kinabulke karo sing maha Kuwasa, sing syukuran utawa ngulari punadi isaa Kabul, dadi manembah marang Gusti Kang Maha Kuwasa, ning manembahke, manembahke rakyat Tirto, isa ayem tentrem. Nek wis dho teka acarane pembukaan, sakjabane, nek njerone tetep nang kono, nganti bubar.

Nang njaba acarane pembukaan njuk sambutan-sambutan, sambutan pertama kepala dhukuh, nek ana tamu ya sambutan. mengko njuk nyejarahke, sing nyejarahke wong meneh, Nalika nyong kur kari maca, Nek ana tamu saka kebudayaan apa seka ndhuwur iki sambutan-sambutan. Ning sing taun iki ora ana mergane ben luwih ringkes acarane. Bar kuwe yo njur ujub slametan diteruske donga. Sing dongani ya cetha pak kaum. Nek uwis mengko yo njur didlum daginge wedhus kuwe.

- Rani : anggenipun mbeleh menda menika kapan mbah? lajeng ingkang mbeleh sinten?
- Mbah tamat : nek biyen gek nyong dadi juru kunci nek nyong wis rampung le matur kuwe nyong njuk mbeleh wedhuse kuwe, wedhuse kelompok sing le urunan wong sadhusun, ha ngko nek uwis sik wedhuse nggone wong-wong sing dho mbarengi nyadran kuwe sing mbeleh pak kaum. Ha pas arep mbeleh sing dho mbarengi gawa kembang seaman rokok karo duit kuwi wis kesepakatan.
- Rani : sekaripun menika kangge menapa mbah?
- Mah Tamat : Kembang kuwe sarat, nggo nyuceke wedhuse, njuk dikendhiti mori karepe wedhus kendhit, dadi didusi kembang ae karepe wedhuse suci.
- Rani : lajeng samangke wonten prosesi mendhem sirah menda menika kados pundi mbah?
- Mbah Tamat : Mendhem sirah wedhus kuwi klebu tata cara kejawen, lampah-lampahane kejawen. Nglestarekake dongenge para sepuh. Ha para sepuh kuwi apa oleh wisik apa e ngrang nyong ora genah.
- Rani : ngengingi ingkang sami masak menika tiyang kakung sedaya menika kados pundi mbah?
- Mbah Tamat : Sing kelet karo masak ora entuk wong putri wis ketentuan ha nek sing masak kuwi kudu wong lanang kuwi merga yen won wadon kuwi lak kadang reged. Regede kuwi lagi pambeng, mens po piye ngono, ha njuk nek mens kuwi mengko ndak ngregedi sing dimangsak kuwi. Ning nek ngewangi marut kambil ngono yo rapapa, ning janji ora melu ngolahe.
- Rani : dagingipun dipunmasak kados pundi mbah?menapa dipun damel gule, utawi sanesipun?

Mbah Tamat : digule. Yo daginge, lulange, jeroan, sak balunge. Ning daginge ana sing digawe kalakan. Kalakan kuwe kaya sate kae lho, daging direntengi nganggo wilahan. Nang sajen tenong biasane dinehi patang renteng. Njuk takir e yo patang wadhah. Kuwe nggo bagehi sing dho melu ewang-ewang nang ngomah

Rani : ngengingi sajen-sajen ingkang kedah dipuncawisaken menapa kemawon mbah?

Mbah Tamat : Slametan kuwi sing nang njaban tenong, isine tumpeng 3, tumpeng robyong, tumpeng alus 2. golong e paling ora 19, maknane anane lumahing bumi kurebing langit, nggo daerah nggendheng, segrowong, nggo sing mbaureksa. Golong 19 kuwi klebu ana sing 1 tumpeng njuk ana golong 4. Ambeng kuwe nek slametan 4. jenang abang utih, sega tuwa, kupat lepet, jajan pasar, rasul, ingkung. Kuwi sing jenenge slametan. Sega tuwa kuwe sega liwet, nek saiki cok sega biasa njuk dideleh kendhil. Sega suci, ora mambu uyah, ora mambu santen. Slametan nggon jajan pasar ana pisang rajane, ning ora kemudu kudu selirang, nang tenong ya di delehi selirang. Pisang raja kuwi kanggo kekaremane wong sing biyen ws dikuasake.

Nang tenong ambeng e 2, tumpeng alus 1, golong e 3. ana panggang, panggang kuwi pitik sing dipanggang, kendhi didelehi banyu tawa, klowoh, dlupak, lawe karo lenga goreng goreng, klasa cilik, kobokan, pisang raja, jajan pasar, kupat lepet, udud, dhuwit , tumpeng robyong, tumpeng alus, golong 4, ambeng 2, sega rasul, jenang putih, jenang abang, kembang kinang, suri, pengilon, endhog jawa mentah, beras kendhit lawe Rasul jane ora sah di delehi. Kupat lepet jane ora ana. Jajan pasar ya jane ora usah, jenang abang putih jane ora ana nang tenong. Njur ingkung

dijodhoni rasul nguri-uri nabi Muhammad. Sajen tenong kuwi kekaremane Ki Gono, utawa mbah Gono.

Rani : Menapa kemawon pengaruh saking Hindu utawi Kejawen menapa dene animism dinamisme wonten ing tradhisi menika?kados dene sajen saha maknanipun.

Mbah Tamat : sing seka Hindhu kepara nek watu-watu kae. Sangertiku nek watu-watu kuwi biyen ana jaman Hindhu Budha. Njur sesaji kuwi ya seka Hindu ning kuwi wis di Islamke. Hla wong sesaji kuwe yo kanggo sing dikuwasake dening Gusti Allah, kaya dene ana Kanjeng Muhammad Rasul, Sunan Geseng, Sunan Kalijaga kuwe lak ya saka Islam ta?

Rani : menawi ingkang saking Kejawen menapa dene animism dinamisme wonten ing tradhisi menika?

Mbah Tamat : sing saka Kejawen kuwi busana isa klebu. Pas nang njero krapyak sing awan lak juru kunci nganggo busana Jawa kuwi lak cetha Kejawen ta? Kabeh tata carane kuwi Kejawen kuwi. Slametan kuwi lak tuntunane wong Jawa.

Rani : Menapa kemawon titikanipun pengaruh Islam?kados dene donga, kapitadosan, ubarampe (piranti, sesaji), benda-benda(tasbih/alquran lss),

Mbah Tamat : gusti Allah kuwe lak ora mung ngreksa dhewe alam donya iki. Kayata pomahan ana sing ngreksa, jembatan ana sing ngreksa, wit-witan ana sing ngreksa. Ning sing ngreksa kuwi ora ana wong sing isa weruh. Ha sing ngreksa kuwi yo melu digawe golong nang slametan kuwi mau. Ha ning yo ana slametan kuwe sing nggo kanjeng Nabi Muhammad rasul. Wujud e sega rasul karo Ingkung kuwi mau. Kuwi lak karemenane kanjeng nabi Muhammad. Ha kuwi Islame nang kono kuwe. Dongane yo

nganggo basa Arab Islam kaya adate. Nek sing saka Islam ana tasbih Alquran ora nggunake. Ning tetep tujuane kuwi karo Gusti Allah.

Rani : Donga ingkang dipunginakaken nalika lenggah wonten ing sasana menika kados pundi?

Mbah Tamat : Nek nang njero krpyak kuwi dudu donga, ning jawab. Umpamane nggunakke donga dongane ya saisanane, ngangga basa Jawa. Ha Gusti Allah ki rak basa apa wae isa. Ha mbok mung dibatin kuwi Gusti allah ya ngerti

Rani : Sinten ingkang maosaken donga?dukun/kaum rois?

Mbah Tamat : Sing macake donga pas kendhuri kuwi pak kaum

Rani : Donganipun mawi cara Hindu menapa Islam?kados pundi donganipun?

Mbah Tamat : Dongane nganggo cara Islam. Nganggo basa Arab

Rani : Sinten ingkang motong menda?

Mbah Tamat : Sing mbeleh wedhus kuwe nek biyen jaman nyong, sing wedhuse nggone wong sadhusun nyong sing mbeleh mengko sing wedhuse wong-wong sing mbarengi nyadran kuwe tak pasrahke pak kaum

Rani : Tata cara anggenipun motong menda migunakaken cara Islam menapa boten? kados pundi donganipun nalika motong menda?

Mbah Tamat : Le mbeleh ya nek nyong cara Islam. Tak kira nek pak kaum ya mesthi cara Islam.

Rani : Menawi kados sirah menda ingkang dipuntanem menika adat tradisi Hindu menapa kados pundi?menapa maknanipun tanem menda menika?

Mbah Tamat : nek Hindhu kayane ora ning nek animism dinamisme kepara malah isa mlebu. didihi e aja pisan-pisan dho dipangan, iki upahe, ning nek daging liyane darah panganan wong saTirto, minangka yo kuwe nyebut asmane Ki gono, mugo slamet. Leksanakna dibeleh aja pisan-pisan darahe dipangan kudu dipendhem, sirahe yo dipendhem tracake uga dipendhem nang pojok papat. Minangka penolak sakehing prahara. Sirah karo tracak kuwi minangka panjaluke jim setan priprayaan, kuwi minangka pangane jim setan kuwe mau

Rani : lajeng ginanipun menyan wonten ing prosesi menika kados pundi?

Mbah Tamat : Jan-jane menyan kuwe ora kok merga pinuju nang Ki Gonotirto ki ora, ning menyan kuwe srana nggo nekkake donga karo Gusti Allah kuwe, tur menyan kuwe nek nang nyadran iki ora kok nggo ngundang lelembut, jin lan liya liyane, ning nang kene nggo srana panyuwunan karo Gusti Kang Maha Kawasa, nggo sarana komunikasi ben panjaluke kuwe tekan

Rani : wonten ing salebeting lelampahan adat menika wonten ketentuan busana ingkang kedah dipunginakaken menapa boten?

Mbah Tamat : nek jaman nyong kuwi pas upacara nyong nganggo busana adat Jawa. Nek sing esuk ya busana biasa, formal.

Rani : ngengingi wontenipun tilaran awujud watu-watu menika wonten kapitadosan-kapitadosan menapa mbah?

Mbah Tamat : kepercayaan saka watu kuwe critane ngene, Critane biyen ana banjir lendhut, ha watu-watu kae dho keli katut lendhut kuwe, njuk critane sing dho keli kuwe dho bali dhewe nang panggone, njuk sing duwur dewe sing lingire papat kae critane biyen ketunjang kebo ambruk ning njuk ngadeg dhewe.

Cathetan Refleksi

1. Pasarta ingkang tumut Nyadran adatipun warga ingkang kagungan hajat.
2. Pengetan Nyadran taun menika boten wonten adicara waosan sejarah Petilasan Ki Gonotirto, amargi kangge nggemeni wekdal.
3. Adatipun ingkang mendhem rah, sirah saha tracak inggih pakuncen petilasan ananging samenika kapasrahaken dhateng sesepuh dhusun
4. Nyadran minangka wujud raos sukur dhateng Gusti Inggang Maha Agung awit sampun paring Rahmatipun.

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW 03)

Informan : R. Ahmad Samanhudi

Yuswa : 68 taun

Pakaryan : Swasta

Alamat : Tirta, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo, Yogyakarta

Dinten, Tanggal : Sabtu, 19 Oktober 2013

Papan : Dalemipun

Wekdal : jam 10.00 WIB

Kalenggahan : sesepuh

Rani : mbah nyuwun pirsu ngengingi lampahipun upacara Nyadran menika kados pundi nggih?

Mbah Amat : prosesi sing pertama juru kunci lenggah nang papane ya kuwi petilasan karo dedonga. Nek uwis njur metu yen wis arep mbeleh wedhus kuwi sing pertama, sing neruske mbeleh rois tekane rampung. Tenaga ngeleti wedhuse njur sisan diirisi, lulange di brongot njur dikumbah. Ha wedhuse kuwi njur dimasak, sing masak lanang kabeh.

Rani : kenging menapa ingkang masak jaler sedaya Mbah?

Mbah Amat : Sing masak tau wong wadon njur sawise kuwi kena azab, kena pageblug. Dho kena lelara, dadi luwe azab merga sing masak wong wedok, njur akhire dibaleni le nyadran kuwe. Dadi karang sangat tradhisi ora kena dirubah. Sing masak kudu tetep wong lanang le masak kudu nang kono, ora kena digawa bali.

- Rani : salajengipun menapa ingkang kedah dipunlampahi mbah?
- Mbah Amat : ha le gawe Slametan juru kunci kena nggone kepala dhukuh ya kena. Nek biyen nggone dhukuh saiki juru kunci. Ha njur bar jumatatan diteruske upacara dipungkasi kendhuri. Sasuwene upacara juru kunci tetep nang papan petilasan
- Rani : juru kunci wonten ing salebeting petilasan menika menapa kemawon mbah?
- Mbah Amat : hayo ora ngerti nek kuwi, kuwi tugase juru kunci. Tak kira neng kono yo silah manekung.
- Rani : menawi ingkang mbeleh menda menika kedahipun sinten mbah?
- Mbah Amat : nek kudune bar seka njero petilasan kuwe juru kunci mbeleh sing pertama njur sing neruske kaum rois.
- Rani : anggenipun juru kunci wangsul malih wonten petilasan menika kapan mbah?
- Mbah Amat : Sarehne wingi sing gawe slametan nggone juru kunci, ha juru kunci le teka meneh nang nggone mbarengi slametan. Nek uwis langsung mlebu petilasan berdoa nganti rampung upacara.
- Rani : Menawi bab tata cara penyembelihan kados pundi mbah?
- Mbah Amat : Nggunakake cara Agama. Agama Islam. Allahu akbar 3x. Bismillahi akbar, wala khaula wala quwwata illabillahil alizzil adzim
- Rani : bab Mendhem rah sirah, tracak menika kados pundi mbah?
- Mbah Amat : Kuwi tugase juru kunci, ning wingi mbah Tamat. Ning ya padha wae, wong ya juru kunci. Tur yo wis ana palilahe juru kunci.

- Rani : Menawi perwujudan menyan ingkang dipunginakaken menika kados pundi?
- Mbah Amat : Wong biyen kuwi tliti, manut wong biyen kuwi kebul isa nggo lantaran nekakke karo sing maha kuwasa. Bukan kata-katanya ning saka le bakar menyan. Mulane menyan kuwi le njapani sadurunge di obong muni “bismillahirrohmanirrohim”. Menyan kuwi di sebut Mas. Njur sing ngobong menyan disebut semadi. Ngobong menyan kuwi isa murup nekakke kebul. Kebul kuwi sik nekakke karo sing maha kuwasa.kebul sing tekan antariksa. Seakan-akan kedudukane Allah ki neng antariksa. Iki sing isih kehinduan. Biyen jane ya wis ana wali.
- Rani : menawi bab sesaji utawi sajen menika wonten akulturasi kaliyan Hindu utawi kejawen menapa sanesipun boten mbah?
- Mbah Amat : Sajen cetha saking hindu kejawen. Ning wis membaur. Mulane ana doa barang kuwi ya berdasar agama. Hindu y agama. Kejawen kuwi ya agama. Ning sing doa kuwi tetep Islam. Hal wong jaman mbah Gono kuwi wis ana kaum ning le ngarani kaum kuwi Lebe.
- Rani : kapitadosan-kapitadosan ingkang kapanggihaken saking tradhisi menika menapa mbah?
- Mbah Amat : Sing alam wingi isih nganggo kaya sing naluri mau. Ijih nganggo agama hindu. Nek Budha ana reca barang. reca kuwi kaya dene sing disembah. Kae sing watu lumpang kae jare nek njaluk udan karang wong biyen ijih gedhe gentur tapane, nek mbah Godep nang petilasan kae donga utawa semedi akhire njuk diparingi udan. Lumpange kae rak ra tau asat kae amboko ketiga.
- Rani : saking tradhisi Nyadran menika wonten akulturasi menapa kemawon mbah?

Mbah Amat : akulturasi Hindhu Islam seko nyadran sing ana kuwi mulane diarani nganake slametan. Ha iki slametan mau nggo gawe lantaran sing Maha Kuwasa nyuwun supaya dikabulake kekarepane njur nganake slametan utawa wilujengan kuwi saka Hindhu.

Rani : saking slametan menika unsur keIslamanipun menapa mbah?

Mbah Amat : jan-jane slametan kuwi ki biyen-biyene saka jaman Hindu. Ha sarehne njur ana agama Islam mlebu kuwi njur ubarampe slametan kuwi kanggo tokoh-tokoh Islam. Ana sing kanggo Nabi Muhammad e barang ta?

Rani : ngengingi bab mendhem sirah kagayutaken kaliyan tradhisi Hindhu kados pundi mbah?

Mbah Amat : ubarampe dibelehke wedhus kuwi sing seko animism dinamisme, njur wedhus mau sing seko animism dinamisme sirah, rahe karo tracake papat kuwi dipendhem minangka asung bulu bekti

Rani : wilujengan ingkang panjenengan waos menika kados pundi mbah?

Mbah Amat : Jejering Wilujengan

Nomer setunggal golong sarakit ingkang dipunbekteni bapa kuwasa ibu pertiwi. Rehne umatipun Gusti Allah manggen wonten ing bumi sageda dipunparingi rahayu wilujeng. Nomer kalih jenang abang putih ingkang dipunbekteni pengarsanipun saking tiyang sepuh kekalih mila dipunbekteni sageda paring berkah wilujeng. Inggang nomer tiga sekul wuduk dalasan ingkung ayam ingkang dipuncaosi bekti arwah dalem kanjeng Nabi Muhammad SAW sagarwa, putra sohabat sedaya dipunbekteni. Golong sarakit malih ingkang dipunbekteni

ingkang ngreksa bumi sakikis Tirta sageda para warga masarakat Tirta dipunjagi kawilujenganipun.

Ambeng satunggal ingkang dipun ngabekteni para arwahipun tiyang sadhusun Tirta saking jaler saking estri mugi-mugi dipunapuntena lan dipunkirangan pasiksane kubur. Ambeng satunggal malih ingkang dipunbekteni Ki Pajang Mentaram ingkang sumare kubur wonten ing kitha wetan. Mugi sageda pikantuk berkahipun Allah. Golong sarakit kaliyan bonang baneng kanthi panuwun mugi-mugi rakyat Tirta dipunparingana ening bening ciptanipun. Wondene dhem-dheman ingkang dipunsuwun sageda adhem asrep manah lan sariranipun tiyang sadhusun Tirta. Sedaya kawilujengan mugi konjuk wonten Ngarsanipun Allah SWT anggenipun tiyang saTirta sami naluri adat sadranan. Mugi-mugi Allah kersa nampi menapa ingkang dipunwujudaken ing dinten Jumat Kliwon siyang menika. Sageda mahanani tata titi tentrem tebih ing sambikala cinaket ing nugrahanipun Allah. Sedaya wilujengan ingkang dereng dipunwujudaken saha klentu anggenipun mujudaken mugi mapan piyambak-piyambak dhateng kuwajibanipun. Katampi dening Allah kapindho ing Rosulullah dipunparingana Kabul sedaya panyuwunanipun. Allahumma aamiin.

Cathetan Refleksi

1. Salebeting adicara Nyadran wiwit saking damel panitia ngantos dumugi pungkasan sedaya katindakaken dening tiyang jaler, utamanipun ingkang masak.
2. Mbeleh menda minangka wujud saking tradhisi animism dinamisme.
3. Wilujengan ingkang dipunwaosaken dipunkonjukake dhateng ingkang dipunkuwasakaken dening Allah wonten ing ngalam donya.

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW 04)

Informan : Tarno Wikarto

Yuswa : 70 taun

Pakaryan : tani

Alamat : Tirta, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo, Yogyakarta

Dinten, Tanggal : Sabtu, 19 Oktober 2013

Papan : Dalemipun mbah Tarno

Wekdal : jam .00 WIB

Kalenggahan : sesepuh

Rani : kados pundi tata lampahipun upacara tradhisi Nyadran menika?

Mbah Tarno : Awalipun kawiwitan dinten Jumat Kliwon jam setengah 5 warga masarakat sampun mlempak wonten ing sepapan lan dipunpangarsani pak Juru kunci Nurhadi Mangkusuwarna alias Supangat.

Jam setengah 6 dipunleksanakaken miwiti penyembelihan menda jumlahipun 13 dipuntindakaken denig bapak kaum rois. Sasampunipun pelaksana penyembelihan miwiti ngupakara menda ingkang dipunleksanakaken kangge nyadran dipunwiwiti jam 8. Acara miwiti marak dumugi jam 11 menika juru kunci ngawontenaken acara ngubur sirahipun menda lan tracakipun 4 dipunkubur.

Adicara sadranan dipunwiwiti ba'da dhuhur kalajengaken kendhuri. Upacara kendhuri sampun cekap ingkang pungkasan adicara panutup. Penguburan sirah, rah kaliyan tracak 4 amargi

nalika rumiyin kangge nyingkiraken jim setan sampun ngantos ganggu gawe kaliyan tiyang-tiyang ingkang sami ngayahi padamelan wonten ing salingkungan krapyak.

Cariyos sadranan utawi ngrapyak kentheng naluriah saking Ki Gonotirto sasampunipun rampung anggenipun damel candi-candi menika leresipun Ki Gono menika syukuran kembul bujono ngiras pantes nata wujudipun candi-candi ingkang dipundamel dening Ki Gonotirto.

Sasampunipun paripurna anggenipun kembul bujono Ki Gonotirto jengkar saking dhusun Tirto nilas weling bilih peninggalan menika samia kersa ngopeni. Pramila lajeng dipundamelaken krapyak. Mila leresipun dipunsebataken dipunsebataken dhateng tiyang sepuh nalika rumiyin ngrapyak kentheng. Saengga dumugi samenika dipunuri-uri netepi nindakaken adat ingkang dipunpurwakani Ki Gonotirto.

Rani : kenging menapa sirah, rah kaliyan tracak menika kedah dipunpendhem?

Mbah Tarno : Penguburan sirah, rah kaliyan tracak 4 amargi nalika rumiyin kangge nyingkiraken jim setan sampun ngantos ganggu gawe kaliyan tiyang-tiyang ingkang sami ngayahi padamelan wonten ing salingkungan krapyak.

Rani : saking tradhisi menika ingkang kapanggihaken wonten tradhisi Kejawen, Hindhu animism dinamisme menapa boten?

Mbah Tarno : ha nek kuwi critane ngene. Ki Gono kuwi nang kene nggoleki wong-wong sing ijih mandi, padhane ijih payu. Mbah sokerti, Muhammad ali. Kuwe nang kene critane Ki Gono kuwe wong neka mbuh seka ngendi. Rehne wong kene ki yo wong tani ha ning wujud desa kene ke okeh alas gung liwang liwung, ha iki

ana jenenge gunung tapa kuwi didelok karo ki gonotirto jare isen-isene isih saking renese bathang-bathang kuno. Iki papan iki tak nggo tapa, nek tapa nang kene isa oleh wisik. Njur dijenengi gunung tapa . Sajrone neng kene Ki Gono gegawean candi-candi kuwe. Cilik ciliko kuwi ki candi. Ha sing dikarepke mesthi yo le gegawean iki ben dho nyembah iki. Nyembah iki padha wae karo nyembah aku. Candi-candi iki dipepundhi. Memundhi iki padha wae memundhi aku. Iki lak modele wong Hindhu ngono kuwe. Dadi tekan kene pangajabe ke neng kene arep gegawean sing wujud kaya ngono iki.

Rani : ngengingi ubarampe ingkang dipunginakaken menika kados pundi?kados sesaji, piranti lan sanes-sanesipun?

Mbah Tarno : bacute crita, Basan wis dadi wong-wong dikumpulke. Iki Aku le gawe candi jumlahe semene iki patut diopeni. Aku ora bakal nang kene selawase. Wong aku arep ninggaleke papan kene iki nek wis rampung, njur ngiras pantes nata candhi-candhi kuwe. Wong-wong kene ya dho gawe krapyak nggo mageri kuwe sing asale saka pring. Mbasan rampung Ki gonotirto nganakee upacara mbeleh wedhus yo dho dipangan bareng-bareng mumpung aku ijih nang kene. Kuwi cara dene syukuran nggonku gegawean merga wis rampung. Le ngrumat nang kene, le masak nang kene, le mangan yo nang kene iki. Wadhahe yo ngetum godhong gedhang nggo takir, rampung njur pamit. Iki diopeni, diku. Rehne wong kene rung duwe sesembahan, isaa kuwe ke nyembah kuwe. Kuwi karepe Ki Gonotirto, merga karepe arak ngedekke. Karo gawe slametan sethithik.

Rani : sajatosipun sinten ta Ki Gonotirto menika?

Mbah Tarno : Ki Gono kuwi asal usule mbuh seka ngendi, nek biyen diramalke putra bangsawan, nek nyong mkirke ik mesthi wong hindu,

mulane ninggali ujude candi-candhi kuiwi wong Hindhu. Ha wong kene gandheng biyen durung duwe sesembahan arane donga rung ana apa-apa ya njur nggo menyan. Mulane saiki ana wong omong iki tradhisi iki haram karang iki ana menyan, pangerane mbuh sapa ora ngerti mergane adat Hindhu. Nang Islam ora ana tuntunane. Campur Islam karang wis ana perkembangan. Kuwi tau karepe arep dicerakke kro islam mergane sasine besar. Jan-jane kuwi tegese kurban, ning nek nyong tetep ngeyel udu Islam, mergane nek kurban hayo ora nang kono. Sing ngunekke ngono kuwe wong-wong saiki sik rada merekke karo islam le ngarani kurban karang padha-padha nang sasi besar.

Rani : ngengingi dinten saha sasi pelaksanaan kados pundi?

Mbah Tarno : Ketentuan dinane Jemuwah Kliwon, njuk sik ngatur let sabesar kuwi wong-wong kuwi karang ndak kekerepen. Njur karepe Ki Gono mbeleh wedhus nggo penutupan le gegawean. Ning yo milih wedhuse wedhus kendhit. Njur wong-wong kuwi rehne kon ngopeni yo sing baku dirumat, apike kaya le gegawean pas Ki Gono pamit kae diteruske. Wong kene kuwe mung niru barang sing dirasakake dimatke dina kuwi diadatke seprene.

Rani : adatipun wonten warga ingkang tumut mbeleh menda wonten ing petilasan menika sareng kaliyan nyadran. Menika kados pundi?

Mbah Tarno : Nek wong sing dho melu kuwi merga khaul. Upama nyong duwe karep muga-muga anak nyong isa ketampa satpam, njur nyong ngobong menyan nenuwun karo mbah Gono, ndilalah kabul. Ha jur nyong rumangsa leh nyong nenuwun kae kabul, hayo nyong tak melu mbeleh wedhus nang kono kuwe, ha kuwi wong-wong njuk akeh sing melu merga ngono kuwe. Ha iki rak nang kene iki sing kena diarani musrik ya syirik yo kuwi, padha wae

mangeranke Ki Gono daripada mengeranke Allah. Njuk meneh kentheng kuwe le nyebut dadi pepundhen. Dadi upama ana wong liwat singsot, njur dipenging aja singsot, kuwi pepundhen. Iki jane sing menging ya wong-wong iki. Mergane rehne ditinggali, rumaten nek apa ana berkahe, njur dimempengke kro wong-wong biyen. Aja ngacungi, aja kepiye-kepiye. Karang mbah-mbah nbiyen saking le ngaji aji, kuwi wis di anggep Gusti Allah, mulane wong kuwi nek biyen kocap muni ngrapyak kentheng wis ditarik duit nggo tuku wedhus kendhit, wong sadesa adang kabeh, gawe turun jenenge. Gawa panganan sabesi, ana sing diujudke golong ana sing teka gawa sega sawadhah digawa menyang, nek biyen lak slametane sithik ndak di dum ora rata, njur nek biyen dho gawe kabeh.

Basan wis ana islam kuwi jare yo nur wis nganggo donga, ning yo rung kaya saiki. Byen mung nggunake donga qunut thok, sapangertene.

Rani : aturan ngengingi ingkang masak menika menapa kedah tiyang jaler ingkang menika?

Mbah Tarno : Wong wedok ora oleh nyampuri olah-olah nang kono to?ora oleh ngicipi. Jan jane udu prentahe Ki Gono, le ora oleh ngicip tak kira mergane karang mung wedhus siji, nek diicipi y njur ora nguman-umani kancane. Nek sing ora oleh wong wedok karang ndilalah sing dikumpulke wong lanang kabeh karang ndilalah nggone ya ngel-ngelan sing wedok dho ra genah ora diundang, njuk ajange takir kuwi karang mung dipangan nang kono ndak ngambon-amboni sing nang ngomah. Njur dho mepeng diteruske kuwi mergane ana sing gawa bali takir kelingan sing nang ngomah. Ha njur sing nang ngomah seneng, njur ngarep-arep kapan ana meneh.

Rani : unsur kejawenipun wonten boten?

Mbah Tarno : pakuncene nganggo busana adat Jawa, kuwi kejawene.

Cathetan Refleksi

1. Upacara Nyadran dipunadani wonten ing dinten Jemuwah Kliwon wonten ing wulan Besar saben kalih taun sepisan.
2. Penguburan sirah, rah kaliyan tracak amargi kangge nyingkiraken jim setan sampun ngantos ganggu gawe kaliyan tiyang-tiyang ingkang sami ngayahi padamelan wonten ing salingkungan krapyak.
3. Menawi masak menda boten pareng dipunicipi amargi kuwatos menawi satunggal ngicipi sanesipun tumut ngicipi lajeng ingkang dipundum dhateng warga naming sakedhik.

Cathetan Lapangan Wawancara (CLW 05)

Informan : Sarimin

Yuswa : 53 taun

Pakaryan : Tani

Alamat : Tirto, RT 39/RW 16 Hargotirto, Kokap, Kulon Progo, Yogyakarta

Dinten, Tanggal : Kamis, 18 Oktober 2013

Papan : Dalemipun

Wekdal : jam 16.00 WIB

Kalenggahan : sesepuh/kaum Rois

Rani : Kapan nyadran menika dipunadani?

Pak Kaum : saben sasi Besar let saBesar, dinane Jemuah Kliwon. Nek ora ana Jemuah Kliwon ya Selasa Kliwon.

Rani : Sinten ingkang ndhawuhi ngawontenaken nyadran menika?

Pak Kaum : Ki Gonotirto

Rani : Ki Gonotirto menika sinten?

Pak Kaum : Ki Gonotirto kuwi yo leluhure dhusun Tirto iki.

Rani : Menapa tilasanipun Ki Gonotirto menika?

Pak Kaum : tilasane kuwi ya ana watu-watu kae.

Rani : Wonten ing pundi nyadran menika sepisanan dipunadani?

Pak Kaum : nang kentheng petilasan kae.

- Rani : Sinten kemawon ingkang tumut nyadran?
- Pak Kaum : masarakat dhusun Tirta sing isih gelem nguri-uri tradhisine mbah-mbah biyen. Njur karo ana sing dho melu nyadran. Biasane merga duwe hajat, nadzar lan liya-liyane.
- Rani : Menapa ancasipun ngadani tradhisi nyadran menika?
- Pak Kaum : tujuane ki ya bene tansah slamet uripe. Wujud syukur karo Gusti kang Maha Kawasa
- Rani : Menapa kemawon jinis-jinis ubarampe ingkang dipunsamaptaaken? kados dene piranti, sesaji lss.)
- Pak Kaum : hayo sing cetha wedhus kendhit, njur slametan-slametan sacukupe. Alat-alate yo ana ancak, rak lan liya-liyane.
- Rani : lajeng kados pundi tahap-tahap upacara nyadran menika?(wiwit saking wiwitan prosesi cecawis ngantos dumugi rampung)
- Pak Kaum : pisanan kuwi biasane juru kunci lenggah nang petilasan, nang kono ndonga karo ngomongke hajate wong-wong sing melu nyadran. Nek uwis njur wedhuse yow is teka njur dibeleh. Sing mbeleh kaum. Hayo taun iki aku sing mbeleh. Nek wis njur dikeleti kato tenagane, hayo dimasak sisan. Hla sing masak ki lanang kabeh. Mbuh kok lanang kabeh aku ora pati ngerti. Sing jelas ora entuk wong wadon. Nek wis matengan kabeh juru kunci sing mau metu saka kentheng balik mlebu meneh. Njur pranatacarane miwiti acara tekane rampung.
- Rani : acaranipun menapa kemawon menika?
- Pak Kaum : yo kaya biasane, pembukaan, sambutan-sambutan, wilujengan, njur aku maca donga, njur andum takir.
- Rani : donganipun kados pundi menika?

Pak Kaum : “audzubillahininasyaaitoonirrojim, bismillahirrohmaa nirrohiim, allahumma sholi wasalim ala Muhammadin wa ala alihi sayyidina Muhammad sayyidina awalina wal akhirina wasalim warodhiallahu ankulli shohabati rosulillaahi ta’ala ajma’in

Bismillahirrohmanirroim, alhamdulillahi robbil ‘alamin, allahummaghfirlana wali wali daina warkhamhumma kama robbayana shoghiro, hamdan syaakiriin, hamdan naa’imiin hamdan dzakiriin, hamdanyuwafi ni’amahu wayukaafi ‘umazidah, yaa robbana walakal hamdu kama yanbaghi lijalaali wajhikal kariim wa’azima sulthonika.

Allahumma arinal haqo-haqo warzugnattibaah waarinal baa tila baatila warzugnattinaabah allohumma zilni rohmatan ahlilkubur mukminiina wal mukminaati muslimina wal muslimati al akhya’I minhumwal amwaati innaka khoribu mujibuda’wat ya khoriyal hajat. Allahummaghfirlahum, warkhamhum, wa’afini fa’fuanhum, wakhrim nuzulahum wahsil madkholahum bil ma’I watsalji walbarod.

Allahumma latakhrimna ajrohum, walatahtimna ba’dahum, waghfirlana walahum. Wali ihwaninalladzi nasabaqunal bil iiman wala tajnal fi quluubina illadzi na’amanu robbana innaka roufurrokhim.

Allahumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, birohmatika yaa arkhamma rokhimiin, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet gusti kita kanjeng nabi Muhammad sholallohu alaihi wassalam birohmatika yaa arkhammarrokhimiin.

Allahumma inna nas auka salamatan fiddin, wa’afiatan fil jasadi wabarokatan firrizki, wataubatan indal maut, warohmatan indal

maut, wamaghfirotan ba'dal maut, allahumma hawwin 'alaina fii syakarotul maut, wannajata minannaari wal afa indal hisab.

Robbana la tufiq qulubana ba'daidz hadaitana wahablana milladunka rohmatan innaka antal wahhab. Robbana hablana min azwajina wadzurriyyatina qurrota a'yun waj'alna lil muttaqiina imama. Robbana aatina fiddunya hasah wafil aakhiroti hasah, waqina adzabannar. Washollaallohu ala khoiri kholkihi sayyidina muhammadin wa'ala aalihi washohbihi ajma'in. subhana robbika robbil izzati 'amma yaashifun wasalaamun 'alal mursaliina walhamdulillahi robbil 'alamiin. Alfaatihah. Bismillahirrahmanirrahim, Alhamdulillahi rabbil alamin, Arrahmaanirrahiim Maaliki yaumiddiin, Iyyaka nabudu waiyyaaka nastaiin, Ihdinashirratal mustaqim, shiratalladzina an'anta alaihim ghairil maghduubi alaihim waladhaalin,

Rani : Kados pundi syarat-syarat salebeting upacara nyadran?(syarat wekdal, piranti, sesaji, tata cara lss)

Pak Kaum : nek sangertiku syarat e kuwi yo mung wektune neng sasi Besar, rong taun sepisan, dinane Jemuwah Kliwon, nek ora ana ya Selasa Kliwon. Nggunakke wedhus kendhit raketang nek saiki wedhus biasa ning njur dikendhiti lawe, njur sing masak kudu wong lanang.

Rani : saking tradhisi menika menapa kemawon pengaruh saking Hindhu utawi Kejawen wonten ing tradhisi menika?

Pak Kaum : hayo nek sing seka Hindhu kuwi akeh, kaya sajen kuwi ya Hindhu ya Kejawen. Sesaji kuwi biyen tradhisine wong Hindhu. Ning karang wis nalurine wong Jawa sing nguri-uri cikal bakal mbah-mbah biyen. Sawise ana Islam lak njur ana unsur Islame, kayata sega rasul kuwi kanggo ngabekteni Nabi Muhammad SAW kuwi.

Unsur kejawene ya kuwi kabeh kejawen, wong biyen asale saka wong Jawa asli.

Rani : Menapa kemawon titikanipun pengaruh Islam?kados dene donga, kapitadosan, ubarampe (piranti, sesaji), benda-benda(tasbih/alquran lss),

Pak Kaum : nang kene aku ora nggunake tasbih utawa dene Alquran, ning ak nggunake tatacara Islam dongane. Saperangan sesaji yo kanggo para tokoh Islam.

Rani : kala wau panjenengan ngendikaaken bilih njenengan ingkang maosaken donga mawi Islam. Wonten ing donga menika wonten sisipan saking tradhisi Hindu Kejawen utawi sanesipun boten?

Pak Kaum : dongane asli Islam, ning ana sethithik campuran sing nggunakake basa Jawa. Allahumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, Allohumma salamatan jamhuri sadran dhusun Tirto, birohmatika yaa arkhamma rokhimiin, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet, allohumma mulya slamet gusti kita kanjeng nabi Muhammad sholallohu alaihi wassalam birohmatika yaa arkhammarrokhimiin. Kuwe ana sing nganggo basa Jawa ta?kuwi ora apa apa.

Rani : njenengan minangka kaum rois ingkang mbeleh menda. Caranipun kados pundi menika?

Pak Kaum : hayo nganggo cara Islam kuwi yoan. Nganggo Basmalah karo takbir. Unine *Allohu Akbar Allohu Akbar Allohu Akbar, bismikallohu walakhaula walaquwwata illabillahil alizzil adzim*

Rani : Menawi kados sirah menda ingkang dipuntanem menika adat tradisi Hindu menapa kados pundi?

- Pak Kaum : kuwi isa klebu akulturasi. Mergane nang Islam pancen ora ana adat tatacara ngono kuwi. Ning sarehne wong Jawa kuwi ijih ngugemi ngelmune wong biyen ya tekane seprene ijih dileksanakake.
- Rani : wontenipun tradhisi Hindhu, Kejawen, animism dinamisme saha Islam kados pundi bentuk-bentuk tradhisi enggal ingkang wonten ing tradhisi menika?
- Pak Kaum : hayo kuwi mau dadi isih ana tatacara adat isih ana tradhisi mbeleh wedhus kendhit, njur sirah e dipendhem. Isih nggunakke sesajen didongane, kendhuri cara Islam.

Cathetan Refleksi

1. Ancasipun ngadani Nyadran inggih menika nyuwun pinaringan kawilujengan
2. Sesaji minangka adat tradhisi saking jama Hindu, sinaosa makaten saperangan sesaji dipunaturaken dhateng paraga Islam.
3. Wonten ing salebeting upacara boten ngginakaken piranti tasbih, Alquran lan sanes-sanesipun.
4. Wonten ing salebeting waosan donga, wonten saperangan alit basa ingkang ngginakaken basa Jawi.
5. Masarakat tasih nguri-nguri budayanipun leluhur kanthi taksih ngawontenaken tradhisi Nyadran ing Petilasan Ki Gonotirto.

SURAT PERNYATAAN

Yang bertandatangan di bawah ini, saya :

Nama : SUPANGAT
Umur : 72 th
Agama : Islam
Pendidikan : SPG
Jenis Kelamin : Laki-laki
Pekerjaan : Purna karya
Alamat : Tirta, Hargotirto, Kokap
Kulon Progo. D.Y.

Dengan ini menyatakan bahwa saya telah benar-benar diwawancarai oleh saudari **Rani Ambarwati** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS) yang berjudul **Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing Dhusun Tirta, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.**

Demikian surat pernyataan ini saya buat, semoga dapat digunakan sebagaimana mestinya dan harap dijadikan maklum adanya. Terima kasih

Oktober 2013

Yang membuat pernyataan

(.....SUPANGAT.....)

SURAT PERNYATAAN

Yang bertandatangan di bawah ini, saya :

Nama : *Lamat Wiryo sumarto.*
Umur : *80 tahun*
Agama : *Islam.*
Pendidikan : *SR.*
Jenis Kelamin : *Laki - Laki*
Pekerjaan : *tani*
Alamat : *Tirto, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo Yogyakarta.*

Dengan ini menyatakan bahwa saya telah benar-benar diwawancarai oleh saudari **Rani Ambarwati** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS) yang berjudul **Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.**

Demikian surat pernyataan ini saya buat, semoga dapat digunakan sebagaimana mestinya dan harap dijadikan maklum adanya. Terima kasih

7 Oktober 2013

Yang membuat pernyataan

Lamat Wiryo sumarto

SURAT PERNYATAAN

Yang bertandatangan di bawah ini, saya :

Nama : R. AKHMAD SAMANHUDI
Umur : 68 tahun
Agama : Islam
Pendidikan : Swasta SLTA
Jenis Kelamin : Laki-laki
Pekerjaan : Swasta
Alamat : Tirta RT 042 RW 07 Hargotirto
Kokap Kulon Progo D 1 J

Dengan ini menyatakan bahwa saya telah benar-benar diwawancarai oleh saudari **Rani Ambarwati** untuk memperoleh data guha menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS) yang berjudul **Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.**

Demikian surat pernyataan ini saya buat, semoga dapat digunakan sebagaimana mestinya dan harap dijadikan maklum adanya. Terima kasih

Oktober 2013

Yang membuat pernyataan

(R. Akhmad Samanhuji)

SURAT PERNYATAAN

Yang bertandatangan di bawah ini, saya :

Nama : Tarno Wijaya
Umur : 40
Agama : Islam
Pendidikan : SD
Jenis Kelamin : Laki-laki
Pekerjaan : Tani
Alamat : Jitlo

Dengan ini menyatakan bahwa saya telah benar-benar diwawancarai oleh saudari **Rani Ambarwati** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS) yang berjudul **Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.**

Demikian surat pernyataan ini saya buat, semoga dapat digunakan sebagaimana mestinya dan harap dijadikan maklum adanya. Terima kasih

Oktober 2013

Yang membuat pernyataan

Tarno Wijaya
(.....)

SURAT PERNYATAAN

Yang bertandatangan di bawah ini, saya :

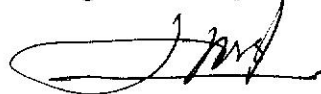
Nama : SARIMIN
Umur : 33 TH.
Agama : ISLAM
Pendidikan : SLTP.
Jenis Kelamin : LAKI. LAKI
Pekerjaan : TANI
Alamat : TIRTO 39/16. HARGOTIRTO

Dengan ini menyatakan bahwa saya telah benar-benar diwawancarai oleh saudari **Rani Ambarwati** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS) yang berjudul **Upacara Tradhisi Nyadran Petilasan Ki Gonotirto wonten ing Dhusun Tirto, Desa Hargotirto, Kokap, Kulon Progo.**

Demikian surat pernyataan ini saya buat, semoga dapat digunakan sebagaimana mestinya dan harap dijadikan maklum adanya. Terima kasih

Oktober 2013

Yang membuat pernyataan

(SARIMIN.....)

KEMENTERIAN PENDIDIKAN DAN KEBUDAYAAN
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI

Alamat: Karangmalang, Yogyakarta 55281 ☎ (0274) 550843, 548207 Fax. (0274) 548207
<http://www.fbs.uny.ac.id//>

FRM/FBS/33-01
10 Jan 2011

Nomor : 0936d/UN.34.12/DT/X/2013
Lampiran : 1 Berkas Proposal
Hal : Permohonan Izin Penelitian

3 Oktober 2013

Kepada Yth.
Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta
c.q. Kepala Biro Administrasi Pembangunan
Sekretariat Daerah Provinsi DIY
Kompleks Kepatihan-Danurejan, Yogyakarta 55213

Kami beritahukan dengan hormat bahwa mahasiswa kami dari Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta bermaksud mengadakan **Penelitian** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS)/Tugas Akhir Karya Seni (TAKS)/Tugas Akhir Bukan Skripsi (TABS), dengan judul:

UPACARA TRADHISI NYADRAN PETILASAN KI GONOTIRTO, DHUSUN TIRTO, HARGOTIRTO, KOKAP, KULON PROGO

Mahasiswa dimaksud adalah :

Nama : RANI AMBARWATI
NIM : 10205241034
Jurusan/ Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
Waktu Pelaksanaan : Oktober – Desember 2013
Lokasi Penelitian : Dhusun Tirto, Hargotirto, Kokap, Kulon Progo

Untuk dapat terlaksananya maksud tersebut, kami mohon izin dan bantuan seperlunya.

Atas izin dan kerjasama Bapak/Ibu, kami sampaikan terima kasih.

a.n. Dekan
Kapas. Tata Usaha FBS,

Drs. Yudi Sutarna, M.Pd.
NIP 19620610 198601 1 001

PEMERINTAH DAERAH DAERAH ISTIMEWA YOGYAKARTA

SEKRETARIAT DAERAH

Kompleks Kepatihan, Danurejan, Telepon (0274) 562811 - 562814 (Hunting)
YOGYAKARTA 55213

SURAT KETERANGAN IJIN

070 /Reg / VI 7225 / 9 /2013

Membaca Surat : KABAG TU FBS UNY

Nomor : 0936d/UN.34.12/DT/X/2013

Tanggal : 3 OKTOBER 2013

Perihal : PERMOHONAN PENELITIAN

- Mengingat :
1. Peraturan Pemerintah Nomor 41 Tahun 2006 tentang Perizinan bagi Perguruan Tinggi Asing, Lembaga Penelitian dan Pengembangan Asing, Badan Usaha Asing dan Orang Asing dalam Melakukan Kegiatan Penelitian dan Pengembangan di Indonesia;
 2. Peraturan Menteri Dalam Negeri Nomor 20 Tahun 2011 tentang Pedoman Penelitian dan Pengembangan di Lingkungan Kementerian Dalam Negeri dan Pemerintah Daerah;
 3. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 37 tahun 2008 tentang Rincian Tugas dan Fungsi Satuan Organisasi di Lingkungan Sekretariat Daerah dan Sekretariat Dewan Perwakilan Rakyat Daerah;
 4. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 18 Tahun 2009 tentang Pedoman Pelayanan Perizinan, Rekomendasi Pelaksanaan Survei, Penelitian, Pendataan, Pengembangan, Pengkajian dan Studi Lapangan di Daerah Istimewa Yogyakarta.

DIIJINKAN untuk melakukan kegiatan survei/penelitian/opengembangan/pengkajian/studi lapangan kepada:

Nama : RANI AMBARWATI

NIP/NIM : 10205241034

Alamat : KARANGMALANG YOGYAKARTA

Judul : UPACARA TRADHISI NYADRAN PETILASAN KI GONOTIRTO DHUSUN TIRTO, HARGOTIRTO KOKAP KULON PROGO

Lokasi : KAB. KULON PROGO

Waktu : 04 OKTOBER 2013 s/d 04 JANUARI 2014

Dengan Ketentuan

1. Menyerahkan surat keterangan/ijin survei/penelitian/pendataan/pengembangan/pengkajian/studi lapangan *) dari Pemerintah Daerah DIY kepada Bupati/Walikota melalui institusi yang berwenang mengeluarkan ijin dimaksud;
2. Menyerahkan *softcopy* hasil penelitiannya baik kepada Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta melalui Biro Administrasi Pembangunan Setda DIY dalam bentuk *compact disk* (CD) maupun mengunggah (*upload*) melalui website : adbang.jogjaprovo.go.id dan menunjukkan naskah cetakan asli yang sudah di syahkan dan di bubuhi cap institusi;
3. Ijin ini hanya dipergunakan untuk keperluan ilmiah, dan pemegang ijin wajib mentatati ketentuan yang berlaku di lokasi kegiatan;
4. Ijin penelitian dapat diperpanjang maksimal 2 (dua) kali dengan menunjukkan surat ini kembali sebelum berakhir waktunya setelah mengajukan perpanjangan melalui website : adbang.jogjaprovo.go.id;
5. Ijin yang diberikan dapat dibatalkan sewaktu-waktu apabila pemegang ijin ini tidak memenuhi ketentuan yang berlaku.

Dikeluarkan di Yogyakarta

Pada tanggal 04 OKTOBER 2013

An. Sekretaris Daerah
Asisten Ekonomik dan Pengembangan
Kepala Biro Administrasi Pembangunan

Tembusan:

- 1 Yth. Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta (sebagai laporan)
- 2 BUPATI KULON PROGO C.Q KPT
- 3 Ka. Dinas Kebudayaan DIY
- 4 KABAG TU FBS UNY
- 5 YANG BERSANGKUTAN

PEMERINTAH KABUPATEN KULON PROGO
BADAN PENANAMAN MODAL DAN PERIZINAN TERPADU
Alamat : Jl. KHA Dahlan, Wates, Kulon Progo Telp.(0274) 774402 Kode Pos 55611

SURAT KETERANGAN / IZIN

Nomor : 070.2 /00724/X/2013

- Memperhatikan : Surat dari Sekretariat Daerah Provinsi DIY Nomor: 070/REG/V/7225/9/2013 , TANGGAL 04 OKTOBER 2013, PERIHAL : IZIN PENELITIAN
- Mengingat : 1. Keputusan Menteri Dalam Negeri Nomor 61 Tahun 1983 tentang Pedoman Penyelenggaraan Pelaksanaan Penelitian dan Pengembangan di Lingkungan Departemen Dalam Negeri;
2. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 18 Tahun 2009 tentang Pedoman Pelayanan Perizinan, Rekomendasi Pelaksanaan Survei, Penelitian, Pengembangan, Pengkajian dan Studi Lapangan di Daerah Istimewa Yogyakarta;
3. Peraturan Daerah Kabupaten Kulon Progo Nomor : 16 Tahun 2012 tentang Pembentukan Organisasi dan Tata Kerja Lembaga Teknis Daerah;
4. Peraturan Bupati Kulon Progo Nomor : 73 Tahun 2012 tentang Uraian Tugas Unsur Organisasi Terendah Pada Badan Penanaman Modal dan Perizinan Terpadu..

Diizinkan kepada : **RANI AMBARWATI**
NIM / NIP : **10205241034**
PT/Instansi : **UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA**
Keperluan : **IZIN PENELITIAN**
Judul/Tema : **UPACARA TRADHISI NYADRAN PETILASAN KI GONOTIRTO WONTEN ING DHUSUN TIRTO,DESA HARGOTIRTO KOKAP**

Lokasi : **DUSUN TIRTO,DESA HARGOTIRTO, KOKAP**
Waktu : **04 Oktober 2013 s/d 04 Januari 2014**

1. Terlebih dahulu menemui/melaporkan diri kepada Pejabat Pemerintah setempat untuk mendapat petunjuk seperlunya.
2. Wajib menjaga tata tertib dan mentaati ketentuan-ketentuan yang berlaku.
3. Wajib menyerahkan hasil Penelitian/Riset kepada Bupati Kulon Progo c.q. Kepala Badan Penanaman Modal dan Perizinan Terpadu Kabupaten Kulon Progo.
4. Izin ini tidak disalahgunakan untuk tujuan tertentu yang dapat mengganggu kestabilan Pemerintah dan hanya diperlukan untuk kepentingan ilmiah.
5. Surat izin ini dapat diajukan untuk mendapat perpanjangan bila diperlukan.
6. Surat izin ini dapat dibatalkan sewaktu-waktu apabila tidak dipenuhi ketentuan-ketentuan tersebut diatas.

Ditetapkan di : **Wates**
Pada Tanggal : **04 Oktober 2013**

KEPALA
BADAN PENANAMAN MODAL
DAN PERIZINAN TERPADU

Dra. NIKEN PROBO LARAS, S.Sos.,M.H
PR Pembina Tk.I ; IV/b

Tembusan kepada Yth. :

1. Bupati Kulon Progo (Sebagai Laporan)
2. Kepala Bappeda Kabupaten Kulon Progo
3. Kepala Kantor Kesbangpol Kabupaten Kulon Progo
4. Kepala Dinas Kebudayaan Pariwisata Pemuda dan Olah Raga
5. Camat Kecamatan Kokap
6. Kepala Desa Hargotirto Kokap
7. Yang bersangkutan
8. Arsip

NIP. 19630801 199003 2 002

JAWAB

A. Puja-puji - Puji Syukna dhumateng ingkang Maha Kawasa.
Awit saking Peparing lan keparengi ng samulawi
ingkang Kawula suwun.

B. Dhumateng Pepundhen kawula Kyai Gono Tirta
ingkang pinundhi.

- Keparenga kuwula marak sawan wonten ing
Patilasan jengandika saperlu ngaturaken
bilih wekdal punika dinten Jumuah Kliwon ing
wulan Besar genjit, dumugi titilalsana TOTO CORO
ADAT Mbangun Pager Kentheng.
Pramila wargo dhusun nyumawisaken sedaya
sarana minangka jejangkoping Adicoro Mbangun
Pager Kentheng. Inggih sademi ndherek dhawuhe
jengandika duk rumiyin.
Ngajengaken byar rahina Menda Kheudhit tumun-
ten badhe dipun sunat dening Pak Kaum Rais
Lampahing ADICORO ADAT Purwo Madyo Wusond
lan sak pengkeripun Adicoro Adat, kawula nyu-
wun kuwasane sawab berkahé jengandika para
wargo dhusun pinaring ayem-ayem, toto-tenta,
suka-parisuka sak majengipun.

Gusti Kang Maha Kawasa paring lan pareng sae-
ngga Kasembadan ingkang Kawula suwun. Amin

- Kejawi punika, wargo dhusun, sanes dhusun, sanes
daerah, sanes pulo, sami ngleksanani uni, ujar,
kaul, nadar lsp. inggih ngleksanani Nyadran.
Amargi sampun kasembadan ingkang dados panu-
wunipun -

Rehne sampun sami ngleksanani uni, ujar, kaul,
nadar lsp. sedaya wau saget dipunampi Pepundhen
Kyai Gono Tirta kanthi sah sampurno, kantiun
sami ngrasaken peparing ingkang dipun suwun.
Amin!